

Yhdysvaltojen hallinnon pelkoja ja odotuksia Euroopassa toisen maailmansodan päättyessä

LAURI PULLIAINEN

Maisterintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
31.5.2021

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset	
1.1.1. Tutkimusaihe.....	1
1.1.2. Tutkimuskysymykset	2
1.2. Lähteet ja metodit	3
1.2.1. Lähteet	3
1.2.2. Metodit	5
1.3. Aiempi tutkimus	7
1.4. Tutkimuksen rakenne	9
2. Yleistilanne Euroopassa ja Yhdysvalloissa 1945	11
2.1. Eurooppa sodan päättyessä, Jaltan ja Potsdamin konferenssit	11
2.2. Trumanin hallinto	13
2.3. Kolmen suuren asevoimat	15
3. Neuvostoliiton muodostamat uhkat	18
3.1. Neuvostoliitto vuonna 1945	18
3.2. Tuntematon Neuvostoliitto	19
3.3. Sovinnolliset näkemykset	21
3.4. Varaukselliset näkemykset	27
3.5. Neuvostoliitto Yhdysvaltojen suorana haastajana	30
3.6. Trumanin hallinnon muuttuva linja	32
4. Britannia ja Ranska: Demokratian puolustajat vai imperialistiset uhkat rauhalle?.....	36
4.1. Läntisten suurvaltojen eroja ja yhtäläisyyksiä.....	36
4.2. Heikentyneet imperiumit: Britannia ja Ranska vuonna 1945.....	37
4.3. Ulkopoliittisia erimielisyyksiä	39
4.4. Imperialismin pelko	43
4.5. Näkemyksiä Britanniasta ja Ranskasta	45
5. Muut uhkakuvat Euroopassa.....	46
5.1. Suurvaltojen ulkopuoliset uhat Euroopassa	46
5.2. Euroopan valtiot sodan päättyessä 1945	48
5.3. Talouden elpymiseen liittyvät haasteet	50
5.4. Euroopan sisäiset pakolaiset	56
5.5. Kiihkonationalismi uhkana rauhalle	60
6. Päätäntö.....	66
7. Lähteet	72

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja Etnologian laitos
Tekijä – Author Lauri Pulliainen	
Työn nimi – Title Yhdysvaltojen hallinnon pelkoja ja odotuksia Euroopassa toisen maailmansodan päättyessä	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro-gradu tutkielma
Aika – Month and year 31.5.2021	Sivumäärä – Number of pages 75
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimukseni aiheena on tarkastella mitä välittömiä odotuksia ja pelkoja Yhdysvaltojen hallinnon sisällä esiintyi toisen maailmansodan päättyessä Euroopassa. Tutkin vuoden 1945 ja 1946 lähteitä postwar-näkökulmasta, jossa sodan ja rauhan “välimaastoa” tutkitaan omalla hyvin lyhyenä mutta keskeisenä ajanjaksonaan, eikä varsinaisesti toisen maailmansodan päättymisenä tai kylmän sodan alkuna. Tarkka aikarajaus on vuoden 1945 huhtikuusta vuoden 1946 helmikuuhun. Rajaus alkaa Trumanin noususta presidentiksi, joka tarkoitti suurta muutosta Yhdysvaltojen hallinnossa ja ulkopolitiikassa. Rajaukseni päättyy Neuvostoliittoa kritisoineeseen ns. Long Telegramiin, jonka sisältö oli tärkeässä roolissa Trumanin alkaessa kiristää ulkopolitiikkaansa suhteessa Neuvostoliittoon. Päättökysymykseni on: millaisia haasteita ja uhkia sodan päättyemisessä Euroopassa nähtiin ja miten uhkakuvat muodostettiin?</p> <p>Tutkimuksen lähteenä käytän Foreign Relations of the United States (FRUS) -tietokannan asiakirjoja. FRUS-tietokanta sisältää runsaasti diplomaattien, virkamiesten, neuvonantajien sekä ministereiden sähköisiä, muistioita ja kokousten pöytäkirjoja. Lähteistä osa on hyvin virallisia sekä sisällöltään että ulkoasultaan, mutta osa on henkilökohtaisempaa kommunikointia, joka taas on hyvin suoranaista.</p> <p>Tärkein tutkimusmenetelmäni on narratiivianalyysi, jonka avulla pyritään ymmärtämään aikalaisten narratiiveja, eli tulkitaan sitä, mitä he ajattelivat eri asioista ja millainen heidän maailmankuvansa oli. Narratiivien analysointi vastaa tutkimuksessani kysymykseen siitä, millaisena yhdysvaltalaiset näkivät ympäröivän maailmansa ja samalla se myös kertoo heidän omista identiteeteistään. Kiinnitän huomiota myös narratiivien muodostamiseen ja keskityn etenkin historiapolitiikan tarkasteluun, koska historiapolitiikka oli keskeisessä roolissa yhdysvaltalaisien pyrkimässä hahmottamaan vieraiden valtioiden ja kansojen toimintaa.</p> <p>Tiivistetysti tutkimustulokseni ovat: Vuonna 1945 Trumanin hallinto näki Euroopassa suuria haasteita ja uhkia, mutta koki, että ne olisivat olleet ratkaistavissa diplomatialla. Ilmassa oli peloista huolimatta siis varovaista optimismia. Vuoden 1946 alkaessa Trumanin ja hänen lähipiirinsä tulkinta Euroopan tilanteesta muuttui yhä synkemmäksi varsinkin Neuvostoliittoa koskien. Muutos näkökulmassa Eurooppaa kohtaan muutti myös yhdysvaltalaisien käsitystä omasta roolistaan. Siinä missä vuoden 1945 kesällä Trumanin hallinto näki Yhdysvallat tasapuolisena “erotuomarina” Euroopan asioissa, vuoden 1946 alussa yhdysvaltalaiset alkoivat kasvavassa määrin omaksua myöhempiä kylmän sodan rooliaan Neuvostoliiton ja kommunismin vastavoimana.</p>	
Asiasanat – Keywords Eurooppa, Postwar, USA, Yhdysvallat	
Säilytyspaikka – Depository JYX –Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

1. Johdanto

1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset

1.1.1. Tutkimusaihe

Toisen maailmansodan päättyminen on eräs viime vuosisadan merkittävimmistä tapahtumista. Sodalla ja sitä seuranneella rauhalla oli valtavia vaikutuksia erityisesti Euroopassa ja Aasiassa, joissa sotaa oli käyty kiivaimmillaan. Kuusi vuotta kestäneessä sodassa oli kuollut kymmeniä miljoonia ihmisiä ja raunioitunut laajoja alueita. Rauhaan palaaminen ei ollut helppoa, sillä Saksan ja sen liittolaisten täydellisestä tappiosta huolimatta sitä vaikeuttivat mm. länsivaltojen (Yhdysvallat, Britannia ja Ranska) ja Neuvostoliiton eriävät poliittiset intressit. Taustalla vaikutti myös 1920 - 30 -lukujen vastakkainasettelu lännen ja Neuvostoliiton välillä, ja liittolaisuus sodassa Saksaa vastaan ei ollut poistanut tätä asetelmaa. Jännitteitä lisäsivät entisestään voittajavaltioiden asevoimat, erityisesti miehittäjien jakamassa Saksassa sekä Neuvostoliiton miehittämässä Itä-Euroopassa, sekä kiistat näiden alueiden tulevaisuudesta. Suuret poliittiset ja ideologiset ristiriidat johtivat lopulta kylmään sotaan, mutta toisen maailmansodan päättyessä Euroopassa keväällä 1945 tulevaisuus oli vielä hyvin epävarma eri valtioiden pohtiessa sodan jälkeistä rooliaan. Ilmassa oli paljon pelkoa ja epävarmuutta tulevaisuuteen liittyen, mutta myös suurta toivoa ja optimismia akselivaltojen totalitarismin kukistuttua.

E erityisen ongelmallinen Euroopan tilanne oli Yhdysvalloille, sillä Eurooppa oli merentakainen, ulkomainen alue, joka oli toisaalta poliittisesti ja taloudellisesti tärkeä, mutta toisaalta Yhdysvalloissa haluttiin myös kotiuttaa asepalveluksessa olevat sotilaat mahdollisimman pian. Toisen maailmansodan päättyessä Euroopassa sota Japania vastaan jatkui, mikä lisäsi Yhdysvaltojen painetta vetää joukkonsa pois Euroopasta. Neuvostoliiton sotilaallinen läsnäolo nähtiin kuitenkin suurena uhkana sekä Länsi-Euroopalle että itäisen Euroopan taloudelliselle kehitykselle. Yhdysvaltojen ulkopoliitiikkaa oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen hallinnut eristäytymispolitiikka, ja eräs Yhdysvaltojen hallinnon haasteista oli määrittää uusi roolinsa kansainvälisen politiikan keskiössä, johon Yhdysvallat oli sodan myötä noussut.¹

¹ Leffler 1992, 34. - 65; Leffler & Westad 2010, 31. - 34.

Tutkimukseni aiheena on tarkastella mitä välittömiä odotuksia ja pelkoja Yhdysvaltojen hallinnon sisällä esiintyi sodan päättyessä Euroopassa. Pidemmän aikavälin geopoliittisia seikkoja sekä kylmän sodan alkua on tutkittu laajasti, mutta lyhyen aikavälin kuvaus on ollut suhteellisen vähäistä.² Tutkin vuoden 1945 lähteitä postwar-näkökulmasta, jossa sodan ja rauhan “välimaastoa” tutkitaan omana hyvin lyhyenä mutta keskeisenä ajanjaksonaan, eikä varsinaisesti toisen maailmansodan päättymisenä tai kylmän sodan alkuna.³ Tutkimuksessani keskityn Yhdysvaltain hallinnon pelkojen ja odotusten tarkasteluun, eli enemmänkin tuntemuksiin ja ajatuksiin kuin puhtaasti poliittisiin seikkoihin. Tavoitteenani on siis luoda selkeä käsitys aikalaisperspektiivistä sodan päättymisestä sekä analysoida, millaiset seikat siihen vaikuttivat. Laajemmin teemanani ovat yleisesti postwar-näkökulmassa korostuvat seikat sodan päättämisen ja rauhaan palaamisen haasteisiin liittyen. Konfliktista pysyvämpään rauhaan siirtymisen haasteet ovat hyvin ajankohtaisia esimerkiksi Itä-Ukrainan konfliktin ja Lähi-idän sotien myötä, jotka osoittavat, että konfliktien päättäminen on usein hyvin vaikeaa. Postwar-näkökulma auttaa huomiomaan myös vuoden 1945 rauhanprosessien lukuisat onnistumiset aikalaisten näkökulmista, mitkä esimerkiksi kylmään sotaan keskittyvässä historiassa jäivät helposti vähemmälle huomiolle pidemmän aikaperspektiivin vuoksi.

1.1.2. Tutkimuskysymykset

Varsinaiset tutkimuskysymykseni koskevat Yhdysvaltojen hallinnossa vallinneita mielialoja ja käsityksiä Eurooppaa koskien: Kuinka Yhdysvalloissa suhtauduttiin Eurooppaan kokonaisuutena sodan päättyessä? Entä millaisia erilaisia uhkia nähtiin ja mihin ne liittyivät? Lisäksi kiinnitän huomiota siihen, miten näitä mielikuvia Euroopasta ja sikäläisistä valtioista luotiin tai ylläpidettiin. Päättämiskysymykseni on: millaisia haasteita ja uhkia sodan päättymisessä Euroopassa nähtiin ja miten uhkakuvat muodostuivat?

² Karonen & Kivimäki 2017.

³ Postwar -ajanjakso voidaan määrittää monella eri tapaa, tässä tutkimuksessa käsittelen vuosia 1945 - 1946. Biess 2010, 1. - 9.

Kategorisoin myös näitä uhkia lähdeaineiston perusteella. Sotilaalliset ja poliittiset uhat olivat Yhdysvalloille vakavimmat rauhaa vaarantavat tekijät. Suurin sotilaallinen haastaja Yhdysvalloille oli Neuvostoliitto, mutta muidenkaan valtioiden sotilaallista voimankäyttöä ei voitu sulkea pois ennusteista. Suorien sotilaallisten uhkien lisäksi etenkin talouden ja pakolaisten pelättiin aiheuttavan uusia kriisejä. Jaottelen uhkia lähdeaineiston perusteella seuraavasti: Neuvostoliittoon liittyvät uhat, Yhdysvaltojen liittolaisten (Ison-Britannian ja Ranskan) toimista seuraavat uhat sekä muut eurooppalaiset uhat. Nämä kolme luokkaa nousevat lähdeaineistossa toistuvasti esille omina kategorioinaan, Potsdamin konferenssiin liittyvässä muistiossa ne on jopa lueteltu edellä mainitulla tavalla. Uhkia voisi luokitella myös sotilaallisiin, poliittisiin ja taloudellisiin kategorioihin, mutta usein nämä kolme liittyvät läheisesti yhteen ja on mielekkäämpää tarkastella uhkakuvia niitä aiheuttaneiden valtioiden perusteella kuten aikalaislähteissäkin on pääasiassa toimittu.

1.2. Lähteet ja tutkimusmenetelmät

1.2.1. Lähteet

Tutkimuksen lähteenä käytän Foreign Relations of the United States (FRUS) -tietokannan asiakirjoja. FRUS-tietokanta on Yhdysvaltojen ulkoministeriön toimeksiannosta julkaistava sarja ulkopoliittisia asiakirjoja, jonka tarkoitus on dokumentoida Yhdysvaltojen ulkopoliittista historiaa. Tietokanta sisältää runsaasti diplomaattien, virkamiesten, neuvonantajien sekä ministereiden sähköposteja, muistioita ja kokousten pöytäkirjoja. Asiakirjat ovat peräisin yhdysvaltalaisista arkistoista eli niiden sisältö koostuu pääasiassa yhdysvaltalaisista itse laatimista teksteistä. Tietokanta sisältää myös joitakin vieraiden valtioiden henkilöstöjen tuottamia tekstejä, kuten kirjeitä. Lähteistä osa on hyvin virallisia sekä sisällöltään että ulkoasultaan, mutta osa on henkilökohtaisempaa kommunikointia, joka taas on hyvin suorasanaista.

Lähdeaineisto on jaoteltu presidenttien hallinnon mukaan, ja tarkastelen pääasiassa Trumanin hallinnon asiakirjoja vuoden 1945 huhtikuusta lähtien, jolloin hänen edeltäjänsä Roosevelt kuoli. Presidentin vaihtuminen on looginen jako aineiston lisäksi myös siksi, että hallinnon johtohenkilöiden vaihtuminen vaikutti myös paljon hallinnon sisäisiin tunnelmiin ja ajatuksiin. Päätän tutkimukseni helmikuuhun 1946 ns. Long Telegramin laatimiseen. Long

Telegram oli Yhdysvaltojen Moskovan asiantuntijan George Kennanin sähke ulkoministeri James Byrnesille. Sähkeessä Kennan varoitti Trumanin hallintoa Neuvostoliiton muodostamasta suuresta uhasta länttä kohtaan, ja se on kylmän sodan alun kannalta hyvin tärkeä tekijä.⁴ Alkuvuodesta 1946 yhdysvaltalaisessa ajattelussa on havaittavissa myös yleisempi mielialojen muutos etenkin Neuvostoliittoa koskien, joten se on monella tapaa luonteva päätös aikarajaukselle. Keskityn tutkimuksessani Eurooppaa koskeviin asiakirjoihin, sillä se oli Yhdysvaltain hallinnon näkökulmasta oma suhteellisen selkeä kokonaisuus, ja maanosan sisäiset asiat olivat kaikki vaikutuksessa toisiinsa. Tähän näkemykseen viittaa jo se, että Eurooppaa koskevat asiakirjat ovat FRUS-aineistossa omissa kategoriassaan.

Tutustun myös näistä erillään oleviin Yhdistyneiden kansakuntien perustamiseen ja Potsdamin konferenssia koskeviin asiakirjoihin, jotka ovat tietokannassa myös omia kokonaisuuksiaan, mutta liittyvät oleellisesti Euroopan tapahtumiin. Lähdeaineiston seulonnassa käytän FRUS:in oman jaottelun lisäksi tietokannan tehokasta hakutoimintoa. Haku-ominaisuus mahdollistaa aineiston tehokkaan läpikäynnin suhteellisen nopeasti. Erityisen paljon olen käyttänyt termejä "Aggression", "fear", "threat" ja "war" relevantin aineiston löytämiseksi, mutta näiden lisäksi olen käyttänyt myös paljon muita hakusanoja. Esimerkiksi hakusanoilla "economy" ja "refugees" on löytynyt paljon hyödyllistä aineistoa. Olen myös aineistoihin perehtyessä lisännyt hakusanoja aineistoon liittyvien havaintojeni perusteella. Tästä havainnollistava esimerkki on "russian" hakusanan tuominen "soviet"-termin rinnalle, koska olen havainnut, että epävirallisemmissa asiakirjoissa puhutaan usein venäläisistä neuvostoliittolaisten sijaan.

Usein eri dokumentit ovat myös linkitetty toisiinsa ja löytämällä yhden keskeisen asiakirjan olen samalla päässyt tutustumaan uusiin dokumentteihin, jotka olisivat saattaneet jäädä pelkkää hakutoimintoa käyttäessä löytämättä. Olen myös selannut asiakirjoja teema- ja valtiokohtaisten jaotteluiden avulla. FRUS-dokumentit on jaoteltu eri kategorioihin yleensä joko dokumenttia koskevan valtion tai jonkin muun teeman perusteella (esim. talous tai siirtolaisuus) ja näiden kategorioiden selaaminen on auttanut erityisesti laajojen muistioiden löytämisessä. Muistioissa on usein mainittu muita hyödyllisiä asiakirjoja, joten ne ovat myös linkki muuhun relevanttiin aineistoon. Etsimällä asiakirjoja sekä sanahaun että tietokannan

⁴ Leffler 1992, 107 - 109.

omien kategorioiden ja asiakirjojen sisäisten mainintojen perusteella olen pystynyt muodostamaan hyvin kattavan ja monimuotoisen aineistokokonaisuuden tutkimukseen. Olen tutustunut myös pintapuolisesti laajempaan aineistoon (esim. Aasiaa koskevat asiakirjat) kontekstin luomiseksi, mutta en varsinaisesti esittelen tätä aineistoa, ellei se ole erityisen tärkeää yhdysvaltalaisen Eurooppa-käsityksen suhteen.

1.2.2. Tutkimusmenetelmät

Tutkittaessa vuoden 1945 tapahtumia ja Yhdysvaltojen hallinnon toimintaa on tärkeää ymmärtää aikalaisten käsitys tapahtumien kulusta ja heidän maailmastaan. Tärkein menetelmä, jota sovellan tutkimuksessani, on narratiivien analysointi ja narratologia. Siinä pyritään ymmärtämään aikalaisten narratiiveja, eli tulkitaan sitä, mitä he ajattelivat eri asioista ja millainen heidän maailmankuvansa oli. Narratiiveja voidaan tutkia selkeiden kertomusten, tarinoiden ja historiankirjoituksen näkökulmasta, joihin kaikkiin sisältyy itsessään narratiivinen luonne.⁵ Niitä voidaan kuitenkin tutkia myös hyvin erilaisten tekstien sisällä, joiden varsinaisen tehtävä ei ole välttämättä ollut ensisijaisesti narratiivin rakentaminen (ainakaan tietoisesti), ja suurin osa aineistostani kuuluu tähän kategoriaan.⁶ Narratiivien analysointi vastaa tutkimuksessani kysymykseen siitä, millaisena yhdysvaltalaiset näkivät ympäröivän maailmansa ja samalla se myös kertoo heidän omista identiteeteistään.

Koska narratiivianalyysillä voidaan tulkita ihmisten maailmankuvaa ja ajatusmaailmaa, auttaa se myös ymmärtämään ihmisten käsitystä tulevaisuudesta. Tarkastelemalla poliitikkojen ja virkamiesten odotuksia ja pelkoja tulevaisuuden suhteen voidaan saavuttaa syvämpi ymmärrys motiiveista yhdysvaltalaisen ulkopoliittisten toimien takana. Tulevaisuusnäkökuvien selvittämiseen tarvitaan narratiivista analyysia, sillä ihmisten käsitys tulevasta perustuu heidän näkemykseensä nykyhetkestä ja menneestä.⁷ Käsityksen menneestä ja tulevasta voi jopa katsoa kulkevan käsi kädessä.⁸ Tutkimukseni kannalta on olennaista, miten

⁵ Pikkanen 2012, 28.

⁶ Pikkanen 2012, 28 - 29.

⁷ Paul 2015, 64 - 65.

⁸ Paul 2015, 94.

yhdysvaltalaiset narratiivit kehittyivät suhteessa heidän käsityksiinsä tulevaisuudesta. Narratiivien ja tulevaisuuskäsitysten tutkiminen eivät siis ole tutkimuksessani kaksi erillistä menetelmää vaan ne tukevat toisiaan.

Eräs tärkeimmistä välineistä tietoisien narratiivien luomisessa on historiapolitiikka, jonka avulla mennyttä ja sen kautta myös tulevaa yritetään määrittää ja ottaa haltuun historiapolitiikan avulla. Historiapolitiikka liittyy aiemmin mainittuihin tulevaisuuskuviin, sillä historian avulla perustellaan usein tulevaisuuteen tähtääviä toimia ja pyritään ymmärtämään nykyhetken tapahtumia.⁹ Historiapolitiikan käyttö on hyvin yleistä lähdeaineistossani, ja erityisen paljon sitä esiintyy Neuvostoliittoa koskevissa asiakirjoissa. Historiapolitiikka nousee joissakin asiakirjoissa jopa yhdysvaltalaisen keskeiseksi välineeksi hahmottaa muiden valtioiden toimintaa. Aineistossani historiapolitiikan käyttö ilmenee usein tietoisena historian käyttönä argumentoinnin välineenä, mutta ajoittain kyse on ainakin osittain alitajuisesta toiminnasta osana silloisen hetken ja tulevaisuuden hahmottamista. Historiapolitiikan tutkiminen ei ole varsinainen menetelmä, mutta nostan sen esille koska se on tärkeä osa narratiivien luomista.

Vaikka käytän tutkimusmetodinani pääasiassa narratiivianalyysia, on tutkimusta tehdessä hyvä pitää mielessä myös muita menetelmiä. Aion käyttää apumenetelmänä käsitehistoriaa, sillä aion kategorisoida yhdysvaltalaisen tekstien uhkakuvia. Käsitehistoria auttaa nimensä mukaisesti erilaisten käsitteiden tarkastelussa siinä merkityksessä, missä aikalaiset ne ymmärsivät, ja myös miten käsitteillä saattoi olla ristiriitainen merkitys.¹⁰ Lisäksi on tärkeää huomioida käsitteisiin liittyvä historiallinen ulottuvuus eli se että käsitteisiin liittyy aina jokin tausta ja käsitteitä muokataan puhujan tarkoitusten mukaan.¹¹ Käsitehistoria auttaa selvittämään, miksi juuri tiettyjä ilmaisuja käytettiin narratiiveja laadittaessa ja muokatessa, eli se siis tukee jo aiemmin käsiteltyjä menetelmiä. Käsitehistoriallinen ulottuvuus on tärkeää myös koska käytän paljon hakusanoja aineistoa seuloessa, ja voin pohtia, miten käsitteiden käyttö vaihtelee eri tekstien välillä. Merkillepantavaa on esimerkiksi se, että Neuvostoliitosta käytetään sekä Russia että Soviet Union nimitystä usein samassa asiakirjassa, ja sen kansalaisista vastaavasti Russian ja/tai Soviet. Tämä on ollut aikalaisille normaalia

⁹ Hentilä 9 - 15, 2018; Kalela 22 - 38, 2000.

¹⁰ Freeden & Steinmertz 2017, 2 - 12; Hyvärinen, Kurunmäki, Palonen, Pulkkinen & Stenius 2003, 9 - 17.

¹¹ Freeden & Steinmertz 2017 12 - 17; Sebastián 2011, 1 - 16.

kielenkäyttöä, mutta se mahdollistaa myös erilaisten historiapoliittisten jatkumoiden korostamisen tietyissä asiakirjoissa.

1.3. Aiempi tutkimus

Toisen maailmansodan päättymistä ja Yhdysvaltojen roolia on tutkittu hyvin runsaasti. Tutkimukseni kannalta keskeisin kirjallisuus on yhdysvaltalaisen Melvyn Lefflerin teokset *Preponderance of Power* ja *For the soul of mankind*. Nämä teokset käsittelevät Yhdysvaltoja ja kylmää sotaa hyvin yksityiskohtaisesti poliittisista näkökulmista, ja auttavat hahmottamaan vallitsevaa poliittista ilmapiiriä. Myös Lefflerin ja Odd Arne Westedin editoima *Cambridge History of the Cold War Vol.1* on tutkimukseni kannalta tärkeä teos, sillä siinä perehdytään Yhdysvaltojen lisäksi myös muiden valtioiden näkökulmiin. Nämä ja muut aiemmat tutkimukset kuitenkin keskittyvät enemmänkin selittämään kylmän sodan syntyä kuin kuvaamaan vuoden 1945 aikalaisajattelua.

On syytä muistaa, että vuonna 1945 tulevaisuus oli vielä tuntematon ja lähdeaineistosta nousee esille Yhdysvaltojen halukkuus tehdä yhteistyötä myös Neuvostoliiton kanssa. Keskittymällä tutkimuksessani vuoteen 1945 ja vuoden 1946 alkuun Trumanin tultua presidentiksi korostan aikalaisnäkemystä tapahtumista, en sitä mitä lopulta tuli tapahtumaan. Tämänkaltainen tutkimus on tärkeää, jotta voidaan ymmärtää, miksi tuon ajan poliittiset toimijat päätyivät lopulta toimimaan tietyillä tavoilla. Toisin sanoen tutkimalla lyhyen aikavälin ajattelua ja tulevaisuusvisioita voidaan ymmärtää paremmin myös niistä seuranneita tapahtumia ja lisäksi tuoda uudenlaisia näkökulmia jo laajalti tutkittuun aiheeseen.

I.F. Clarken artikkeli *World War II, or, what did the future hold?* käsittelee tulevaisuusvisioita koko sodan ajalta lähinnä makrotasolla. Teos auttaa hahmottamaan itse sota-ajan käsityksiä tulevaisuudesta ja käytän sitä omien havaintojeni kontekstointiin sekä näiden sodanaikaisten ja jälkeisten näkemysten yleisluontoiseen vertailuun. Eurooppalaisten näkökulmien kannalta tärkeä osa kirjallisuutta ovat Dan Stonen *Goodbye to All That* ja Tony Judtin *Postwar*. Molemmat teokset kuvaavat Euroopan jälleenrakentamista useiden valtioiden näkökulmasta sodan päätyttyä. Nämäkin teokset keskittyvät pitkän aikavälin kehityskulkuihin, mutta niissä

kuvataan myös varsin yksityiskohtaisesti Eurooppaa vuonna 1945, joten niistä on suurta hyötyä tapahtumien kontekstoinnissa ja kokonaiskuvan hahmottamisessa.

Edellä mainittujen pitkää aikaväliä kuvaavien kirjojen lisäksi tärkeä teos postwar-näkökulman ja metodologian kannalta on myös *Histories of the Aftermath: The Legacies of the Second World War in Europe*. Teos tarkastelee sodan päättymistä aikalaisten näkökulmasta ja keskittyy rauhaan palaamisen haasteisiin. Se käsittelee aihetta eurooppalaisten näkökulmasta ja tarjoaa esimerkin siitä, kuinka sodan päättymistä voidaan tutkia omana ajanjaksonaan. Lisäksi se auttaa perehtymään Euroopan tilanteeseen syvemmin. Toinen vastaava teos on *Continued Violence and Troublesome Pasts: Post-war Europe between the Victors after the Second World War*, joka sekin keskittyy eurooppalaisiin näkökulmiin sodan päättymisestä. Vastaava tutkimus yhdysvaltalaisesta perspektiivistä on kohtalaisen vähäistä, mikä tarjoaa tutkimuksellisen aukon.

Sotilaalliseen voimaan ja teolliseen tuotantoon liittyvässä kontekstoinnissa käytän etupäässä Anthony Beevorin *Toinen Maailmansota* ja Paul Kennedy *Rise and Fall of the Great Powers* teoksia. Näissä kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti sotilaallisia ja taloudellisia tekijöitä sekä näiden välistä yhteyttä. Näin ollen ne antavat kattavan kuvan suurvaltojen välisistä voimasuhteista vuonna 1945, joka auttaa analysoimaan etenkin yhdysvaltalaisen Neuvostoliitton kohdistamia uhkakuvia.

Trumanin hallinnon henkilöstöön liittyen tärkeitä teoksia ovat jo aiemmin mainittu Lefflerin *Preponderance of Power*, sekä vanhemmat teokset kuten *Meeting the Communist Threat* ja erityisesti *Dictionary of American Diplomatic History*. Kaksi viimeksi mainittua teosta ovat kirjoitettu 1980-luvulla kylmän sodan ollessa käynnissä eli ne eivät edusta järkevää tuoretta tutkimusta, mutta molemmista löytyy kattavaa ja hyödyllistä faktatietoa yhdysvaltalaisista diplomaateista, esim. missä he toimivat minäkin ajankohtana ja mitkä olivat heidän roolinsa Yhdysvaltojen hallinnossa.

1.4. Tutkimuksen rakenne

Käsittelen tutkimuksessani johdannon jälkeen toisessa luvussa hieman taloudellista, poliittista ja sotilaallista kontekstia Yhdysvaltojen hallinnon näkökulmasta vuonna 1945, sillä nämä kolme tekijää määrittivät eri valtioiden toimintamahdollisuudet. Keskityn etenkin lyhyen aikavälin tekijöihin tutkimukseni aikarajauksen vuoksi ja pyrin tekemään luvusta kaksi hyvin yleisluontoisen ja mahdollisimman lyhyen kahdesta syystä. Ensinnäkin tutkimukseni päähuomio on Yhdysvaltojen mielialoissa Euroopan suhteen, joten liiallinen poliittinen tai sotilaallinen selonteko veisi liikaa huomiota itse aiheesta. Toiseksi näitä seikkoja on tutkittu jo aiemmin todella paljon, ja lähdeaineistoni tarjoaa suhteellisen vähän uutta tietoa näistä seikoista. Käytän tähän taustoittavaan lukuun hyväkseni pääasiassa laajaa tutkimuskirjallisuutta, etenkin teoksia, joissa käsitellään Trumania ja hänen tärkeimpiä ulkopoliittisia avustajiaan. Tutkimuskirjallisuus auttaa myös valottamaan Euroopan kaoottista tilaa toisen maailmansodan päättyessä ja siten helpottaa ymmärtämään Yhdysvaltalaisen asiakirjojen aikalaistekstia. Toisessa luvussa käsittelen siis konkreettista viitekehystä, missä Yhdysvallat toimi, ja siitä eteenpäin siirryn puhtaasti yhdysvaltalaisiin näkökulmiin.

Kolmannessa luvussa siirryn itse uhkakuvien analyysiin, ja aloitan sen suurimmasta Yhdysvaltojen hallinnon näkökulmasta uhkaavasta tekijästä Neuvostoliitosta. Neuvostoliitto oli uhkista ilmeisin ja jo ennestään eniten analysoitu, joten siirtyminen taustoittavasta luvusta Neuvostoliittoon on monessa mielessä luontevin ratkaisu. Neljännessä luvussa käsittelen Yhdysvaltain keskeisimpien liittolaisten Britannian ja Ranskan muodostamia hypoteettisempia uhkia. Viidennessä luvussa analysoin muita kuin edellä mainittuihin suurvaltoihin liittyviä eurooppalaisia uhkakuvia. Viidennessä luvussa paljon huomiota saa sodan hävinnyt Saksa, sillä siihen liitettiin suuri määrä luonteeltaan vaihtelevia uhkakuvia. Myös Balkaniin liitetyt nationalismia korostavat uhkakuvat korostuivat aineistossa, joten esittelen myös niitä paljon.

Analyysiluvuissa yhdistelen myös yhdysvaltalaisia tulevaisuusnäkyviä ja pelkoja saadakseni käsityksen siitä millaisena kokonaisuutena yhdysvaltalaiset näkivät Euroopan. Analysoin myös tutkimuksessani ristiriitoja yhdysvaltalaisissa narratiiveissa, joita lähdeaineistoon perehtyessä nousi ilmi. Pohdin lisäksi, mistä nämä ristiriidat mahdollisesti johtuivat, ja oliko niiden

taustalla henkilökohtaisia näkemyseroja tekstien kirjoittajien tai laatijoiden välillä. Kuudes luku tulee olemaan päätäntö eli yhteenveto aiemmista luvuista sekä tutkimustulosten esittely.

2. Yleistilanne Euroopassa ja Yhdysvalloissa sodan päättyessä

2.1. Eurooppa sodan päättyessä, Jaltan ja Potsdamin konferenssit

*“A chaotic and hungry Europe is not a fertile ground in which stable, democratic and friendly governments can be reared”.*¹²

-Harry S. Truman (toukokuu 1945)

Saksan antautuessa liittoutuneille 8/9.5.1945 Euroopassa vallitsi sekasorto. Liittoutuneiden joukot miehittivät suurta osaa Eurooppaa, joten sotatoimien päättymisestä huolimatta tuleva sotilaallinen voimankäyttö oli hyvin vakava uhka. Sota oli aiheuttanut ennenäkemättömiä aineellisia tuhoja: yli 30 miljoonaa eurooppalaista oli kuollut, miljoonia muita oli pakolaisina. Teollinen tuotanto oli akselivaltojen miehittämällä alueilla pudonnut viidennekseen sotaa edeltävästä ajasta, joillakin alueilla vielä paljon enemmän. Esimerkiksi Ruhrin teollisuusalueella Saksassa oli louhittu ennen sotaa 400 000 tonnia hiiltä päivässä, kun taas sodan päättyessä luku oli pudonnut 25 000 tonniin päivässä. Myös infrastruktuuri oli kärsinyt erittäin pahasti, mikä vaikeutti entisestään jo muutenkin huonoa tilannetta. Ruokaa tuotettiin Euroopassa vain kolmannes sotaa edeltävästä määrästä.¹³

Valtavien aineellisten tuhojen lisäksi sotaa käyneiden maiden talous oli valjastettu pääasiassa sotateollisuuden käyttöön, mikä hankaloitti talouden elvyttämistä ja siviilielämään paluuta. Suurimmasta osasta Eurooppaa puuttui legitiimi poliittinen johto ja toimiva siviilihallinto aiemmasta akselivaltojen miehityksestä johtuen. Kolmella selvästi vahvimmalla liittoutuneiden valtioilla Britannialla, Neuvostoliitolla ja Yhdysvalloilla (ns. Kolme suurta) oli yhteisistä sopimuksista huolimatta myös hyvin erilaiset näkemykset siitä, kuinka eri ongelmat tulisi ratkaista.

Liittoutuneet olivat suunnitelleet sodanjälkeisen Euroopan tulevaisuutta jo pitkään, ja merkittävin tapahtuma näiden suunnitelmien kannalta oli ollut Jaltan konferenssi 4.-11.2.1945. Churchill, Roosevelt ja Stalin sopivat konferenssissa, kuinka Saksan kukistuu

¹² Leffler 1992, 1-3, 64.

¹³ Leffler 1992, s. 1 - 3.

Eurooppa luotsattaisiin kohti pysyvää rauhaa ja vakautta. Yksimielisyys vallitsi Saksan demilitarisoinnista ja sotarikollisten tuomitsemisesta, ja myös Saksan miehitysvyöhykkeistä päästiin sopuun. Puolan rajamuutokset tuottivat ongelmia, mutta niistäkin päästiin yksimielisyyteen antamalla Neuvostoliitolle Puolan itäosat ja Puolalle vastineeksi laajoja alueita itäisestä Saksasta. Puolan osalta suuri kysymys oli väliaikaishallitus; Neuvostoliitto halusi itselleen lojalin kommunistisen hallituksen pysyvän vallassa, kun taas Churchill ja Roosevelt pitivät Britanniasta käsin toimivaa Puolan väliaikaishallitusta parempana vaihtoehtona. Lopulta päätettiin, että väliaikaisen hallituksen pohjana olisi kommunistinen hallitus, mutta siihen tulisi ottaa mukaan ulkomailla toimivia puolalaisia poliitikkoja.¹⁴

Jokainen valtio julisti sitoutuvansa demokraattisen ja vapaan Euroopan kehittämiseen, mutta on syytä muistaa, että länsimaissa ja Neuvostoliitossa vallitsi hyvin erilainen tulkinta käsitteen merkityksestä. Neuvostoliitto myös lupasi liittyä sotaan Japania vastaan, kun Saksa olisi antautunut. Jaltan kokous oli sisällöltään hyvin yleisluontoinen eikä siellä sovittu monista käytännön asioista, jotka hankaloittivat tulevaa rauhanprosessia. Huomionarvoista on myös se, että konferenssissa ”kolme suurta” päättivät muiden kansojen ja valtioiden asioista kyselemättä juurikaan niiden näkemyksiä, esimerkiksi Puolan aluemuutoksista ei keskusteltu puolalaisten kanssa.¹⁵

Tarkemmista yksityiskohdista sovittiin heinä-elokuussa 1945 Potsdamin konferenssissa, jossa myös vahvistettiin Jaltan konferenssissa sovitut päätökset. Lisäksi Potsdamissa sovittiin yksityiskohtaisesti Saksan jaosta neljään miehitysvyöhykkeeseen Britannian, Neuvostoliiton, Ranskan ja Yhdysvaltojen kesken. Myös Itävalta jaettiin vastaaviin vyöhykkeisiin. Saksalaiset määrättiin lisäksi maksamaan sotakorvauksia, ja saksalaisvähemmistöjä pakkosiirrettiin pois laajoilta alueilta itä-Euroopassa tulevien konfliktien välttämiseksi. Puolan tulevaisuus tuotti myös Potsdamissa kiistoja. Neuvostoliitto halusi Puolaan kommunistisen hallinnon vedoten omaan turvallisuuteensa, ja lopulta Britannia ja Yhdysvallat taipuivat tunnustamaan Puolan kommunistihallituksen sen legitiimiksi hallinnoksi.¹⁶

¹⁴ Painter 1999, 13.

¹⁵ Painter 1999, 13.

¹⁶ Leffler 1992, 37 - 38.

Potsdamin konferenssin ollessa käynnissä heinäkuussa Winston Churchill hävisi hieman yllättäen Britanniassa vaalit, ja hänet korvasi pääministerinä Labour-puolueen johtaja Clement Attlee, mikä sekoitti konferenssia ja vahvisti Stalinin asemaa. Truman kuitenkin vakuuttui konferenssissa siitä, että hän kykenisi yhteistyöhön Stalinin kanssa. Kirjeessä vaimolleen hän jopa totesi: *"I like Stalin. He is straightforward. Knows what he wants and will compromise when he can't get it."*¹⁷ Huolimatta Jaltalla ja Potsdamissa esiin nousseista ristiriidoista, Yhdysvaltojen presidentti katsoi konferenssien olleen pääosin onnistuneita. Merkittävä seikka konferensseissa oli se, että suurvaltojen johtajista vain Stalin osallistui molempiin niistä alusta loppuun, joten hän oli myös tästä näkökulmasta etulyöntiasemassa Potsdamissa. Ranska suljettiin pois molemmista konferensseista, mikä lisäsi ranskalaisten epäluottamusta erityisesti sen läheisiä liittolaisia Britanniaa ja Yhdysvaltoja kohtaan.¹⁸

2.2. Trumanin hallinto

Yhdysvaltojen itsensä talous kukoisti, sillä se oli säilynyt sodassa käytännössä koskemattomana, joskin merkittävä osa siitäkin oli otettu sotilaskäyttöön. Yhdysvallat ei myöskään kärsinyt samankaltaisesta työvoiman puutteesta kuin Eurooppa.¹⁹ Yhdysvallat oli menettänyt sodassa liki 400 000 sotilasta, ja vaikka menetykset olivat inhimillisesti tuntuvia, ne olivat suhteellisesti paljon pienemmät kuin muilla suurvalloilla. Hallinto oli kuitenkin Yhdysvalloissa sekaisin; presidentti Rooseveltin kuoltua 12.4.1945 hänen tilalleen astui Harry S. Truman. Truman oli ollut hänen varapresidenttinä syksystä 1944 alkaen, mutta hänen ja Rooseveltin välit olivat olleet etäiset, eikä Trumanilla ollut yksityiskohtaista käsitystä siitä, millaiseksi Roosevelt oli tulevan rauhanprosessin suunnitellut. Truman ei myöskään ollut tietoinen monista sotaan liittyvistä asioista, kuten ydinaseen kehittelystä, vaan hän joutui perehtymään hyvin nopeasti moniin sotilaallisiin ja ulkopoliittisiin seikkoihin. Trumanilla ei ollut vuosien kokemusta kansainvälisten suhteiden hoidosta kuten Rooseveltilla, ja hän joutui luottamaan presidenttikautensa alkuvaiheissa paljon avustajiinsa, joista suurin osa oli vielä tuolloin Rooseveltin entisiä avustajia.²⁰

¹⁷ Leffler 2007, 43.

¹⁸ Leffler 2007, 42 - 44; Painter 1999, 14.

¹⁹ Weisberger 1984, 43.

²⁰ Leffler 1992, 2- 3, 26 - 27, 37 - 39.

Trumanin ulkopolitiikan kannalta keskeinen nimi oli kuitenkin tuore ulkoministeri James F. Byrnes, jonka Truman kuvitteli olevan kokenut ulkopolitiikassa. Todellisuudessa Byrnes oli kuitenkin lähes yhtä kokematon tällä saralla kuin Truman, ja lisäksi hän halusi johtaa ulkopolitiikkaa varsin itsenäisesti, mikä lisäsi kansainvälisten suhteiden sekaannusta. Moni yhdysvaltalainen asiantuntija Euroopassa piti Byrnesin ulkopoliittista linjaa liian pehmeänä, vaikka hän neuvoikin Trumania pysymään monissa asioissa tiukkana Neuvostoliiton suhteen. Lisäksi hänen itsepäisenä pidetty luonteensa herätti hallinnossa vastarintaa. Kaiken kaikkiaan Trumanin hallinto oli hyvin sekavassa tilassa läpi vuoden 1945. Tämä seikka heijastui myös hallinnon ristiriitaisiin näkemyksiin muista valtioista, sillä koska yhteistä ulkopoliittista linjaa ei löydetty, eri henkilöiden henkilökohtaiset asenteet nousivat pinnalle.²¹

Maltillisimpia ulkopoliittisia näkemyksiä (etenkin Neuvostoliittoa koskien) edusti Joseph Davies. Hän oli toiminut Yhdysvaltojen suurlähettiläänä Neuvostoliitossa 1930-luvulla ja oli ollut keskeisessä roolissa Rooseveltin hallinnossa neuvostoliittolaisten kanssa asioidessa. Hän oli jo tuolloin tunnettu myönteisestä suhtautumisestaan Neuvostoliittoon, ja hän oli kokemuksensa vuoksi Trumanin tärkeimpiä asiantuntijoita Byrnesin ohella vuonna 1945.²² Sovittelevan diplomatian kannalla oli myös eräs Rooseveltin keskeisimmistä ulkopolitiikan asiantuntijoista Harry Hopkins, joka oli osallistunut kaikkiin suuriin liittoutuneiden konferensseihin sodan aikana.²³

Päinvastaista linjaa kuin Davies ja Hopkins edustivat W. Averell Harriman ja George Kennan. Harriman oli Yhdysvaltojen suurlähettiläs Neuvostoliitossa Rooseveltin kuollessa, ja Trumanille hän kertoi Neuvostoliiton haluavan hallita koko itäistä Eurooppaa, mutta olevan myös heikko ja pahoin kärsinyt sodassa. Harrimanin mukaan Yhdysvaltojen olisi tullut käyttää taloudellista mahtiaan Neuvostoliiton painostamiseen. Harriman ei kuitenkaan halunnut varsinaisesti sulkea Neuvostoliittoa yhteistyöstä, vaan näyttää, ettei Yhdysvallat hyväksyisi Itä-Euroopan liittämistä Neuvostoliiton etupiiriin.²⁴

²¹ Leffler 1992, 2- 3, 26 - 27, 37 - 39.

²² Leffler 1992, 32 - 33.

²³ Leffler 2010, 70.

²⁴ Leffler 1992, 30.

Kennan oli työskennellyt Daviesin alaisuudessa suurlähetystössä Moskovassa 1930-luvulla, mutta häneen Stalinin suorittamat puhdistukset 1930-luvulla olivat jättäneet syviä epäluuloja, jotka vain vahvistuivat Neuvostoliiton miehittäessä Itä-Eurooppaa 1945. Kennan näki Harrimanin tapaan Neuvostoliiton sodassa heikentyneenä, mutta potentiaalisesti tulevaisuudessa vaarallisena valtiona, jolle ei olisi tullut antaa liikaa myönnytyksiä neuvotteluissa.²⁵ Trumanin hallinnon keskiössä oli suuri määrä muitakin toimijoita kuin edellämainitut henkilöt, mutta esittelin heidät jo tässä vaiheessa heidän keskeisen roolinsa vuoksi. Heidän ajattelunsa voi katsoa myös edustaneen laajemmin Trumanin hallinnossa vaikuttaneita näkemyksiä.

2.3. Kolmen suuren asevoimat

Sotatoimien päättyessä Euroopassa uhkaavin suora tekijä tulevan rauhan kannalta olivat eri valtioiden asevoimat, jotka sodan mahdollisesti jatkuessa saattaisivat sotia keskenään. Kolme suurta omasivat kiistatta suurimmat asevoimat maailmassa, ja näistä selvästi vahvimmat olivat Yhdysvaltojen asevoimat. Yhdysvaltojen laivasto oli suhteellisesti voimakkain asevoimien haara, sillä mikään muu valtio ei olisi pystynyt edes haastamaan sen määrällistä ja laadullista ylivoimaa. Myös ilmavoimat olivat selvästi voimakkaimmat maailmassa, ja lisäksi Yhdysvalloilla oli tukikohtia ympäri maailmaa, joista se saattoi käyttää meri- ja ilmavoimiaan. Yhdysvaltojen asevoimilla oli siis kyky vaikuttaa strategisesti sodankäyntiin esimerkiksi pommittamalla kaukana sen maaperästä olevia kaupunkeja tai iskemällä merenkulun kimppuun. Tätä voimaa lisäsivät Yhdysvaltojen läheisen liittolaisen Britannian hyvin vahvat meri- ja ilmavoimat, mutta vaikka liittolaisuus olisi tyrehtynyt, Yhdysvallat olisi yksinkin hallinnut näitä kahta toisessa maailmansodassa elintärkeiksi osoittautunutta sodankäynnin osa-aluetta. Yhdysvaltojen asevoimien tukena oli myös Yhdysvaltojen valtava teollinen ylivoima kaikkia maailman valtioita kohtaan, jonka avulla se pystyi aseistamaan ja huoltamaan vahvoja asevoimiaan.

²⁵ Leffler 1992, 31.

Yhdysvaltain vaarallisimman haastajan Neuvostoliiton laivasto oli heikko ja vanhentunut, ja siltä puuttuivat tukikohdat omien aluevesien ulkopuolella. Neuvostoliiton ilmavoimat olivat paremmin varustetut, mutta nekin soveltuivat lähinnä maavoimien tukemiseen eivätkä olisi kyenneet haastamaan Yhdysvaltain ja Brittien yhteisiä ilmavoimia edes siinä roolissa. Moskovan asiantuntija Kennan totesi muistiossa vuonna 1945: *“Moscow has no naval or air forces capable of challenging the sea lanes of the world.”*²⁶ Vaikka on pidettävä mielessä, että Kennan oli henkilökohtaisesti tiukan linjan kannattaja Neuvostoliiton suhteen, lausunto kuvastaa silti vahvasti yhdysvaltalaisen tietoisuutta ylivoimaisista strategisen sodankäynnin kyvyistään. Lisäksi Yhdysvalloilla oli ainoana valtiona maailmassa ydinaseita, jotka antoivat selvän etulyöntiaseman sodankäynnissä. Ilma- ja meriuhkien osalta suurin riski Yhdysvalloilla oli geopoliittinen; jos Neuvostoliitto saisi uusia liittolaisia tai valloitettua lisää alueita, se voisi tulevaisuudessa uhata myös Yhdysvaltoja.²⁷

Maavoimien osalta tilanne oli tasaisempi sekä sotilaskaluston määrän että laadun suhteen, ja Neuvostoliitolla oli Euroopassa enemmän sotilaita kuin länsivalloilla yhteensä. Neuvostoliitto oli myös kyennyt turvaamaan omat alueensa miehittämällä suuren osan Itä-Eurooppaa. Suurvaltojen välisessä sodassa se olisi kuitenkin luultavasti jäänyt vuonna 1945 lopulta alakynteen muiden asevoimien haarojen suhteellisen heikkouden vuoksi. Yhdysvaltalaiset olivat varsin tarkkaan perillä asevoimien voimasuhteista, mutta vaikka heidän arvioidensa mukaan Neuvostoliitto oli voitettavissa suorassa sodassa, puna-armeija nähtiin silti monella tapaa Eurooppaa ja välillisesti Yhdysvaltoja uhkaavana tekijänä. Palaan uhkakuviin tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta tiivistettynä erittäin keskeisistä asevoimien voimasuhteista voidaan sanoa, että Yhdysvaltojen johdolla oli vankka ja perusteltu luottamus asevoimiensa ylivoimaisuuteen, mutta se ei tarkoittanut, etteikö Neuvostoliitto olisi kyennyt vakavasti uhkaamaan rauhaa Euroopassa.²⁸

Tiivistetysti voidaan todeta, että Yhdysvaltojen ja Euroopan valtioiden tila oli täysin toisistaan poikkeava sodan päättyessä. Siinä missä Eurooppa oli kärsinyt massiivisista tuhoista ja maanosan elpyminen oli käytännössä Yhdysvaltojen taloudellisen tuen varassa, Yhdysvallat

²⁶ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

²⁷ Leffler 1992, 5 - 11, 56 - 61.

²⁸ Leffler 1992, 5 - 11.

oli konfliktin päättyessä taloudellisesti ja sotilaallisesti äärettömästi voimakkaampia kuin sen alkaessa. Tämä vahva kontrasti talouden ja osittain myös sotilaallisen voiman osalta lisäsi yhdysvaltaisten itsevarmuutta ja antoi heille runsaasti vaikutusvaltaa ulkopoliitikassa, mutta toisaalta Euroopan sekasortoinen tila oli myös äärimmäisen suuri haaste ulkopoliittisesti kokemattomalle Trumanille.

3. Neuvostoliiton muodostavat uhkat

3.1. Neuvostoliitto vuonna 1945

Neuvostoliitto oli sodan päättyessä kiistatta vahvin valtio Euroopassa. Sillä oli 14 miljoonaa miestä ja naista aseissa, ja sen hallussa oli valtava alue Tyyneltä valtamereltä Keski-Eurooppaan. Omien alueidensa lisäksi se miehitti koko Itä-Eurooppaa ja suurta osaa Keski-Euroopasta, ja se oli kehittänyt hyvin vahvan sotateollisuuden asevoimiensa tueksi. Luonnonvarojen suhteen Neuvostoliitto oli myös hyvin vahvassa asemassa. Se kärsi kuitenkin myös suurista ongelmista, jotka rajoittivat sen toimintakykyä etenkin lyhyellä aikavälillä. Neuvostoliitto oli voittojensa varjopuolena kärsinyt sodan suurimmat tappiot, noin 28 miljoonaa kuolonuhria, ja hyvin laajoja alueita sen länsiosista oli käytännössä kokonaan tuhoutunut sodassa.²⁹ Itä-Euroopan miehitys myös sitoi paljon sen sotilaita, ja aiheutti diplomaattista painetta länsivaltojen taholta. Stalin jopa ajoittain korosti itse Neuvostoliiton kärsimyksiä sodassa ja haasteita sodan päättyessä oikeuttaakseen vaatimuksiaan neuvotteluissa.³⁰

Yhdysvalloissa oltiin kohtuullisen tietoisia Neuvostoliiton tilanteesta. Esimerkiksi Kennanin laatimassa muistiossa tuntemattomana päivämääränä 1945 kiinnitetään tarkasti huomiota moniin Neuvostoliiton heikkouksiin: Neuvostoliiton vastuulla oli valtava maantieteellinen ja monikansallinen alue, joka varsinkin sen miehittämällä alueilla sitoi suuria sotilaallisia ja hallinnollisia resursseja. Kennanin mukaan Neuvostoliitto tulisi hyötymään valloittamistaan alueista vasta pitkällä aikavälillä, ja hän ennusti Neuvostoliiton hallinnolle suuria haasteita. Itä-Eurooppa oli kulttuurin, kielen ja hallinnollisten traditioiden suhteen hyvin epäyhtenäinen alue, joka kaiken lisäksi oli kärsinyt valtavasti sodan seurauksena. Itä-Euroopan valtiot olivat myös olleet ennen sotaa hyvin Neuvostoliitto- ja kommunisminvastaisia, joka vain lisäsi ongelmia hallinnoida aluetta Moskovasta. Kennan arvioi, että Itä-Euroopan pitäminen Neuvostoliiton vaikutuksen alaisuudessa tulisi vaatimaan valtavia ponnistuksia ja miljoonia sotilaita ja virkamiehiä: *To administer them and to hold them in submission as reluctant*

²⁹ Pechatnov 2010, 90.

³⁰ Kennedy 1989, 465 - 467.

members of a Russian security sphere will take probably a greater administrative and police force than was necessary even in normal times; and this last must have numbered in the millions.”³¹

Kennanin korosti muistiossaan Neuvostoliiton ongelmia, ja hänen näkemyksensä mukaan Neuvostoliitto ei ollut valmis haastamaan länttä resurssiensa pohjalta.³² Hänen mielestään Yhdysvalloilla oli kyky ohjata Neuvostoliiton toimia joko auttamalla tai häiritsemällä heidän toimiaan Itä-Euroopassa, ja hänen mukaansa lännen olisi pitänyt säädellä Neuvostoliiton toimia tiukemmin ja pysyä lujana periaatteissaan. Kennanin muistio osoittaa, miten tarkasti osa yhdysvaltalaisista tunsivat Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton voimasuhteet. Kennanin kärkeä suhtautuminen Neuvostoliittoon ei kuitenkaan ollut tyypillistä Yhdysvaltojen hallinnossa vuonna 1945, vaikka siitä kylmän sodan käynnistyessä tuli valtavirtaa. Kennan oli vakuuttunut Neuvostoliiton muodostamasta uhasta, mutta suuremmalle osalle yhdysvaltalaisista diplomaateista, ministereistä ja virkamiehistä, jopa Trumanille itselleen, Neuvostoliiton päämäärät ja toimintatavat olivat tuntemattomat.

Seuraavissa alaluvuissa analysoin yhdysvaltalaisten Neuvostoliittoon liittämää uhkakuvia eri näkökulmista. Trumanin hallinnossa esiintyi sekä Neuvostoliittoon myönteisesti että kielteisesti suhtautuvia tahoja ja esittelen näitä näkökulmia siirtyen optimistisemmista näkökulmista pessimistisempiin näkemyksiin. Tämä temaattinen jako on myös osittain kronologian tukema, sillä Trumanin hallinnon valtavirran näkemys alkoi muuttua yhä kielteisemmäksi Neuvostoliittoon kohtaan vuoden 1945 edetessä. Lopuksi analysoin vuoden 1946 alkutalven dokumentteja, jotka osaltaan käänisivät lopullisesti Trumanin linjan selkeästi Neuvostoliittoon vastaan.

3.2. Tuntematon Neuvostoliitto

Yhdysvaltalaisten suhtautumisiin Neuvostoliittoon kohtaan vaikuttivat hyvin ristiriitainen lähihistoria. Valtioiden suhteet olivat olleet sotien välisenä aikana hyvin huonot, mm. ideologisista erimielisyyksistä johtuen. Lisäksi Yhdysvalloissa tiedettiin joitakin yksityiskohtia

³¹ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

³² Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

Stalinin puhdistuksista Neuvostoliitossa 1930-luvulla. Toisaalta Neuvostoliitto oli ollut Yhdysvaltojen elintärkeä liittolainen sodassa, ja se oli kärsinyt tilastollisesti enemmän sodassa Saksaa vastaan kuin länsivallat yhteensä. Vuoden 1945 alkupuoliskolla Trumanin hallinto halusi Neuvostoliiton hyökkäävän japanilaisia vastaan Manchuriassa, jotta Japani saataisiin painostettua rauhaan ilman maihinnousua sen pääsaarille.³³ Lisäksi neuvostoliittolaisten arvaamaton käytös ja omat tulkinnat yhdysvaltalaisien toimista eivät helpottaneet selkeän käsityksen muodostamista.

On muistettava, että Neuvostoliitto oli aktiivinen toimija maiden välisessä vuorovaikutuksessa, ja neuvostoliittolaiset kyseenalaistivat monia yhdysvaltalaisien toimia. Esimerkkinä tästä vuorovaikutuksesta on asiakirja toukokuun lopulta 1945, jossa selostetaan hyvin yksityiskohtaisesti yhdysvaltalaisien diplomaattien (mm. yksi Trumanin keskeisistä avustajista Harry L. Hopkins) keskustelu Stalinin kanssa Kremlissä. Kyseisessä keskustelussa Stalin ensiksi moitti monia yhdysvaltalaisien toimia, kuten Lend Lease-avun pysäyttämistä ilman varoitusta ja suunnitelmaa ranskalaisten osallistumisesta tulevaan Potsdamin konferenssiin. Yhdysvaltalaisien vastattua näihin ja muihin kysymyksiin, Stalin esiintyi sovitteluvaan sävyyn ja tarjosi omia ratkaisuehdotuksiaan.³⁴

Toinen esimerkki, joka osoitti Stalinin tiedostavan yhdysvaltalaisien tulkinnan itsestään demokratian puolustajana, on keskustelusta toukokuun 1945 lopulta, jossa käsiteltiin Puolan tulevaa hallintoa väliaikaishallituksen jälkeen: *Marshal Stalin replied that these principles of democracy are well known and would find no objection on the part of the Soviet Government.*³⁵

³³ Maihinnousun Japanin maaperälle pelättiin aiheuttavan valtavia tappioita Yhdysvalloille. Muistio. FRUS document 598, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I. (2.7.1945).

³⁴ Muistio. FRUS document 25, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I. (27.5.1945).

³⁵ Muistio. FRUS document 27, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (30.5.1945).

Stalinin vuoroin syyttävä ja vuoroin sovinnollinen luonne on suhteellisen yleinen keino yrittää saada lisää vaikutusvaltaa neuvottelutilanteessa, ja tämänkaltainen ailahteleva diplomatia ei helpottanut yhdysvaltalaisien mielipiteiden muodostamista.³⁶

3.3. Sovittelevat näkemykset

Koska Trumanilla ei ollut kokemusta neuvostoliittolaisten kanssa asioimisesta, hän konsultoi usein neuvonantajiaan, joiden mielipiteisiin taas vaikuttivat alempien portaiden virkamiesten lausunnot. FRUS-aineistossa tämä tulee ilmi Neuvostoliittoa koskevien muistiodien ja selvitysten runsaudessa ja monipuolisessa sisällössä; monet asiakirjat ovat vähintään lievästi ristiriitaisia Neuvostoliiton kuvauksessa, sekä siitä niissä ilmenevissä mielipiteissä. Varsinkin vuoden 1945 kevään ja kesän asiakirjoissa oli laajaa vaihtelua siinä sävyssä, jolla Neuvostoliittoa kuvailtiin. Esimerkiksi aiemmin mainittu Hopkins oli Trumanin tapaan vakuuttunut siitä, että Stalinin kanssa pystyttäisiin toimimaan molempia osapuolia tyydyttävillä tavoilla. Sähkeessä 28.5.1945 hän totesi Puolaan liittyen *“On both occasions Stalin has listened very attentively to my outline of your position and I gained the feeling that he was impressed with what I said.”*³⁷ Huolimatta neuvostoliittolaisten ajoittain hankalasta asenteesta, osa yhdysvaltalaisista oli siis sitä mieltä, että Stalinin hallinnon harjoittamaan politiikkaan voitiin vaikuttaa järkiperustein.

Lähteisiin liittyvänä sivuhuomiona on mielenkiintoista, että tämä sähke oli yleisluontoisessa osiossa *Europe*, kun taas aiemmin viittaamani lähde oli osiossa *Potsdam Conference*, vaikka molemmat lähteet ovat samalta päivämäärältä ja käsittelevät samaa asiaa (yhdysvaltalaisien alustavia keskusteluja Stalinin kanssa tulevasta Potsdamin konferenssista). Tähän voi olla syynä lähteiden hieman erilainen rooli, sillä Potsdamiin liittyvä muistio oli varsin yksityiskohtainen selonteko keskusteluista, ja jälkimmäinen sähke oli varsin lyhyt ja henkilökohtaisempi tiivistys Hopkinsilta presidentille.

³⁶ Muistio. FRUS document 25, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I. (27.5.1945).

³⁷ Sähke. FRUS document 222, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (28.5.1945).

Huolimatta Trumanin ja monien hänen avustajiensa varovaisesta optimismista, Neuvostoliiton potentiaalinen uhka oli hyvin selkeä yhdysvaltalaisen näkökulmasta. Potsdamin konferenssia varten laadittiin jopa muistio, jossa näitä uhkia selvitettiin, tosin yhdessä muiden eurooppalaisten uhkakuvien ohella. Käsittelen seuraavasti ainoastaan Neuvostoliittoa koskevia kohtia, ja palaan muihin uhkakuviin myöhemmin varsinaisessa tutkielmassa. Daviesin laatima muistio on hyvä esimerkki yhdysvaltalaisesta ajattelusta, sillä se oli laadittu Trumanille ja hänen lähipiirilleen avuksi Potsdamin konferenssiin, joten se on kuvastaa Neuvostoliittoon liittyviä uhkakuvia laajemmassa kuin henkilökohtaisessa perspektiivissä. Muistion laati Joseph E. Davies, joka toimi vuonna 1945 Trumanin erityisavustajana. Hän oli aiemmin toiminut Rooseveltin alaisuudessa Neuvostoliitossa, joten hänellä oli paljon henkilökohtaista kokemusta yhteistyöstä ja neuvotteluista neuvostoliittolaisten kanssa.

Ennen varsinaisten uhkakuvien esittelyä muistiossa mainitaan Neuvostoliiton kiinnostus etenkin Balkania kohtaan ja paneudutaan neuvostoliittolaisten mahdollisiin tavoitteisiin neuvotteluissa. Ensimmäiseksi varsinaiseksi uhkaksi Davies totesi: *“Obviously, the most serious threat to world peace and security would be the destruction of unity by the withdrawal or action of any of the three.”*³⁸ Davies teki siis selväksi, että hän piti Britannian, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteiden huononemista selvästi vakavimpana uhkana rauhalle. Neuvostoliittoa koskevat uhkakuvat on jaoteltu tämän toteamuksen jälkeen neljään kategoriaan: A) Vanhojen epäluulojen uudelleenmuodostuminen, jotka johtaisivat Neuvostoliiton eristäytymiseen, B) Neuvostoliittolaisen militarismien nousu, C) Neuvostoliiton ja brittiläisen imperiumin vastakkaisten intressien kärjistyminen ja D) Neuvostoliittolaisten tulkinta siitä, että Britannia ja Yhdysvallat muodostaisivat vihamielisen liittouman.³⁹

Suurin osa näistä uhkakuvista liittyi pelkoon epäonnistuneesta diplomatiasta ja on ymmärrettävää, että ratkaisevan tärkeään konferenssiin varustautuessa näitä uhkakuvia on korostettu. B-kohdassa mainittu militarismi on esitetty mielenkiintoisella tavalla: *“So might*

³⁸ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

³⁹ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

also the rise of a Soviet Napoleon, and dreams of empire and conquest, if he were able to overthrow and destroy the present altruistic, ideological purposes of peace and brotherhood, which the present Government avows, and, in my opinion, sustains."⁴⁰Daviesin mielestä Stalinin hallinnolla oli altruistinen linja rauhan ja yhteistyön edistämiseksi, mutta hänen mielestään "Neuvostoliittolainen Napoleon" saattaisi syrjäyttää Stalinin ja ajaa maailman uuteen sotaan. Davies ilmaisi luottamusta Neuvostoliiton silloista hallintoa kohtaan ja pelkäsi, että militaristisempi hallitsija saattaisi tulevaisuudessa nousta valtaan. Tämän uhkakuvan esittely avaa myös sitä, miten uhkakuvia muodostettiin; termillä "Soviet Napoleon" on selvä historiapolitiittinen merkitys, jolla halutaan korostaa vaarallista sotilasdiktatoria. Napoleonin käyttäminen esimerkkinä saattoi viitata myös siihen, että Napoleon oli onnistunut valtaamaan käytännössä koko manner-Euroopan. Vaikka Daviesin muistiossa ei korostettu paljoakaan sotilaallisia uhkia, muiden asiakirjojen rinnalla tämä kohta toimi selvänä varoituksena Neuvostoliiton mahdollisesta sotilaallisesta uhasta Euroopassa.

Muut uhkakuvat Daviesin muistiossa liittyivät tavalla tai toisella Neuvostoliiton eristämiseen tai eristäytymiseen muusta kansainvälisestä yhteisöstä. Tämä oli ajankohtainen teema huomioiden sen, miten kansainliitto oli epäonnistunut toiminnassa Saksan ja Japanin suhteen 1930-luvulla, mikä mainittiinkin muistion lopussa. Eristäytymisen muodostamien uhkien korostaminen oli tärkeää myös Yhdysvaltojen oman lähihistorian vuoksi; Yhdysvallat oli pyrkinyt eristäytymään poliittisesti muun maailman tapahtumista 1920 - 30-luvuilla, mikä oli osoittautunut virheeksi toisen maailmansodan myötä. Eristäytymisestä varoittavat kohdat eivät tässä kontekstissa koskeneet siis vain Neuvostoliittoa vaan myös Yhdysvaltoja. Daviesin raportti oli hyvin selostava eikä siinä esiintynyt kovin paljon uhkakuvien perustelua, vaan enemmänkin luettelointia.

Diplomaattisen selkkauksen uhka toistuu useissa muissakin Daviesin laatimissa asiakirjoissa. Sekä britit että ranskalaiset esittivät suuria huolia Yhdysvaltojen sotilaiden vetäytymistä koskien, ja nämä uhkat liittyivät Neuvostoliittoon. Vaikka uhkakuvat eivät varsinaisesti olleet

⁴⁰ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

yhdysvaltalaisia, niiden esittely on tarpeellista, sillä yhdysvaltalaisten reaktiot niihin paljastavat heidän omia näkemyksiään.

Davies esitteli raportissaan kesäkuun alussa 1945 kattavasti Churchillin pelkoja Neuvostoliiton suhteen. Toisin kuin Truman tai suurin osa hänen avustajistaan tuohon aikaan, Churchill ilmaisi Daviesille avoimesti syviä huolia Neuvostoliiton suhteen: *“As the Prime Minister went on, he became vehement and even violent in his criticisms of the Soviet Armies and officials in the re-occupied areas. What was more horrible to him than Communism, was the imposition of the Secret Police and Gestapo methods. He spoke with much feeling of the “steel curtain” of the Soviets being “clamped down” on Eastern liberated areas, the horror of such a black out, etc. etc.”*⁴¹ Huomiolle pantavaa on erityisesti ilmaisu “Gestapon metodeista”, jolla Churchill halusi herättää voimakkaan vastenmielisen mielikuvan neuvostoliittolaisten toimista heidän miehittämällä alueilla. Myös maininta teräsesiripusta (vrt. myöhemmin vakiintunut ilmaisu rautaesirippu) on mielenkiintoinen.

Churchill pelkäsi Neuvostoliiton ottavan sen miehittämät alueet pysyvästi tiukkaan otteeseen. Churchill oli sitä mieltä, ettei Yhdysvaltojen pitäisi missään nimessä vetää suunnitellusti joukkojaan Euroopasta: *“What he elaborated upon at length... were the grave dangers which would arise with the withdrawal of American troops from Europe.”*⁴² Churchill ilmaisi täysin avoimesti, että jos Yhdysvallat vetäisi joukkonsa Euroopasta, Neuvostoliitto voisi kohdella miehittämiään alueita kuten tahtoi, ja että pahimmassa tapauksessa Neuvostoliitto saisi hallintaansa koko manner-Euroopan. Churchill vakuutti, että Britannia puolustaisi demokratiaa tarvittaessa yksin ja kykenisi huolehtimaan omasta turvallisuudestaan *“If need be, England would stand alone. She had done it before.”*⁴³ Churchill rinnasti Euroopan tulevan tilanteen muistuttavan edeltäviä maailmansotia, jos Yhdysvallat päättäisi vetää sotilaansa pois Euroopasta; Britannia kestäisi, mutta muu Eurooppa joutuisi vihollisen käsiin. Churchillin maininta Britanniasta yksin saarellaan Eurooppaa miehittävää diktaattoria vastaan on

⁴¹ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁴² Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁴³ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

erityisen mielenkiintoinen, jos sitä vertaa kuukautta myöhempään Daviesin omaan mainintaan neuvostoliittolaisesta Napoleonista Potsdamin muistiossa.

Selostettuaan Churchillin huolia Davies kirjoitti omasta käsityksestään niihin liittyen. Davies aloitti toteamalla kunnioittavansa Churchillia syvästi valtiomiehenä, mutta heti perään toteamalla hänen edustavan etupäässä Englantia (=Britanniaa) ja sikäläisiä poliittisia intressejä. Davies oli syvästi järkyttynyt Churchillin hyökkäävästä sävystä. Käsittelen tätä enemmän myöhemmässä alaluvussa Britanniaa koskien, mutta Neuvostoliittoa koskevat kohdat ovat tärkeitä, sillä ne kertovat Daviesin omasta Neuvostoliitto-käsityksestä. Davies kertoi raportissa järkytyksestään brittien asenteita kohtaan: *"I had been shocked beyond words to find so violent and bitter an attitude...toward the Soviets."*⁴⁴ Davies kertoi esimerkin nimeltä mainitsemattomasta brittiupseerista, joka oli ilmaissut suoraan tyytymättömyyttä siitä, että Britannia ja Yhdysvallat olivat pysäyttäneet armeijansa Saksaan eivätkä jatkaneet ja tuhonneet "punaista riesaa" (red menace) kertaheitolla. Davies kirjoitti, ettei voinut uskoa korviaan. Hän kertoi, että juuri tämänkaltainen vihollisuuksien luominen oli suurin uhka rauhalle, ja hän pelkäsi Neuvostoliiton reaktioita, jos se saisi tietää vihamielisistä mielipiteistä sitä kohtaan.⁴⁵

Tiivistetysti Davies oli siis täysin eri mieltä brittien kanssa siitä, miten Neuvostoliiton suhteen tulisi toimia; hän ei pitänyt Neuvostoliittoa läheskään niin uhkaavana kuin britit. Hän pelkäsi enemmänkin, että uhkakuvien liiallinen korostaminen vain ajaisi neuvostoliittolaisia erilleen Britanniaa ja Yhdysvalloista. Molemmissa käsiteltävissä asiakirjoissa Davies korostaa diplomatian tärkeyttä ja pitää suurimpana uhkana sen epäonnistumista, ei niinkään sotilaallisia tekijöitä.

Niissä asiakirjoissa missä Davies piti Neuvostoliiton konkreettista toimintaa uhkaavana tekijänä, uhkia pyrittiin perustelemaan historiapolitiikalla. Tämä kertoo osittain siitä, että silloinen Neuvostoliiton johto oli vielä tekstien laadintahetkellä Yhdysvaltojen liittolainen ja

⁴⁴ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁴⁵ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

että neuvostojohtajista oli hyvin vaikea muodostaa selkeää käsitystä ja siksi heidän asenteidensa taustoja pyrittiin valottamaan. Esimerkiksi Neuvostoliiton painostaessa Turkkiä strategisesti tärkeiden Turkin salmien hallinnasta, yhdysvaltalaiset pyrkivät muodostamaan käsityksensä neuvostoliittolaisten toimista historiapolitiikan avulla. Daviesin laatimassa asiakirjassa kesä/heinäkuussa 1945 todetaan *“Ever since Peter the Great visited Germany, Holland, and England in 1697, Russian leaders have recognized the need for ice-free ports. Russia has tried to control the Straits of the Bosphorus and Dardanelles, doors to the Black Sea, and to acquire Constantinople because of significance to the Greek Orthodox Faith.”*⁴⁶

Vaikka Daviesilla oli varovaisen optimistinen käsitys neuvostoliittolaisista, hän siitä huolimatta käytti Tsaarivallan Venäjän toimintaa esimerkkinä neuvostoliittolaisten pyrkimyksistä Turkkiä koskien. Muistiossa Davies selosti pintapuoleisesti Venäjän ja myöhemmin Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa Ottomaanien valtakuntaa/Turkkiä koskien, ja tekstin kontekstin perusteella sen tehtävä oli selventää neuvostoliittolaisten intressejä Turkin salmien suhteen.⁴⁷

Tekstissä Venäjä-nimitystä käytettiin sekä keisarillisesta Venäjästä että Neuvostoliitosta, mikä on toisaalta lähteissäni varsin yleistä. Tässä tekstissä se kuitenkin loi kuvan Neuvostoliitosta Tsaarien Venäjän jatkumona, jonka seurauksena keisarillisen Venäjän politiikan perusteella voitiin ennustaa Neuvostoliiton toimia. Tämä on konkreettinen esimerkki siitä, miten yhdysvaltalaiset yrittivät muodostaa käsitystä Neuvostoliitosta ja sen mahdollisista toimista tulevaisuudessa menneisyyden kautta, ja malliesimerkki siitä kuinka narratiiveja luodaan historiapolitiikan avulla myös laajemmassa mielessä.

Vaikka Neuvostoliiton toiminta nähtiin uhkaavana kyseisessä muistiossa, siinä myös tuotiin esiin, kuinka onnistuneiden kansainvälisten sopimusten avulla 1920- ja 1930-luvuilla (eli kommunistien tultua valtaan) Turkki ja Neuvostoliitto olivat kyenneet sopimaan asioistaan

⁴⁶ Muistio. FRUS document 697, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (ei päivätty, mutta maininta siitä että luovutettu Byrnesille 4.7.1945).

⁴⁷ Muistio. FRUS document 697, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (ei päivätty, mutta maininta siitä että luovutettu Byrnesille 4.7.1945).

diplomaattisin keinoin, eli tekstissä esiintyi myös toiveikkuutta rauhanomaista kehitystä kohtaan.⁴⁸

Davies laati hyvin suuren määrän tekstejä Neuvostoliitosta vuonna 1945, ja vaikka hän näki paljon haasteita neuvostoliittolaisten kanssa asioinnissa, hän uskoi, että sovitteleva diplomatia olisi paras tie pysyvään rauhaan Euroopassa. Lefflerin mukaan hänen sanoillaan oli myös suuri vaikutus Trumaniin varsinkin vuoden 1945 keskivaiheilla, joten hänen ajattelunsa vaikutti huomattavasti Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaan.

3.4. Varaukselliset näkemykset

“It is plain that democracy to a Communist has not the same connotation it has to an occidental democrat.”⁴⁹

Davies oli Trumanin keskeisimpiä neuvonantajia, mutta hänen maltillinen linjansa ei edustanut kaikkien yhdysvaltalaisien näkemystä neuvostoliittolaisista. Monet muut Trumanin hallinnon edustajat pitivät Neuvostoliiton toimintaa Itä-Euroopassa epäilyttävänä ja nostivat esille kommunistien ongelmallisen historian länsivaltojen suhteen. Neuvostoliittolaisten toiminta nähtiin toistuvasti myös ristiriitaisena heidän puheidensa ja liittoutuneiden tekemien sopimusten välillä. Monissa lähteissä toistuu varoitus siitä, ettei neuvostoliittolaisten sanaan kannattanut luottaa.

Esimerkiksi kolmen Euroopan asiantuntijan (Matthews, Murphy ja Phillips; sitaatti luvun alussa on heidän yhteisestä raportistaan) näkemyksissä kesäkuun 1945 lopun muistiossa korostuivat kommunistien muodostamat poliittiset uhat eurooppalaisten valtioiden ja Yhdysvaltojen sisällä. Muistiossa käsiteltiin kommunististen tahojen toimintaa länsivaltojen sisällä ja korostettiin niiden negatiivisia vaikutuksia (esim. hallinnon päätösten

⁴⁸ Muistio. FRUS document 697, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (ei päivätty, mutta maininta siitä että luovutettu Byrnesille 4.7.1945).

⁴⁹ Sitaatti kommunistista toimintaa käsittelevästä muistiosta. FRUS document 226, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

kyseenalaistaminen). Kommunistien toimien katsottiin olevan Neuvostoliiton vastuulla, ja kommunistien muodostamaa uhkaa perusteltiin katsauksella poliittiseen lähihistoriaan.⁵⁰

Muistiossa myös korostettiin, ettei Neuvostoliiton sanoihin kannattanut luottaa, ja esimerkiksi nostettiin esiin, ettei Kominternin (Neuvostojohtoinen kansainvälinen kommunistien kattojärjestö) purkaminen vuonna 1943 ollut johtanut mihinkään konkreettisiin toimiin; *“But the dissolution was more a shadow than substance. In looking through the fiction to the reality, it was found that no former sections of the Communist International went out of business, on the contrary they became far more active on a larger scale...”*⁵¹ Muistiossa todettiin suoraan, että entiset Kominternin jäsenet jatkoivat suoraan kommunistista toimintaansa ja jopa nousivat Itä-Euroopassa väliaikaisten hallitusten johtoon. Tämä oli muistion kirjoittajien mukaan räikeästi ristiriidassa aiempien sopimusten kanssa.⁵²

Muistion yleinen sävy Neuvostoliiton suhteen oli varsin negatiivinen, ja neuvostoliittolaisten kyky tai halu panna käytäntöön selkeitä sopimuksia kyseenalaistettiin muistiossa suorasanaisesti: *“It may be observed that the Soviet inability to interpret simple, plain, explicit language in agreements long preceded Yalta and Crimea, and the apparent incapacity and unwillingness to interpret simple clauses has been characteristic of Soviet diplomacy with all countries...”*⁵³ Muistiossa oli vahva historiapoliittinen sävy, sillä Neuvostoliiton kyvyttömyyttä yhteistyöhön ja kommunistien aiheuttamia uhkia yhteiskuntajärjestykselle perusteltiin historiallisten esimerkkien avulla.

Toinen esimerkki tyytymättömyydestä Neuvostoliiton suhteen oli sähke heinäkuun alusta 1945, jossa Bulgariassa toiminut diplomaatti ilmaisi syvää huolta Turkin salmia koskevasta kiistasta ja asian käsittelystä Yhdysvalloissa. Sähkeessä todettiin suoraan, että Yhdysvaltojen hallinnon kyvyttömyys ottaa selkeää kantaa tilanteeseen toimi kommunistien esimerkkinä

⁵⁰ Muistio. FRUS document 226, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁵¹ Muistio. FRUS document 226, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁵² Muistio. FRUS document 226, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁵³ Muistio. FRUS document 226, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

maailmalle Neuvostoliiton henkisestä yliotteesta Yhdysvaltoihin. Kirjoittaja pahoitteli käyttämäänsä suoraa kieltä, mutta toteasi, ettei Yhdysvaltojen hallinnon edustajana voinut olla ilmoittamatta syvistä huolistaan Neuvostoliiton suhteen.⁵⁴

Sähkeessä mainitaan suoraan, että tilanne näyttäytyi Balkanilla siten, ettei sota olisi päättynyt vaan siirtynyt uuteen vaiheeseen: *The world situation...suggests the war in Europe has not ceased but has developed into a new phase [in] which ideas rather than men and arms have become instruments of warfare.*⁵⁵ Tämä ilmaisu kertoi suuresta vastakkainasettelusta tilanteesta, jossa keskusteltiin periaatteiden sijaan käytännön seikoista sekä ennen kaikkea pelosta sodan jatkumisesta. Vaikka sähkeessä moitittiin Yhdysvaltojen hallinnon passiivisuutta, siinä myös toivottiin, että se herättäisi Trumanin hallinnon kommunistien muodostamaan uhkaan. Sähke päättyi toiveeseen siitä, että ”kolme suurta” kykenisivät ratkaisemaan kiistan mahdollisimman nopeasti diplomaattisin keinoin, ja näyttämään maailmalle, että neuvostoliittolaiset eivät voisi toimia ”maailman diktaattoreina”.⁵⁶

Sähkeen dramaattinen sävy kertoi syvästä vastakkainasettelusta tietyissä kansainvälisissä kiistoissa, joita kesällä 1945 alkoi kasvavassa määrin ilmetä, sekä laajemmin joidenkin yhdysvaltalaisten peloista neuvostoliittolaisten henkisestä ylivallasta. Lisäksi sähkeen selkeä tyytymättömyys ei vain Neuvostoliiton vaan myös Trumanin hallinnon toimintaa (tai toimimattomuutta) kohtaan kertoo Trumanin hallinnon sisäisistä erimielisyyksistä ulkopoliittikan suhteen.

⁵⁴ Sähke. FRUS document 307, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁵⁵ Sähke. FRUS document 307, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁵⁶ Sähke. FRUS document 307, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

3.5. Neuvostoliitto Yhdysvaltojen suorana haastajana

” Will this urge (to conquer) ...now become a permanent feature of Russian psychology...will it know where to stop? Will it not be inexorably carried forward...to attain complete mastery of the shores of the Atlantic and the Pacific?”⁵⁷

- George Kennan

Kaikkein selväsanaisin ja vaikutusvaltaisain kriitikko Neuvostoliittoa kohtaan oli George Kennan. Hän ilmaisi toistuvasti huolensa Neuvostoliiton pyrkimyksistä, mutta hänen uhkakuvansa myös poikkesivat monien muiden esittämistä huolista. Kennan näki suurimpana mahdollisena uhkana Yhdysvalloille Neuvostoliiton geopoliittisen hegemonian Euraasian mantereella. Kennanin mukaan Neuvostoliitto oli kuitenkin vielä vuonna 1945 niin heikko, että se tarvitsi Yhdysvaltojen poliittista ja taloudellista tukea toipuakseen sodasta ja vahvistaakseen kansainvälistä asemaansa. Näissä olosuhteissa Yhdysvaltojen olisi pitänyt Kennanin mielestä ottaa paljon tiukempi asenne Neuvostoliittoa kohtaan ja vaatia mm. Itä-Eurooppaan aidosti demokraattisia vaaleja ja hallintoa.⁵⁸

Eräs konkreettisimmista esimerkeistä Kennanin ajatuksista on jo aiemmin mainitsemani (alaluku 3.1.) hänen kirjoittamansa varsin laaja muistio Neuvostoliiton tilasta, asenteista ja siitä, miten Yhdysvaltojen tulisi toimia Neuvostoliiton kanssa. Muistiossa Kennan kuvaili Neuvostoliiton suhteellista heikkoutta Yhdysvaltoihin verrattuna, mutta myös korosti neuvostoliittolaisten haluja laajentaa tarvittaessa aggressiivisesti etupiiriään. Kennan piti Yhdysvaltojen kannalta katastrofaalisena sitä, että Neuvostoliittoa autettaisiin toipumaan sodasta ja samaan aikaan suostuttaisiin kaikkiin heidän vaatimuksiinsa sodanjälkeistä Eurooppaa koskien. Kennan näki Neuvostoliiton ennenkaikkea Yhdysvaltojen tulevana haastajana.⁵⁹

Kennan ilmaisi suurta vastenmielisyyttä Neuvostoliiton toimintaa kohtaan raportin lopulla:
“But no one in Moscow believes that the western world, once confronted with the life-size wolf

⁵⁷ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

⁵⁸ Leffler 1992, 5; Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

⁵⁹ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

of Soviet displeasure standing at the door and threatening to blow the house in, would be able to stand firm. And it is on this disbelief that Soviet global policy is based."⁶⁰ Kennan siis uskoi, että Neuvostoliitto piti länttä heikkona ja siksi toteutti ulkopoliitiikkaansa "uhkumalla ja puhkumalla kuin iso paha susi" (*"life size wolf...threatening to blow the house in"*). Narratiivisessa mielessä iso paha susi vertaus on mielenkiintoinen muuten hyvin virallisessa ja asiapitoisessa tekstissä. Tämä kertoo Kennanin tietoisesta halusta näyttää Neuvostoliitto negatiivisessa valossa, sekä myös retoristen tehokeinojen moninaisuudessa näinkin korkean tason politiikassa. Kennanilla oli siis selkeän negatiivinen käsitys Neuvostoliitosta, mutta hänen mukaansa Neuvostoliitolla ei myöskään ollut todellista kykyä uhmata länttä, ainoastaan illuusio siitä, mikä on varsin mielenkiintoinen päätelmä.⁶¹

Koska Neuvostoliitolla oli Kennanin mukaan ainoastaan kuvitteellinen voima uhmata länttä, hänen mielestään ratkaisu oli ottaa käyttöön kovemmat diplomaattiset toimet Neuvostoliittoa kohtaan, eli käytännössä kieltäytyä yhteistyöstä, jollei Neuvostoliitto taipuisi länsivaltojen tahtoon. Kennan vihjaili jopa epämääräisesti, että tarvittaessa tulisi ottaa riski ulkopoliittisten kriisien eskaloituminen sodaksi, jonka yksipuolisuudesta Kennan oli varma; *"Should the western world stand firm...Moscow would have played its last real card. It would have no further means with which to assail the western world. Further military advances in the west could only increase responsibilities already beyond the Russian capacity to meet.*"⁶²

Kennan edusti ääripäätä yhdysvaltalaisessa ajattelussa (vrt. Trumanin optimistinen lausunto Stalinista luvussa 2.1.), mutta Yhdysvaltojen Moskovan suurlähetystön asiantuntijana hänen sanoillaan oli myös suuri painoarvo. On mahdollista, että edellä lainattu Kennanin muistio on laadittu vuoden 1945 lopussa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteiden alkaessa pikkuhiljaa kiristyä. Tähän seikkaan viittaa myös se, että Kennan määrittäi hyvin selkeästi Neuvostoliiton etupiirin luetellessaan alueet, jotka siihen kuuluvat. Vuoden 1945 alkupuolella alueelliset kysymykset olivat vielä varsin epämääräisesti sovittuna. Joka tapauksessa vuoden 1945 kuluessa yhä uudet diplomaattiset kiistat Neuvostoliiton kanssa alkoivat vaikuttaa Trumanin mielipiteeseen ja ohjata hänen ajatteluaan lähemmäksi Kennanin linjaa.

⁶⁰ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

⁶¹ Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

⁶² Muistio. FRUS document 643, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V. (tarkka päivämäärä ei tiedossa).

Kaiken kaikkiaan Trumanin hallinnon linja oli hänen kautensa alussa hyvin sekava, ja sitä värittivät Trumanin lähipiirin jyrkät henkilökohtaiset näkemyserot. Suurimman osan vuodesta 1945 Truman kuunteli tarkasti Byrnesia, Daviesia ja Hopkinsia, jotka kehottivat kärsivällisyyteen Neuvostoliitto kohtaan. Loppuvuodesta 1945 Trumanin kärsivällisyys alkoi loppua ja vuoden 1946 alussa Truman alkoi kallistua Kennanin linjalle ja pelätä diplomaattista välirikkoa enemmän Neuvostoliiton kasvavaa geopoliittista valtaa.

3.6. Trumanin hallinnon muuttuva linja

“In foreign countries Communists will, as a rule, work toward destruction of all forms of personal independence, economic, political or moral. Their system can handle only individuals who have been brought into complete dependence on higher power.”

-George Kennan 22.2.1946⁶³

Vuosien 1945 ja 1946 vaihteessa vastakkaisia näkemyksiä Neuvostoliiton kanssa alkoi muodostua kasvavassa määrin etenkin Saksan teollisuuden sekä Bulgarian ja Romanian sisäpolitiikan suhteen (lisää valtioiden tilanteesta myöhemmin 5. luvussa). Yhdysvaltalaiset ymmärsivät neuvostoliittolaisten intressit vaikuttaa Bulgariaan ja Romaniaan, sillä valtiot olivat strategisesti tärkeitä Neuvostoliiton puolustuksen suhteen.⁶⁴ Neuvostoliittolaisilla oli epäluuloja etenkin romanialaisia kohtaan, sillä romanialaiset olivat tehneet paljon yhteistyötä saksalaisten kanssa itärintamalla ja aiheuttaneet mittavia aineellisia ja inhimillisiä tuhoja.⁶⁵ Vuoden 1945 ja 1946 vaihteessa yhdysvaltalaisia kuitenkin alkoi huolettaa suuresti neuvostoliittolaisten ja balkanilaisten kommunistien toimintatavat ja aggressiivinen retoriikka länsivaltoja kohtaan.⁶⁶

⁶³ Sähke. FRUS document 475, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (22.2.1946).

⁶⁴ Kirje. FRUS document 473, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (8.12.1945).

⁶⁵ Kirje. FRUS document 473, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (8.12.1945).

⁶⁶ Sähke. FRUS document 470, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (27.11.1945); FRUS document 446, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (4.2.1946).

Vuoden 1946 helmikuussa Bulgariassa toiminut edustaja Barnes maalasi raportissaan kolkon kuvan Bulgarian tilanteesta. Hän totesi, että puna-armeija valvoi ja sääteli kaikkea yhdysvaltalaisen toimintaa ja kertoi havainneensa kasvavaa vastusta yhdysvaltalaisen henkilöstön läsnäoloon maassa sekä bulgarialaisten että neuvostoliittolaisten taholta. Barnes oli äärimmäisen pessimistinen minkäänlaisen yhteistyön edellytyksistä kommunistien kanssa ja päätti raporttinsa viittaukseen 1930-luvun epäonnistumisista: *These peoples, both Russian and Bulgarian, have respect but for one thing and that is force. Every time we compromise with them and give them anything, we lose. I am afraid we are following policy of appeasement of late Mr. Chamberlain.*⁶⁷

Toteamus oli sävyltään äärimmäisen pessimistinen suhteessa jopa loppuvuodesta 1945 laadittuihin asiakirjoihin ja kertoi äärimmäisen vakavista ongelmista suurvaltojen suhteissa. Suora vertaus Chamberlainin epäonnistuneen liennytysohjelman ja Neuvostoliiton kanssa tehtävien kompromissien välillä erosi lyhykäisyydessään ja suorasanaisuudessaan täysin valtaosasta vuoden 1945 asiakirjoja. Se oli myös jälleen selkeä esimerkki historiapolitiikan roolista Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa; poliittisia kannanottoja pyrittiin perustelemaan historiallisin esimerkein ja vertauskuvin. Bulgariaa käsittelevä asiakirja helmikuulta 1946 kuvasti Trumanin hallinnon linjan muutosta Neuvostoliittoa ja laajemmin koko ulkopoliitikkaa koskien. Analyysini päättyy helmikuun 22. päivä 1946 lähetettyyn Kennanin laatimaan ns. "Long telegramiin", jossa Kennan ilmaisi jälleen huolensa Neuvostoliittoa koskien ja esitti paljon tiukempaa ulkopoliittista linjaa ratkaisuksi syveneviin poliittisiin kiistoihin Itä-Euroopassa.

Muistiossa Kennan selosti yksityiskohtaisesti tulkintaansa Neuvostoliitosta, joka hänen mukaansa oli pohjimmiltaan kapitalistiseen maailmaan vainoharhaisesti ja vihamielisesti suhtautuva valtio. Kennan perusteli tulkintaansa analysoimalla sekä Neuvostoliiton lähihistoriaa että Venäjän pidempää poliittista historiaa eli, historiapolitiikka oli jälleen tärkeässä roolissa tulevaisuuskuvien hahmottamisessa. Toisaalta Kennan kuitenkin painotti, että hän katsoi huomioidensa koskevan lähinnä Neuvostoliiton poliittista johtoa ja uskoi, että venäläiset olivat kansana lopulta suhteellisen ystävällismielisiä. Tämän seurauksena hän myös

⁶⁷ Sähke. FRUS document 42, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (4.2.1946).

näki, että rauhanomainen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa olisi mahdollista, jos Neuvostojohdon vihamieliseen asenteeseen reagoitaisiin nopeasti. Kennanin mukaan ulkopoliitiikan tulisi olla äärimmäisen tiukkaa Neuvostoliiton suhteen, muttei missään nimessä aseellista: *“To speak of possibility of intervention against USSR today, after elimination of Germany and Japan and after example of recent war, is sheerest nonsense.”*⁶⁸

Kennan painotti kompromissittoman linjan ohella muun Euroopan tukemista taloudellisesti ja poliittisesti. Hänen mukaansa positiiviset esimerkit yhdysvaltaisten politiikasta kumoaisivat uskottavasti neuvostopropagandan väitteet: *We must formulate and put forward for other nations a much more positive and constructive picture of sort of world we would like to see than we have put forward in past. It is not enough to urge people to develop political processes similar to our own...They are seeking guidance rather than responsibilities. We should be better able than Russians to give them this. And unless we do, Russians certainly will.*⁶⁹ Sitaatti kertoi mielenkiintoisalla tavalla myös Kennan itsereflektiosta yhdysvaltalaisen politiikan suhteen; yhdysvaltaisten tulisi pystyä parempaan ulkopoliittikkaan kuin aiemmin. Kennan päätti muistionsa vakavaan muistutukseen siitä, ettei koveneva ulkopoliittinen linja saanut johtaa ylilyönteihin yhdysvaltaisten omasta toimesta: *“Finally we must have courage and self-confidence to cling to our own methods and conceptions of human society. After all, the greatest danger that can befall us in coping with this problem of Soviet communism, is that we shall allow ourselves to become like those with whom we are coping.”*⁷⁰ Kennan siis pelkäsi, että kamppailussa kommunismia vastaan Yhdysvallat pahimmillaan kadottaisi oman identiteettinsä. Vaikka Kennan siis halusi aiempaa huomattavasti tiukkaa ulkopoliittista linjaa Neuvostoliittoa kohtaan, hän myös kehotti varovaisuuteen tulevaisuuden suhteen.⁷¹

Kennanin muistio muutti muiden ulkopoliittisten tapahtumien ja niitä koskevien asiakirjojen ohella Trumanin ja hänen avustajiensa näkemystä Neuvostoliitosta: Neuvostoliitto alettiin nähdä yhä suurempana uhkana rauhalle Euroopassa ja selkeänä vastustajana Yhdysvalloille. Toisaalta on syytä huomauttaa, että vaikka Kennan esitteli synkkiä uhkakuvia, hän oli silti

⁶⁸ Sähke. FRUS document 475, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (22.2.1946).

⁶⁹ Sähke. FRUS document 475, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (22.2.1946).

⁷⁰ Sähke. FRUS document 475, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (22.2.1946).

⁷¹ Sähke. FRUS document 475, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (22.2.1946).

luottavainen rauhanomaisen yhteistyön edellytyksistä kapitalismin ja kommunismin välillä. Kennan katsoi, että tukemalla ja kannustamalla Euroopan valtioita sekä välttelemällä liiallisia kompromisseja Neuvostoliiton kanssa voitaisiin päästä pysyvän rauhanomaisen kehityksen tielle. Eli vaikka Kennanin muistion sävy oli selkeästi erilainen kuin esim. vuoden 1945 kesän asiakirjojen, siinä oli vielä vuoden 1945 asiakirjojen optimistisia ja tulevaisuuteen luottavaisia sävyjä.

Tiivistettynä Trumanin hallinnon sisäiset näkemykset Neuvostoliittoa koskien poikkesivat toisistaan merkittävästi. Osa Trumanin avustajista piti kompromissikeskeistä politiikkaa Neuvostoliittoa kohtaa ainoana pysyvänä rauhaa takaavana tekijänä, kun taas osa oli sitä mieltä, että jokainen kompromissi oli tappio Yhdysvalloille. Vuoden 1945 keskivaiheilla Trumanilla itsellään oli vielä varovaisen optimistinen käsitys neuvostoliittolaisista, mutta vuoden 1945 lähestyessä loppuaan yhä uudet negatiivissävyiset raportit Itä-Euroopasta alkoivat muuttaa hänen ja hänen hallintonsa kuvaa Neuvostoliitosta.

Vaikka yhdysvaltalaiset olivat suhteellisen tietoisia Neuvostoliiton sodassa kärsimistä tappioista ja sen käytössä olleista resursseista, itse neuvostoliittolaisten poliittiset motiivit ja agendat olivat usein hämärän peitossa. Saadakseen kattavampaa kuvaa heidän tavoitteistaan yhdysvaltalaiset turvautuivat historiallisiin esimerkkeihin, ja useissa asiakirjoissa toistui vahva historiapolitiittinen sävy, kun Trumanin hallinnon edustajat pyrkivät perustelemaan käsityksiään Neuvostoliiton ja sitä edeltävän Venäjän lähihistoriaan perehtymällä.

4. Britannia ja Ranska: Demokratian puolustajat vai imperialistiset uhkat rauhalle?

“...in my judgment and experience in Europe, lack of a clear definition and agreement upon a basic and specific foreign policy on the part of France and England, brought on the war with Hitler. When they should have fought... they didn't. When they should not have fought... they did.”

- Joseph Davies, 3.7.1945.⁷²

4.1. Läntisten suurvaltojen eroja ja yhtäläisyyksiä

Iso-Britannia ja Ranska olivat Yhdysvaltojen tärkeimmät liittolaiset toisen maailmansodan päättyessä sekä niiden geopoliittisen vaikutusvallan että vahvojen ideologisten yhtäläisyyksien vuoksi. Toisin kuin Neuvostoliiton suhteen, Yhdysvaltojen hallinnolla oli kohtalaisen selkeä ja positiivinen kuva edellä mainituista suurvalloista. Molemmat valtiot olivat profiloituneet läntisen demokratian ja arvomaailman puolustajiksi jo ensimmäisessä maailmansodassa, ja Yhdysvallat oli ollut korvaamaton liittolainen niille molemmissa maailmansodissa. Toisaalta Britannia ja Ranska olivat myös imperialistisia valtioita, siinä missä Yhdysvalloissa oltiin jo presidentti Wilsonista lähtien kannatettu ”kansojen itsemääräämisoikeutta”. Trumanin hallinnon suurena huolena oli brittien ja ranskalaisten liiallinen nationalistinen itsekkyyks, jonka nähtiin pahimmassa tapauksessa uhkaavan sodan jälkeistä rauhanomaisen kansainvälisen järjestelmän kehitystä.⁷³

Seuraavassa alaluvussa tarkastelen Trumanin hallinnon käsityksiä Britanniasta ja Ranskasta ja niihin liittyviä pelkoja. Tarkastelen näiden valtioiden käsittelyä lähdeaineistossani rinnakkain, koska ne olivat voimasuhteiden, ideologian ja globaalin siirtomaavallan kautta tarkasteltuna hyvin samankaltaisia valtioita, varsinkin yhdysvaltalaisista näkökulmista. Britanniaa ja

⁷² Davies oli ollut Rooseveltin tärkeimpiä ulkopoliittisia neuvonantajia ja hän oli keskeisessä roolissa myös Trumanin hallinnon ulkopoliitikassa vuonna 1945. Davies suhtautui varovaisen myönteisesti Neuvostoliittoon ja hän piti suurvaltojen mahdollista välirikkoa suurimpana uhkana rauhalle Euroopassa. Sähke. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

⁷³ Leffler 1992, 61 - 69; Sähke. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

Ranskaa koskevia mahdollisia uhkakuvia käsiteltiin ajoittain varsinaisessa lähdeaineistossakin rinnakkain, joten niiden tarkastelu yhdessä on itse lähteiden puolesta perusteltua. Yhtäläisyyksistä huolimatta Yhdysvaltojen suhtautumisessa näihin kahteen vanhaan eurooppalaiseen suurvalttaan oli myös huomattavia eroja. Trumanin hallinnon mielikuvien tarkastelu Britanniaa ja Ranskasta samassa alaluvussa tarjoaa mielenkiintoisen vertailevan näkökulman, joka valottaa laajemmin yhdysvaltalaisia käsityksiä Euroopasta. Käsittelen seuraavissa alaluvuissa ensiksi lyhyesti taloutta, sillä se vaikutti suuresti valtioiden kaikkeen muuhun toimintaan, minkä jälkeen siirryn käsittelemään puhtaasti turvallisuuteen liittyviä uhkakuvia.

4.2. Heikentyneet imperiumit: Britannia ja Ranska vuonna 1945

Britannia ja Ranska olivat sotineet Saksaa vastaan koko kuusivuotisen sodan ajan, eli kaksi vuotta kauemmin kuin Neuvostoliitto ja Yhdysvallat, ja molemmat olivat kärsineet sodassa valtavia aineellisia ja inhimillisiä menetyksiä. Brittiläisiä sotilaita oli kuollut n. 400 000 ja siviilejä 65 000. Ranskalla vastaavat luvut olivat noin 210 000 sotilasta ja 110 000 siviiliä. Kuolonuhrien määrä ei ollut yhtä valtava kuin Neuvostoliiton noin 25 - 28 000 0000 kuollutta sotilasta ja siviiliä, mutta inhimilliset menetykset olivat joka tapauksessa mittavat myös molemmissa Länsi-Euroopan suurvalloissa. Ranska oli ollut Saksan miehittämä vuosina 1940 - 44, mikä oli sen maaperällä käytyjen kiivaiden taistelujen ohella rappeuttanut sen talouden, teollisen tuotannon ja infrastruktuurin lähes kokonaan. Britannia oli pystynyt puolustamaan saariaan (poislukien pienet Kanaalisaaret Ranskan edustalla), mutta sota oli rasittanut mittavasti myös sen taloutta. Kuuluisa taloustieteilijä John Maynard Keynes käytti Britannian tilanteesta raportissaan kesäkuussa 1945 nimitystä ”financial Dunkirk”, mikä oli erittäin vahva ja konkreettinen vertauskuva.⁷⁴ Molempien valtioiden talous oli hyvin pitkälti Yhdysvaltojen lainojen ja materiaaliavun varassa, ja lisäksi Ranskan teollisuus toimi sodan päättymisen jälkeen suurimmaksi osaksi läntisen Saksan hiilen voimin. Truman oli valmis tukemaan liittolaisiaan lainoilla ja materiaaliavustuksilla, mutta liittolaisten mielestä apu ei ollut riittävää olosuhteiden ankaruuteen nähden.⁷⁵

⁷⁴ ”Financial Dunkirk” oli vertauskuva vuoden 1940 Dunkerquen evakuoinnille, jossa Britannia evakuoiti satojatuhansia sotilaita Ranskasta, mutta menetti massiivisin osan armeijan aseistuksesta. Kennedy 1988, 473.

⁷⁵ Kennedy 1988, 471 - 473; Leffler 1992, 61 - 71; Gray 2007, 125.

Talouteen ja teollisuuteen liittyvä heikkous teki etenkin ranskalaisista hyvin ”itsekkäitä” (sanoja selfish ja altruistic käytetään suoraan lukuisissa lähteissä erottamaan itsekäs ja epäitsekäs ulkopoliittika toisistaan) monissa tilanteissa yhdysvaltalaisesta perspektiivistä katsottuna. Etenkin kysymys läntisen Saksan talouden tulevaisuudesta hiersi Yhdysvaltojen ja Ranskan välejä. Ranskan hallinto pelkäsi kahden maailmansodan vuoksi suuresti Saksan potentiaalista teollista ja sotilaallista voimaa. Näin ollen ranskalaiset halusivat sekä hyödyntää Saksan länsiosien raaka-aineita ja teollisuutta jälleenrakentamisessa että pitää Saksan niin heikkona, ettei se pystyisi tulevaisuudessa haastamaan Ranskaa jälleen kerran. Trumanin hallinnon tärkeimpiä tavoitteita oli puolestaan Saksan talouden saaminen kuntoon, jotta taloudellinen epävarmuus ei olisi ruokkinut nationalistisia tai kommunistisia liikkeitä.⁷⁶

Esimerkiksi Potsdamin konferenssia varten laaditussa muistiossa sijaistavana ulkoministerinä toiminut Joseph Grew⁷⁷ suositteli Trumania vastustamaan sekä Ranskan että Neuvostoliiton pyrkimyksiä irrottaa hyvin merkittävä Ruhrin teollisuusalue muusta Saksasta.⁷⁸ Grew muistutti, että vastaava politiikka ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli päättynyt hyvin huonoin seurauksin, sillä se oli lopulta ruokkinut vain saksalaisten katkeruutta eikä ollut estänyt heidän uudelleen aseistautumista. Tämänkaltainen kritiikki Britannian ja Ranskan ensimmäisen maailmansodan jälkeistä ulkopoliittikkaa kohtaan oli aineistossa hyvin yleistä, ja se kuvasti Yhdysvaltojen epäluuloja muuten läheisiä liittolaisia kohtaan. Kritiikki oli myös luonteeltaan vahvasti historiapolitiittista, koska epäluuloja perusteltiin juuri historiallisten esimerkkien avulla. Grew tyrmäsi suorasanaisesti Ranskan suunnitelmat Ruhrin alueen hallinnasta: *“It can be anticipated that French control would cause serious perturbation in Belgium and the Netherlands and would create such resistance in the Ruhr that the area’s productive capacity, so essential for European reconstruction, would be heavily impaired.”*⁷⁹

⁷⁶ Myös Neuvostoliitolla oli samankaltaisia huolia Saksan suhteen kuin Ranskalla. Leffler 1992, 68 - 71.

⁷⁷ Joseph Grew oli toiminut diplomaattisissa tehtävissä 1900-luvun alusta lähtien eli hän oli Trumanin hallinnon ulkopoliittikan asiantuntijoiden joukossa poikkeuksellisen kokenut. Hän toimi ulkoministeri Stettinuksen ja Byrnesin sijaisena vuoden 1945 elokuuhun asti edellä mainittujen ollessa lukuisissa konferensseissa. Findling 1980, 198.

⁷⁸ Tiedote. FRUS document 399, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

⁷⁹ Tiedote. FRUS document 399, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (27.6.1945).

Näin suora ja negatiivissävyyinen toteamus kuvastaa hyvin Yhdysvaltojen ja Ranskan hallintojen ristiriitaisia käsityksiä siitä miten miehitetyn Saksan suhteen tulisi toimia.

Britannian hallinnolla ei ollut samanlaisia vaatimuksia Saksan talouden pilkkomisesta ja hyödyntämisestä omiin käyttötarkoituksiin. Britit tosin esittivät, että liittoutuneet käyttäisivät saksalaista työvoimaa (vähintään sotavankeja) sotakorvauksina, mutta asiaa käsittelevässä sähkeessä toukokuussa 1945 todettiin, ettei saksalaisia tulisi käyttää työvoimana puolta vuotta pidempään.⁸⁰ Britannian ja Yhdysvaltojen ulkopoliittiset erimielisyydet talouden osalta liittyivät lähinnä sodasta kärsineiden valtioiden taloudellisiin tukiin. Britit vetosivat huonoon taloudelliseen tilanteeseensa, yhdysvaltalaiset taas eivät halunneet joutua ainoaksi taakankantajaksi.⁸¹ Vaikka Britannia siis sai Yhdysvalloilta lainaa, se osallistui yhtäaikaaisesti muun maailman taloudelliseen tukeen, etenkin yhtenä tärkeimmistä UNRRA: rahoittajista. UNRRA oli keskeisimpiä sodan aikana ja päättyessä toimineita taloudellisia organisaatioita, jonka avulla liittoutuneet kohdistivat taloudellista apua sodassa kärsineisiin valtioihin.⁸² Ulkoisten uhkien lisäksi taloudellinen epävakaus ruokki kommunistisia liikkeitä Euroopan maiden sisällä, Ranskassa kommunistisen puolueen suosio nousi jyrkästi ja Britanniassa vasemmistolainen Labour-puolue voitti heinäkuussa 1945 parlamenttivaalit.⁸³ Britannian vaalituloksella oli suora vaikutus käynnissä olevaan Potsdamin konferenssiin, kun Clement Attlee syrjäytti Winston Churchillin pääministerinä.

4.3. Ulkopoliittisia erimielisyyksiä

“The Prime Minister (Churchill) is a very great man, but there is no doubt but that he is “first, last, and all the time” a great Englishman. I could not escape the impression that he was basically more concerned over preserving England’s position in Europe than in preserving Peace.”

⁸⁰ Muistio. FRUS document 935, Diplomatic Papers, European Advisory Commission, Austria, Germany), 1945, Volume III (27.5.1945).

⁸¹ Sähke. FRUS document 474, Diplomatic Papers, General: Political and economic matters, 1945, Volume II (11.6.1945).

⁸² UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) oli vuosina 1943 - 47 toiminut organisaatio, jonka välityksellä liittoutuneet tukivat sodasta kärsineitä alueita. UNRRA:n pääasialliset rahoittajat olivat USA, Britannia ja Kanada. Vuosina 1946 - 47 sen toiminnan korvasi YK. Armstrong-Reid; Murray 2008, 3 - 7.

⁸³ Leffler 1992, 7.

Britannian ja Ranskan heikkous ei siis ollut Yhdysvalloille pelkkä taloudellinen rasite vaan se heijastui ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan myös yleisemmällä tasolla. Trumanin hallinnon päämääränä oli kotiuttaa Euroopassa oleskelevat sotilaat, mutta Britannian ja Ranskan kärsimät menetykset tekivät niistä heikon vastapainon puna-armeijalle. Merkittävä osa Britannian sotilaskalustosta oli peräisin Yhdysvalloista, ja käytännössä koko Ranskan armeija oli Yhdysvaltojen huoltama, joten sotilaallinen taakanjako oli jo logistisesti pääosin Yhdysvaltojen vastuulla. Yhdysvallat toivoi etenkin Britannian toimivan Neuvostoliiton vastapainona, mutta britit vastustivat yhdysvaltalaisjoukkojen vetäytymistä Euroopasta ankarasti.⁸⁵

Havainnollinen esimerkki on jo aiemmin luvussa 3.1. esittelemäni Daviesin sähke Trumanille toukokuulta 1945, jossa Davies selosti mielipiteitään Britanniasta ja referoi Churchillin kanssa käymäänsä keskustelua. Churchill ilmaisi Daviesille syvää huoltansa Yhdysvaltojen suunnitelmista kotiuttaa sotilaansa Euroopassa ja totesi, että tämä pahimmillaan johtaisi Neuvostoliiton koko manner-Euroopan miehitykseen. Hän tiivistä Churchillin ajatuksia seuraavasti "It would be a 'terrible thing' if the American Army were vacated from Europe. Europe would be prostrate and at the mercy of the Red Army and of Communism."⁸⁶ Kuten jo luvussa 3.1. totesin, Davies oli täysin toista mieltä Neuvostoliittoa koskevista seikoista, mutta hänen sähkeessään oli syvistä poliittisista ristiriidoista huolimatta kunnioittava sävy. Davies kertoi Trumanille arvostavansa Churchillia suuresti valtiomiehenä, mutta muistutti myös siitä, että tämä oli ennenkaikkea englantilainen: "*The Prime Minister is one of the greatest men of our time, and the greatest Englishman of this or any other time, in my opinion. But he is first and foremost an Englishman. He is still the King's Minister who will not liquidate the Empire.*"⁸⁷ Sitaatti ei kertonut ainoastaan Churchillin ja Daviesin näkemyseroista, vaan yleisellä tasolla siitä, että yhdysvaltalaiset intressit erosivat ajoittain brittiläisten tavoitteista, muuten Churchillin englantilaisuutta ei olisi tarvinnut korostaa. Churchillille ja muille

⁸⁴ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁸⁵ Leffler 1992, 96 - 99.

⁸⁶ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁸⁷ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

britteliitin edustajille imperiumin säilyttäminen oli keskeinen tavoite, kun taas yhdysvaltalaiset tavoittelivat uudenlaista imperialismiin jälkeistä maailmaa.

Keskustelussa Churchillin kanssa mainittiin myös Ranska, jonka toimintaan Churchill oli Daviesin mukaan täysin kyllästynyt. Erityisesti kritiikki kohdistui Ranskan johtajana toimineeseen Charles de Gaulleen. De Gaulle oli ollut sodan aikana merkittävimpiä vapaan Ranskan johtohahmoja ja siten varsin tärkeässä roolissa liittoutuneiden sotaponnisteluissa. Häntä pidettiin kuitenkin myös hyvin omapäisenä ja arvaamattomana henkilönä, jonka kanssa oli hankala tulla toimeen. De Gaulle käytännössä nosti itsensä Ranskan johtoon vuonna 1944 liittoutuneiden ajettua saksalaiset lähes kokonaan Ranskan maaperältä.⁸⁸

Daviesin tiivistys Churchillin ajatuksista de Gaullea kohtaan kuvasi syvää tyytymättömyyttä: *"He nevertheless made a distinction between the French people and de Gaulle."*⁸⁹ Lausunto siitä, kuinka Ranskan kansa ja de Gaulle eivät ole sama asia, kertoi sekä de Gaullen keskeisestä roolista Ranskan politiikassa että syvistä antipatioita häntä kohtaan. Davies totesi itse kaksi kuukautta myöhemmin yleisiä turvallisuuspoliittisia uhkia koskevassa muistiossa: *"It is particularly disturbing that de Gaulle, or some similar [person], could exercise the veto in the Security Council."*⁹⁰

Ranskalaisia puolestaan häiritsi etenkin se, että heidät jätettiin ulkopuolelle monista Yhdysvaltojen, Neuvostoliiton ja Britannian välisistä neuvotteluista (esim. Jaltan konferenssi keväällä ja Potsdam kesällä 1945). Ranskan ulkoministeri Bidault keskusteli asiasta suoraan Trumanin apulaisulkoministeri Grewin kanssa toukokuussa 1945, ja esitti toiveen, että ranskalaiset saisivat osallistua tuleviin neuvotteluihin aktiivisemmin.⁹¹ Bidault vaikutti tiedostaneen Ranskan heikentyneen aseman, sillä hän totesi Grewin mukaan hieman alentuvasti: *"France had once been great and hoped for the support of the United States in enabling France to return to her former position."*⁹² Huolimatta ranskalaisten toiveista heidät

⁸⁸ Beevor 2012, 658, 664, 709 - 712; Gardner 1984, 88 - 89.

⁸⁹ Täydentävä raportti. FRUS document 33, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (12.6.1945).

⁹⁰ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

⁹¹ Muistio. FRUS document 670, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume IV (18.5.1945).

⁹² Muistio. FRUS document 670, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume IV (18.5.1945).

kuitenkin jätettiin ulkopuolelle myös Potsdamin konferenssista, mikä herätti Ranskassa suurta katkeruutta.⁹³

Myös osa yhdysvaltalaisista toimijoista vastusti ranskalaisten osallistumista ”kolmen suuren” (Yhdysvallat, Britannia ja Neuvostoliitto) välisiin neuvotteluihin. Esimerkiksi jo luvussa 3.1. käsitellyssä Turkin salmien hallintaan liittyvässä muistiossa heinäkuulta 1945 Afrikan ja Lähi-Idän asioista vastannut diplomaatti George Allen kirjoitti, ettei Ranskaa tulisi ottaa mukaan asioiden käsittelyyn. Erityisen mielenkiintoisen hänen tekstistään teki se, että hän ei käsittänyt mitä Britannia oli tarkoittanut halutessaan ”neljän suurvallan” (four great powers) ratkaisevan Turkin ja Neuvostoliiton kiistan; *”I am unable to understand the reason for suggesting a reference of the matter to “the Four Great Powers”, which presumably includes China, although France may be intended as the fourth.”* Sitaatti kertoo siitä, miten Allen ei ymmärtänyt edes brittien terminologiaa, saati heidän motiivejaan. Allen jatkoi: *”China has no particular interest in or concern with the matter and I see no point in including France.”* Sitaatin jälkimmäinen osa kertoi Allenin avoimesta välinpitämättömyydestä ranskalaisia kohtaan. Vaikka Ranskalla oli runsaasti siirtomaita Välimerellä, hän ei halunnut heitä osalliseksi Turkin asioita koskeviin neuvotteluihin.⁹⁴ Muistio kertoi myös konkreettisesti Ranskan ulkoministeri Bidaultin esille tuomasta ranskalaisten kokemasta ulkopoliittisesta ”syrjinnästä”. Kun ottaa huomioon, että Bidault oli ottanut asian esille kaksi kuukautta aiemmin ennen kuin muistio oli laadittu, voidaan todeta, että hänen pyyntönsä ranskalaisten huomioimisesta kaikuivat ainakin osittain kuuroille korville.

Edellä mainitut esimerkit osoittavat yhdysvaltalaisien diplomaattien pitäneen monia brittien ja ranskalaisten tavoitteita ristiriitaisina ja jopa haitallisina Trumanin hallinnon pyrkimyksiin verrattuna. Brittien uhmakkuus Neuvostoliittoa kohtaan nähtiin uhkaavan vasta saavutettua rauhaa Euroopassa ja ranskalaiset haluttiin pitää monista neuvotteluista kokonaan poissa.

⁹³ Leffler 2007, 42 - 44; Painter 1999, 14.

⁹⁴ Muistio. FRUS document 709, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (15.7.1945).

4.4. Imperialismin pelko

Vakavimmat uhkakuvat, joita Yhdysvaltojen hallinnossa liitettiin Britanniaan ja Ranskaan, olivat turvallisuuspoliittisia. Kuten jo Neuvostoliittoa koskevassa alaluvussa totesin, eräs Trumanin avustajien (etenkin Byrnesin ja Daviesin) suurimmista huolenaiheista oli länsivaltojen välirikko Neuvostoliiton kanssa. Varsinkin Davies pelkäsi, että liian aggressiivinen ulkopoliittikka ajaisi Neuvostoliiton nurkkaan ja eristäisi sen muusta kansainvälisestä yhteisöstä. Davies pelkäsi etenkin Britannian ja tarkemmin Churchillin negatiivisen asenteen Neuvostoliittoa kohtaan aiheuttavan vakavia ongelmia myös Yhdysvalloille.

Vakavana Britanniaa ja Ranskaa koskevana uhkana Trumanin hallinnossa pidettiin imperialistisen politiikan jatkumista. Potsdamin konferenssia varten laaditussa laajassa ulkopoliittikkaa koskevassa muistiossa Davies pelkäsi sekä Britannian että Ranskan imperialismin pahimmillaan johtavan joko taloudelliseen kriisiin tai uuteen sotaan. Davies pelkäsi Britannian heikon tilanteen pahimmillaan ajavan britit taloudelliseen kilpailuun Yhdysvaltojen kanssa, mikä olisi ollut tuhoisaa molempien valtioiden osalta. Muistiossa Davies palasi myös aiemmin usein mainitsemaansa uhkakuvaan Britannian ja Neuvostoliiton välisestä sodasta Euroopan ja Lähi-Idän hallinnasta.⁹⁵

Davies eritteli Ranskaan liittyviä uhkakuvia hieman tiivistetympin, kuin Britanniaa koskevia uhkia ja totesi vain lyhyesti pelkäävänsä imperialististen kunnianhimojen nousua ja aggressiivista politiikkaa Euroopasta. Ranskan osalta Davies kiinnitti huomiota etenkin Ranskan heikkouteen ja epämääräiseen hallintoon ja politiikkaan, käyttäen adjektiiveja kuten "paranoiac" (vainoharhainen) ja "mercurial" (kirjaimellisesti elohopeamainen = oikukas). Kuten jo aiemmin mainitsin, Davies nimesi erikseen de Gaullen tai "hänen kaltaisensa henkilön" suureksi potentiaaliseksi ongelmaksi tulevaan YK:n turvallisuusneuvostoon liittyen. Tämä oli erityisen räikeää ottaen huomioon, että Davies piti jopa Stalinin hallintoa samassa muistiossa pohjimmiltaan sovintoon pyrkivänä toimijana eikä maininnut nimeltä ketään muuta valtionpäämiestä uhkakuvissaan. Tämä oli jälleen osoitus suurista de Gaulleen

⁹⁵ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

liittyvistä henkilökohtaisista negatiivisista tunteista (vertaa esim. aiempi maininta Churchillin täydellisestä kyllästymisestä häneen).⁹⁶

Uhkakuvien samankaltaisuus oli muistiossa silmiinpistävää, mutta niin oli myös ero siinä sävyssä, jossa niitä esiteltiin. Siinä missä Ranskaan liitettiin paljon negatiivisia adjektiiveja, Davies totesi ymmärtäväisempään sävyyn briteistä: *“Because of the fact that England and the British Empire does not have the power which it had, and which it deserves...”*. Ranskasta hänen sijaan totesi: *“France, because it asserts its importance, and because it fails to realize its weakness...”*. Daviesin mukaan britit siis haikailivat oikeutetusti menneen voimansa perään, kun taas ranskalaiset olivat ylimielisen itsekkäitä eivätkä ymmärtäneet heikkouttaan.⁹⁷

Daviesin muistion loppu avasi myös yhdysvaltalaisia perspektiivejä sen omasta roolista maailmanpolitiikassa Britanniaan ja Ranskaan suhteutettuna. Muistio päättyi Daviesin esittämään mielipiteeseen siitä, että Britannia ja Ranska olivat epäonnistuneet täysin rauhan säilyttämisessä Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen; *“If Hitler had been advised clearly and specifically as to the exact conditions under which Britain and France would consider it vital to their security that they fight to sustain it, the present war might possibly have been avoided. In any event, it certainly would have been delayed.”*⁹⁸ Tämä oli suoriin ilmaisu lähdeaineistossa esiintyneistä yhdysvaltalaisnarratiiveista, joissa toistui ajatus Britannian ja Ranskan epäonnistuneesta ja itsekkästä ulkopolitiikasta 1920 - 30-luvuilla. Trumanin avustajien mukaan näistä virheistä tuli oppia, vaikkakin tulkinnat siitä mitä tämä käytännössä tarkoitti, vaihtelivat. Joka tapauksessa Yhdysvaltojen hallinto piti itseään maltillisena sovittelijana eurooppalaisten suurvaltojen ristiriitaisten intressien kohdatessa. Tämä sovittelijan rooli oli osoitus myös yhdysvaltaisten itsereflektiosta. Siinä missä Yhdysvallat oli vetäytynyt kansainvälisen politiikan keskiöstä 1920-luvulla esimerkiksi jättäytymällä pois kansainliitosta, toisen maailmansodan päättyessä yhdysvaltalaiset pitivät

⁹⁶ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

⁹⁷ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

⁹⁸ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

omaa aktiivista rooliaan ulkopoliitikassa äärimmäisen tärkeänä tekijänä tulevan rauhan sekä globaalien poliittisten ja taloudellisten vakauden turvaamisessa.

4.5. Näkemyksiä Britanniasta ja Ranskasta

Britannia ja Ranska esiintyivät ulkopoliittisissa asiakirjoissa hyvin ristiriitaisessa sävyssä; toisaalta Yhdysvaltojen hallinto piti niitä erittäin tärkeänä vastavoimana Neuvostoliiton suuresti kasvaneelle vaikutusvallalle. Kuitenkin niiden imperialistinen maailmankuva nähtiin myös vakavana potentiaalisena uhkana rauhalle. Imperialistisen konfliktin pelko oli varsin perusteltua, sillä jo vuoden 1945 loppupuolella Ranska oli aseellisessa selkkauksessa Syyriassa ja Indokiinassa. Varsinkin Syyrian tilanne herätti Yhdysvalloissa pelkoa, sillä Yhdysvaltojen hallinto kannatti Lähi-idän valtioiden itsenäistymistä.⁹⁹ Britannian ja Ranskan katsottiin epäonnistuneen ratkaisevasti sotien välisen ajan ulkopoliittisten kriisien hoidossa, osittain niiden imperialistisen luonteen ja osittain selkeiden arvojen ja suunnitelmien puutteen vuoksi. Trumanin hallinto näki oman roolinsa eräänlaisena rauhanturvaajana, jonka tehtävä oli estää uusien virheiden syntyminen.

On kuitenkin syytä huomauttaa, että suuressa osassa asiakirjoja Britannia ja Ranska esitettiin joko positiivisessa tai neutraalissa sävyssä. Niitä koskien ei ollut myöskään läheskään yhtä paljon selittäviä muistioita kuin Neuvostoliitosta vastaavalta ajanjaksolta. Tämä kertoo siitä, että yhdysvaltalaisilla oli ainakin omasta mielestään suhteellisen selkeä käsitys näistä valtioista, koska niiden toimintaa tai pyrkimyksiä ei tarvinnut eritellä kuin harvoissa asiakirjoissa. Asiakirjojen määrän ja sisällön perusteella britit ja ranskalaiset myös kävivät paljon enemmän keskusteluja yhdysvaltalaisien kanssa sekä käytännöllisistä että teoreettisista asioista kuin neuvostoliittolaiset, mikä taas on osoitus paljon läheisemmistä valtioiden välisistä suhteista.

⁹⁹ Muistio. FRUS document 1178, Diplomatic Papers, The Near East and Africa, 1945, Volume VIII (13.11.1945).

5. Muut uhkakuvat Euroopassa

“Nationalisms, paranoiac concepts of greatness, dreams of empire in the leadership in smaller countries has, in the past, brought on great wars. They might again. “Because nations are small, they may not necessarily be virtuous”.”

- Joseph Davies, 3.7.1945.¹⁰⁰

5.1. Suurvaltojen ulkopuoliset uhat Euroopassa

Huolimatta siitä että “neljän suuren” vallan (USA, Britannia, Ranska ja Neuvostoliitto) mahdollista välirikkoa pidettiin Trumanin hallinnossa vakavimpana uhkana tuoreelle rauhalle Euroopassa, myös muita uhkakuvia esiintyi. Osa niistä liittyi Euroopan maiden talouden ja ruoantuotannon elpymiseen, mutta suurena potentiaalisena uhkana nähtiin myös uudet nationalistiset konfliktit pienempien maiden välillä tai sisällä. Nämä uhkakuvat linkittyivät myös aiemmin esitettyihin suurvaltoja koskeviin uhkiin. Trumanin hallinnossa pelättiin paikallisten konfliktien vetävän vääjäämättä myös suurvallat mukaan uusiin selkkauksiin.¹⁰¹

Suurena huolenaiheena oli varsinkin Saksan epävarma tulevaisuus. Seuraukset Saksan jakamisesta miehitysvyöhykkeisiin herättivät suurta huolta talouden elpymisen ja saksalaisen nationalismin suhteen. Natsismin ja Saksan sotateollisuuden hävittäminen nähtiin miehityksen tärkeimpänä päämääränä, mutta samalla pelättiin liian ankaran toiminnan johtavan katkeruuteen saksalaisten parissa, kuten ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli käynyt.¹⁰² Saksaan liittyvät uhkakuvat olivat sen keskeisestä taloudellisesta ja poliittisesta

¹⁰⁰ Davies oli ollut Rooseveltin tärkeimpiä ulkopoliittisia neuvonantajia ja hän oli keskeisessä roolissa myös Trumanin hallinnon ulkopoliitikassa vuonna 1945. Davies suhtautui varovaisen myönteisesti Neuvostoliittoon ja hän piti suurvaltojen mahdollista välirikkoa suurimpana uhkana rauhalle Euroopassa. Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁰¹ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁰² Sähke. FRUS document 347, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (7.7.1945); Muistio. FRUS document 1026, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (21.7.1945).

asemasta huolimatta temaattisesti varsin samankaltaisia kuin pienempiin eurooppalaisiin valtioihin liitetyt uhkakuvat, joten niitä on mielekästä käsitellä samoissa alaluvuissa.

Käsittelen lyhyesti myös pakolaisiin liittyviä haasteita, sillä sodan päättyessä valtavia ihmisryhmiä oli kaukana kotiseuduiltaan ilman riittävää ruokaa ja majoitusta. Väestöryhmiin ei liitetty Trumanin hallinnossa yhtä vakavia uhkakuvia kuin esimerkiksi suurvaltapolitiikkaan tai talouteen, vaan väestöjen siirto (usein pakkokeinoin) nähtiin enemmänkin pragmaattisena haasteena kuin varsinaisena suurena uhkana tulevan rauhan kannalta. Suurin haaste väestöryhmien kohdalla olivat yhdysvaltalaisista perspektiiveistä kysymykset tulevista valtioiden rajoista ja tulevien pysyvien rauhansopimusten toivottiin ratkaisevan nämä ongelmat.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelen yleisiä Eurooppaan liittyviä uhkakuvia Trumanin hallinnossa. Tavoitteenani on havainnollistavien esimerkkien kautta jaotella ”yleiseurooppalaisia” uhkakuvia etupäässä talouden ja sotilaallisiin uhkien perusteella, sekä analysoida, miten nämä uhkakuvat kuvastivat yhdysvaltalaisia narratiiveja Eurooppa koskien. Käsittelen eri valtioihin liittyviä uhkakuvia yhdessä siksi, että niissä on vahvoja yhteisiä nimittäjiä, esimerkiksi nationalismin pelko. Myös lähdeaineisto tukee tätä jakoa, sillä vaikka uhkakuvia käsitellään usein valtiokohtaisesti, laajemmissa asiakirjoissa ne niputetaan yhteen. Esimerkkinä tästä toimi Daviesin Potsdamin konferenssiin tuottama muistio, joka oli laajin yksittäinen asiakirja, jossa Eurooppaa koskevia uhkia käsitellään. Kyseisessä asiakirjassa uhkakuvia jaoteltiin periaatteella: Neuvostoliitto, Britannia, Ranska, Yhdysvallat ja muut valtiot Euroopassa.¹⁰³ Suurimman huomion kiinnitän uhkakuvia analysoidessa talouden osalta Saksaan ja nationalismin osalta Balkanin niemimaalle. Näillä alueilla Yhdysvaltojen abstraktit uhkakuvat konkretisoituivat enemmän kuin muualla Euroopassa, joten niihin keskittyminen on aineiston pohjalta mielekästä.

¹⁰³ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

5.2. Euroopan valtiot sodan päättyessä

“There will be a scarcity of products which will plague all Europe for a substantial period to come, and the effects of it are bound to be felt by the other countries of the world.”

-Henry L. Stimson, 17.7.1945¹⁰⁴

Valtaosa Euroopan valtioista oli Saksan asevoimien antautuessa 8./9.5. sekasortoisisessa tilassa. Ennennäkemättömät aineelliset ja inhimilliset tuhot aiheuttanut sota oli raunioittanut valtavia alueita ja aiheuttanut massiivisia muuttoliikkeitä (sodan aiheuttamista tuhoista laajemmin luvussa 2.). Akselivallat olivat lisäksi miehittäneet suuren osan Eurooppaa ja Saksan sekä sen liittolaisten antauduttua hallinnollinen tilanne oli suurimmassa osaa miehitettyjä maita hyvin sekava. Legitiimin ja tehokkaan hallinnon puute yhdistettynä romahtaneeseen elintasoon ja raunioituneeseen infrastruktuuriin loi hyvin epävarman pohjan tulevalle rauhalle.

Vakavimmat akuutit uhat yhdysvaltalaisista perspektiiveistä olivat Balkanin niemimaalla, jossa rauhaa horjuttivat sekä nationalistiset että ideologiset kiistat. Bulgariassa ja Romaniassa kommunistit harjoittivat hyvin aggressiivista sisäpolitiikkaa.¹⁰⁵ Jugoslaviassa ja Kreikassa sisäiset ristiriidat olivat jo kärjistyneet aseellisiksi yhteenotoiksi, joiden lisäksi maiden välit olivat rajakysymysten vuoksi varsin kireät.¹⁰⁶ Balkanin valtiot korostuvat aineistossani erilaisiin ulko- ja turvallisuuspoliittisiin uhkiin liittyen, joten ne toimivat havainnollistavana esimerkkinä siitä, millaisia tulevaisuuden haasteita myös muualla Euroopassa nähtiin. Ulkopoliittisesti hankala aihe Yhdysvalloille oli fasistinen Espanja, joka oli pysynyt toisessa maailmansodassa puolueettomana, mutta vastusti hanakasti kaikkea yhteistyötä

¹⁰⁴ Stimson oli veteraanipoliitikko, joka oli toiminut jo presidentti Wilsonin hallinnossa ensimmäisessä maailmansodassa. Hän toimi Rooseveltin ja Trumanin sotaministerinä vuosina 1940 - 1945. Kokemukset epäonnistuneesta Versaillesin rauhansopimuksesta heijastuivat hänen ulkopoliittisissa näkemyksissään. Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

¹⁰⁵ Sähke. FRUS document 315, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (13.7.1945); Sähke. FRUS document 325, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume V (10.9.1945).

¹⁰⁶ Judt 2005, 34 - 35.

Neuvostoliiton kanssa.¹⁰⁷ Espanjalaisten fasismi ja varsinkin Francon itsepäisyys nähtiin Trumanin hallinnossa hyvin ongelmallisena kansainvälisen yhteistyön kehityksen kannalta.¹⁰⁸

Keski-Euroopassa uhkakuvat liittyivät ennen kaikkea Saksan tulevaisuuteen, ja kiireellisin yhdysvaltalaisien huolenaihe sen osalta oli Saksan saattaminen vakaaseen tilaan.¹⁰⁹ Talouden elvyttäminen valtion ollessa jaettuna neljään eri miehitysvyöhykkeeseen nähtiin suurena haasteena, ja Trumanin hallinnossa kiinnitettiin paljon huomiota myös Britannian ja Ranskan miehitystoimiin.¹¹⁰ Tšekkoslovakiaa ja Puolaa koskevissa asiakirjoissa keskityttiin lähinnä puna-armeijan läsnäoloon (nämä uhkakuvat liittyivät siis ennemminkin Neuvostoliittoon kuin edellä mainittuihin valtioihin, josta tarkemmin luvussa 3.1.), mikä on ymmärrettävää, sillä Yhdysvaltojen oli äärimmäisen hankalaa vaikuttaa valtioiden sisäisiin seikkoihin niiden ollessa toistaiseksi puna-armeijan miehittämiä. On muistettava Trumanin hallinnon valtavirran olettaneen vielä 1945, että neuvostoliittolaisten läsnäolo kyseisissä valtioissa olisi vain väliaikaista. Näin ollen sotilaallisista miehityksistä johtuvien ongelmien toivottiin katoavan varsin nopeasti.

Huomionarvoista on, että uhkista puhuttaessa Pohjois- ja Länsi-Euroopan maat (pois lukien suurvallat Britannia ja Ranska) eivät näyttäyty usein aineistossa. Sekä Benelux-maat että Pohjoismaat olivat olleet vakaita läntisiä demokratioita ennen sotaa, ja lisäksi ne eivät olleet Suomea lukuun ottamatta Neuvostoliiton vaikutuspiirissä. Näin ollen on ymmärrettävää, että Trumanin hallinto ei liittänyt niihin vastaavia uhkakuvia kuin muuhun Eurooppaan.

Uhkiin ja haasteisiin liittyvissä asiakirjoissa käsiteltiin lukumääräisesti huomattavan paljon taloutta. Tätä selittää ainakin osin se, että monet talouteen liittyvät kysymykset olivat varsin konkreettisia (esim. minkä verran mikäkin valtio tarvitsi taloudellista apua, miten tulevia

¹⁰⁷ Espanjan fasistit olivat taistelleet Neuvostoliiton vapaaehtoisjoukkoja vastaan Espanjan sisällissodassa ja Neuvostoliitto oli ollut Francon vastustaneiden tasavaltalaisten tärkein tukija. Myöhemmin vuorostaan Franco oli lähettänyt espanjalaisia vapaaehtoisotilaita akselivaltojen tueksi itärintamalle, joista suuri osa oli menehtynyt. Fasistisen Espanjan välit Neuvostoliittoon olivat siis jo valmiiksi surkeat Espanjan puolueettomuudesta huolimatta. Beevor 2012, 472 - 476; Judt 2005, 103.

¹⁰⁸ Sähke. FRUS document 513, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume V (30.11.1945).

¹⁰⁹ Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

¹¹⁰ Muistio. FRUS document 1026, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (21.7.1945).

kauppasuhteita tulisi hoitaa), kun taas turvallisuuteen liittyvät uhat olivat monesti spekulatiivisempia. Vaikka tutkimukseni pääpaino on turvallisuuspolitiikkaan painottuvissa uhkissa, ei taloutta voida unohtaa, sillä se vaikutti suoraan valtioiden ulko- ja sisäpolitiikkaan. Trumanin hallinnon keskeisimpiä tavoitteita olikin Euroopan talouden elvyttäminen niin nopeasti kuin mahdollista.

5.3. Talouden elpymiseen liittyvät haasteet

“An acute coal famine threatens Europe this winter unless German coal in substantial quantities can be made available for export.”

-Harry S. Truman, 27.7.1945.¹¹¹

Keskeinen tekijä Euroopan talouden kannalta oli Saksa; saksalaisten kanssa käyty kauppa oli jo ennen sotaa ollut tärkeää suurelle osaa Euroopan valtioista ja erityisen tärkeässä roolissa oli ollut saksalainen hiili energianlähteenä. Trumanin hallinnossa katsottiin, että Saksan hiilentuotanto oli saatava uudelleen käyntiin niin pian kuin mahdollista, tai Saksan ongelmat heijastuisivat koko muuhun Eurooppaan.¹¹²

Laajassa Trumanille tarkoitetussa muistiossa heinäkuulta 1945 sotaministeri Stimson korosti sekä Saksan kärsimiä tuhoja että Saksan elpymisen kriittistä tarvetta muun Euroopan kannalta. Stimson muistutti Trumania Saksan keskeisestä roolista Euroopan taloudessa sotaa edeltävänä aikana. Hän myös totesi, että koska muun Euroopan talous oli hyvin epävakaa (jopa Britannialla ja Ranskalla oli suuria taloudellisia ongelmia), Saksan talouden elpyminen oli suorastaan elintärkeää muulle Euroopalle. Stimson totesi, että Saksan sotateollisuuden hajottaminen ei saanut johtaa saksalaisen teollisuuden yleiseen alasajoon tai Saksan pilkkomiseen eri taloudellisiin vyöhykkeisiin miehitysvyöhykkeiden pohjalta: *“It is my view that it would be foolish, dangerous and provocative of future wars to adopt a program calling for the major destruction of Germany’s industry and resources. Not only would any reasonable*

¹¹¹ Muistio. FRUS document 1046, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (27.7.1945).

¹¹² Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

prospect for the reestablishment of European industry be dissipated by such action, but such destruction would be bound to leave a focus of economic and political infection which might well destroy all hope we have of encouraging democratic thinking and practices in Europe".¹¹³

Muistion uhkaavaa sävyä selittivät ranskalaisten ja neuvostoliittolaisten vaatimukset Saksan teollisuutta koskien; Ranska oli pyytänyt Yhdysvalloilta suurta kontrollia läntisen Saksan raaka-aineisiin ja teollisuuteen, Neuvostoliitto taas oli jo aloittanut teollisuuden siirron Saksasta Neuvostoliittoon. Stimson piti tälläisiä toimia sekä Saksan että koko Euroopan vakautta uhkaavina ja korosti sitä, miten Saksan miehityksen ei tulisi tähdätä koston vaan demokratian vahvistamiseen koko Euroopassa.¹¹⁴ Stimsonin argumenteille oli selvä vaikutus Trumaniin, sillä kymmenen päivää muistion vastaanottamisesta Truman vetosi puolestaan Staliniin Saksan elvyttämisen puolesta: *"I am most anxious that a common policy in respect to coal should be followed by the four occupying powers, and I have therefore instructed General Eisenhower to discuss the policy set forth in the above directive at the Allied Control Council at the earliest possible date. I trust that the Soviet Government will see their way to joining with us in this policy".¹¹⁵* Trumanin sähkössä oli liitteenä Stimsonin muistion loppuosa esimerkkinä taloudellisista elvytystoimista, joita Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä aiottiin toteuttaa, ja Truman toivoi Neuvostoliiton ryhtyvän samankaltaisiin toimenpiteisiin.¹¹⁶

Trumanin hallinnon sisäisistä näkemyseroista kertoo toinen muistio heinäkuulta, jossa puolestaan huomautettiin natsismin purkamisen ja Saksan sotakorvausten tärkeydestä. Muistiossa painotetaan muiden valtioiden tarpeiden menevän Saksan edelle; esimerkkinä toteamus, että saksalaisten täytyisi tarvittaessa paella tulevana talvena, jotta heidän miehittämänsä maat voidaan pitää lämpiminä (viittaa jälleen hiileen).¹¹⁷ Toisin kuin Stimson, tämän muistion kirjoittaja Willard Thorp katsoi Saksan elvyttämisen olevan monessa

¹¹³ Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

¹¹⁴ Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

¹¹⁵ Muistio. FRUS document 1046, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (27.7.1945).

¹¹⁶ Muistio. FRUS document 1046, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (27.7.1945).

¹¹⁷ Muistio. FRUS document 350, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (14.7.1945).

suhteessa ristiriidassa muun Euroopan talouden elpymisen kanssa. Thorp tosin käytti toistuvasti ilmaisutapaa “siltoin kun tavoitteet [Saksan ja muun Euroopan osalta] ovat ristiriidassa, muiden valtioiden tarpeet tulevat ensin”, mutta hänen muistionsa sävy viittaa siihen, että ne olivat hänen mielestään lähtökohtaisesti ristiriidassa.¹¹⁸

Ero Stimsonin ja Thorpen muistioissa oli hyvin selkeä ja se osoitti jälleen syvemmistä näkemyseroista Trumanin hallinnon ulkopoliitiikassa. Osittain Saksan suhteen taustalla vaikutti Rooseveltin valtionvarainministeri Henry Morgenthau Juniorin suunnitelma vuodelta 1944. Morgenthaun suunnitelman mukaan Saksa olisi sodan päättyessä jaettu ulkovaltojen kontrolloimiin taloudellisiin vyöhykkeisiin ja siten Saksan kyky luoda jälleen uusi sotateollisuus olisi lamautettu.¹¹⁹ Morgenthaun suunnitelma muistutti hyvin vahvasti ensimmäisen maailmansodan jälkeisiä Saksaa rangaisseita toimia ja monet yhdysvaltalaiset kokivat juuri tällaisen taloudellisen pakottamisen olleen suuri syy natsismin nousuun. Tämän seurauksena Morgenthaun suunnitelma ei edustanut enää kesällä 1945 Trumanin hallinnon enemmistön näkemyksiä, mutta sen vaikutukset näkyivät silti joidenkin yhdysvaltalaisen ajattelussa.¹²⁰ Aiemmin esittelemäni Trumanin viittaus Stimsonin muistioon hänen sähkeessään Stalinille puolitoista viikkoa myöhemmin kertoi Trumanin kallistuneen Saksan suhteen enemmän Stimsonin linjalle ja etäännyttämisestä Morgenthaun ajatuksia kohtaan.¹²¹

Saksaa koskevissa asiakirjoissa näkyi Trumanin hallinnon halu välttää ensimmäisen maailmansodan jälkeiset virheet. Vaikka Saksan sotakorvauksia sen miehittämille valtioille pidettiin itsestään selvänä, niiden tavoitteeksi ei nähty saksalaisten rankaiseminen, vaan Saksan miehittämien maiden jälleenrakennus. Kuten jo Ranskaa koskevissa alaluvuissa totesin, yhdysvaltalaiset ottivat alusta saakka tiukan kielteisen linjan ranskalaisten vaatimukseen laajasta kontrollista Saksan talouteen. Sotien välisen ajan ja toisen maailmansodan vaikutus näkyi taloutta koskevissa teksteissä hyvin suoraan; toisin kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, yhdysvaltalaiset eivät halunneet jättää Saksaa brittien

¹¹⁸ Muistio. FRUS document 350, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (14.7.1945).

¹¹⁹ Judt 2005, 105 - 106.

¹²⁰ Judt 2005, 105 - 106; Leffler 1992, 29.

¹²¹ Muistio. FRUS document 1046, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (27.7.1945).

ja ranskalaisten vastuulle, vaan näkivät oman roolinsa välttämättömäksi jälleenrakennuksen suhteen. Stimsonin viittaukset sotien väliseen aikaan olivat varsin suoria, mutta myös niissä teksteissä, joissa ei sanallisesti viitattu tähän ajanjaksoon menneisyyden tapahtumien vaikutukset olivat nähtävissä.¹²²

Italian tilanne oli monelta osin verrattavissa Saksaan: se oli kärsinyt suuria inhimillisiä menetyksiä sodassa ja sen talous oli pahasti sodan runtelema. Erottavina tekijöinä puolestaan oli Italian pienempi väkiluku ja taloudellinen potentiaali sekä sen rooli sodan jälkipuoliskolla. Siinä missä saksalaiset olivat jatkaneet sotaa täydelliseen sotilaalliseen tappioon asti, Italialaiset olivat syösseet Mussolinin vallasta 1943 ja siirtyneet liittoutuneiden puolelle (joskin saksalaisten miehittämään Pohjois-Italiaan oli jäänyt fasistien nukkehallinto). Italian fasistinen lähihistoria oli haaste Yhdysvalloille, mutta toisaalta italialaisten itsensä toteuttama vallanvaihto nähtiin Trumanin hallinnossa positiivisena merkinä tulevaisuuden suhteen.¹²³ Italialaiset myös korostivat itse aktiivisesti ulkopoliitikassaan yhdysvaltalaisien kanssa halujaan tulla läntiseksi demokratiaksi.¹²⁴

Toisin kuin Saksan tapauksessa, yhdysvaltalaiset eivät olleet suuresti huolissaan mahdollisesta Italian militarismin jälleenheräämisestä. Trumanin hallinnon näkökulmasta Italian heikko sotamenestys molemmissa maailmansodissa osoitti, ettei valtiolla ollut samanlaisia teollisia edellytyksiä käydä sotaa toisia suurvaltoja vastaan kuin Saksalla.¹²⁵ Sen sijaan jo syksyllä 1945 laaditussa Italian tilannetta selvittävässä muistiossa nousi esille huolia totalitarismin uudelleen heräämisessä Italiassa, jos sen taloutta ei saataisi elvytettyä. Tämä huolenaihe on suoraan verrattavissa Saksaan, joskin on muistettava, että Italian taloutta ei pidetty yhtä merkittävä muun Euroopan elpymisen kannalta. Maininta totalitarismista on hyvin epämääräinen, mutta muistion kontekstin perusteella sillä viitattiin kommunismin nousuun. Muistiossa myös todettiin, että vaikka Italialla ei itsellään olisi kykyä käydä sotaa vielä vuosikymmeneen, niin muut valtiot voisivat käyttää sen strategista sijaintia Välimeren

¹²² Muistio. FRUS document 350, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (14.7.1945); Muistio. FRUS document 849, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945).

¹²³ Raportti. FRUS document 973, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (6.9.1945).

¹²⁴ Kirje. FRUS document 965, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (22.8.1945)

¹²⁵ Raportti. FRUS document 973, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (6.9.1945).

keskiössä hyväkseen.¹²⁶ Näitä muita valtioita ei nimetä, mutta on ilmeistä, että ilmaisulla viitattiin Neuvostoliittoon. Vastaavia äänenpainoja esiintyi harvoin vielä alkukesän asiakirjoissa, joten tämä viittaus Neuvostoliiton mahdolliseen tulevaan sotilaalliseen uhkaan oli verhoiltunakin osoitus Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välien kiristymisestä.

Kuten Saksan tapauksessa, yhdysvaltalaiset pitivät parhaana tulevien ongelmien ennaltaehkäisevänä toimenä Italian sotateollisuuden alasajoa, demokraattisten arvojen painottamista kaikessa kanssakäymisessä sekä ennen kaikkea taloudellista elvytystä. Syyskuun muistiossa ilmaistaan Yhdysvaltojen tavoitteet lyhyesti ja ytimekkäästi: *“The American objective is to strengthen Italy economically and politically so that she can withstand the forces that threaten to sweep her into a new totalitarianism and thence into an international political alignment diametrically opposed to American interests.”*¹²⁷ Huomionarvoista on, että totalitarismin uhalla viitattiin implisiittisesti enemmän kommunismiin kuin nationalismiin, toisin kuin Saksaa koskevissa asiakirjoissa puolitoista kuukautta aiemmin. Tätä selitti etenkin kommunistien suuri kannatus Italiassa vuonna 1945. Lisäksi Saksasta poiketen Italia ei ollut jaettu liittoutuneiden miehitysvyöhykkeisiin ja yhdysvaltalaiset näkivät valtion kuuluvan läntisten valtojen vaikutuspiiriin ja tämä seikka myös todetaan muistiossa tyhjentävästi: *“Italian sympathies naturally and traditionally lie with the western democracies; with proper support from them, Italy would become a factor for stability and order in Europe, and a staunch pro-American element on that continent.”*¹²⁸ Italian taloudellinen kaaos ja poliittinen epävakaus toimivat esimerkkeinä laajemmassa perspektiivissä niistä haasteista, joita Trumanin hallinnossa nähtiin myös pienempiin eurooppalaisiin valtioihin liittyen vuonna 1945. Yhdysvaltojen taloudellinen tuki nähtiin äärimmäisen tärkeänä demokratian rakentamiseksi ja turvaamiseksi Euroopassa.

Mielenkiintoista kyllä kommunismin kasvava pelko syksyllä 1945 nousi useammin ilmi juuri pienempiä valtioita koskevissa asiakirjoissa kuin suoraan Neuvostoliittoa käsittelevissä lähteissä. Esimerkiksi Tsekkoslovakiaa koskevissa lähteissä esiintyi syvää kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan jo kesällä 1945, ja puna-armeijan läsnäolo nähtiin maan poliittista- ja

¹²⁶ Raportti. FRUS document 973, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (6.9.1945).

¹²⁷ Raportti. FRUS document 973, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (6.9.1945).

¹²⁸ Raportti. FRUS document 973, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (6.9.1945).

talouselämää syvästi häiritsevänä tekijänä.¹²⁹ Toisaalta myös Yhdysvaltojen oma sotilaallinen läsnäolo maassa nähtiin ongelmallisena, ja ratkaisuksi ehdotettiin molempien valtioiden asevoimien vetäytymistä maasta niin nopeasti kuin mahdollista.¹³⁰ Erityisen mielenkiintoinen oli maininta Yhdysvaltalaisesta kulttuurista mahdollisena demokratiaa vahvistavana tekijänä: *“It is possible to take advantage of the keen desire of the Czech people to learn about the aims, ideals and war effort of the US by means of various media, as films, lectures and literature. If this is desired, I urge that it be done quickly.”*¹³¹ Lainausta kertoi orastavasta propagandakamppailusta kommunismin kanssa, sillä se esiintyi lähteessä heti kommunistista toimintaa koskevan kappaleen jälkeen. Vaikka tämänkaltainen vastakkainasettelu tuli tyypilliseksi kylmän sodan käynnistyessä, se oli vuoden 1945 lähteiden joukossa sävyltään poikkeuksellisen uhmakas.

Euroopan valtioiden talous liittyi Trumanin hallinnossa keskeisesti kahteen toisiaan koskettavaan seikkaan. Ensinnäkin Euroopan talouden nähtiin olevan liian heikko jopa inhimillisen elintason ylläpitoon, joten talous oli saatava pian kuntoon yksinkertaisesti Euroopan kansojen elossa pitämiseksi. Toiseksi taloudellinen vakaus liittyi demokratiaan; nationalismiin ja kommunismin pelättiin saavan laajaa kannatusta epävakaa Euroopassa, joten demokratian turvaamiseksi talouselämä oli korjattava. Vaikka jopa Truman itse suhtautui vielä vuoden 1945 kesällä ja alkusyksyllä Neuvostoliittoa kohtaan suhteellisen positiivisesti, kommunismin leviäminen muualle Eurooppaan nähtiin Yhdysvaltojen hallinnossa varsin negatiivisena asiana. Ristiriitainen suhtautuminen kommunismiin kertoi sekä yhdysvaltalaisien ongelmista määrittää suhdettaan Neuvostoliittoon että Yhdysvaltojen oman kansainvälisen roolin muutoksesta. Toisin kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, Yhdysvalloissa nähtiin, että vain heidän tuellaan läntinen demokratia voitiin juurruttaa koko Eurooppaan ja Neuvostoliiton Itä- ja Keski-Eurooppaan levittämä kommunismi alettiin vuoden 1945 edetessä nähdä yhä enemmän uhkana tälle kehitykselle. Neuvostoliittoa ei toisaalta haluttu sulkea kansainvälisen yhteistyön ulkopuolelle, mutta sen vaikutusvaltaa muihin valtioihin haluttiin rajata, mikä loi kasvavia jännitteitä suurvaltojen välille vuoden 1945 jälkipuoliskolla.

¹²⁹ Sähke. FRUS document 459, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (8.6.1945).

¹³⁰ Muistio. FRUS document 464, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (23.6.1945).

¹³¹ Sähke. FRUS document 459, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV (8.6.1945).

5.4. Euroopan sisäiset pakolaiset

The War Department has been assured by the State Department on numerous occasions in the past that it was the firm policy of this Government to support the Intergovernmental Committee on Refugees in carrying out its functions of arranging for the resettlement of stateless and non-repatriable persons. However, there now appears to be considerable doubt whether the Committee will be able to do its job.

-Robert S. Patterson, 29.11.1945.¹³²

Euroopan talouden lisäksi suurena haasteena olivat väestöliikkeet. Sodan seurauksena eri kansallisuuksien sotavankeja oli ympäri Eurooppaa ja heidän kohtelustaan eri erineviä näkemyksiä. Vielä sotavankeja suurempi ongelma olivat vieraat kansat eri valtioiden sisällä: saksalaiset ja heidän liittolaisensa olivat pakkosiirtäneet valtavia ihmisryhmiä kauas kotiseuduiltaan ja siirtäneet omaa väestöään valloittamilleen alueilla. Sodan päätyttyä suuria ihmismassoja oli siis kaukana kotoaan ilman toimeentuloa, elintarvikkeita ja majoitusta. Liittoutuneiden armeijat pystyivät juuri ja juuri väliaikaisesti huolehtimaan näistä ihmisryhmistä ja pysyvämmälle ratkaisulle oli akuutti tarve. Väestönsiirtoihin liittyi myös pitkän aikavälin visioita. Eri kansallisuuksien väliset jännitteet valtioiden sisällä nähtiin olleen merkittävässä roolissa molemmissa maailmansodissa ja nämä jännitteet haluttiin poistaa pysyvästi. Ainoaksi käytännölliseksi ratkaisuksi nähtiin Yhdysvalloissa väestöjen pakkosiirrot ja erityisesti tämä koski saksalaisia.¹³³ Varsinkin Itä-Euroopassa pakkosiirrot toteutettiin hyvin nopeasti ja ankarasti, ja väestöjen pakkosiirtoja on kutsuttu etniseksi puhdistukseksi.¹³⁴

Vuoden 1945 yhdysvaltalaisissa asiakirjoissa aihetta käsiteltiin sen vakavuuteen liittyen yllättävän vähän. Toisaalta monien valtioiden tulevat rajat olivat vielä epävarmat (etenkin Itä-Euroopassa), joten väestöjen siirto voitiin ratkaista pysyvästi vasta tulevaisuudessa. Lisäksi suuria määriä saksalaisia oli jo siirtynyt kohti Saksan länsiosia sodan lopulla ja heti sen jälkeen. Marraskuulta 1945 peräisin olevassa muistiossa kuvattiin jo käynnissä olevia muuttoliikkeitä

¹³² FRUS document 564, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, Volume II (29.11.1945).

¹³³ Judt 2000, 20 - 34.

¹³⁴ Stone 2014, 18 - 22.

ja yritettiin lisäksi hahmottaa lähitulevaisuutta. Saksassa toiminut poliittinen asiantuntija Robert Murphy kuvaili saksalaisten pakolaisten kohtelua ja oloja äärimmäisen huonoksi: *“Members of my staff who have seen the refugee trains from the East arrive state that the condition of these people is in most instances pitiable. The stories told by individuals talked to at random indicate that they were evacuated from their former, homes with little advance notice and in many cases were harried from the time they left their homes almost until the time they reached Berlin.”*¹³⁵ Murphy totesi, että vaikka kaikki saksalaisten kertomukset eivät olisi olleet välttämättä totta, kaikki todisteet viittasivat laajaan ryöstelyyn ja pakolaisten ankaraan fyysiseen kohteluun.¹³⁶

Murphy painotti muistiossaan väestöjen pakkosiirron epäkäytännöllisyyttä talvella 1945 - 46. Hän argumentoi, että väestöjen siirtoon ei ollut tarvittavaa logistista kapasiteettia Euroopan olojen ollessa muutenkin sekavassa tilassa. Lisäksi väestöryhmien ruokkiminen olisi ollut talvella erittäin haastavaa ja tartuntatautien leviämisen riski hyvin suuri. Edellä mainittujen seikkojen perusteella Murphy vetosi, ettei suunniteltuja väestönsiirtoja toteutettaisi ainakaan ennen huhtikuuta 1946. Murphy ei varsinaisesti vastustanut jo sovittuja väestönsiirtöjä, vaan esitti ainoastaan niiden lykkäystä. Hän myös kuvaili yksityiskohtaisesti arvioita väestöryhmien liikkeistä tulevaisuudessa (pelkästään saksalaisia oli hänen arvionsa mukaan liikkeellä useita miljoonia).¹³⁷

Muihin ihmisryhmiin kuin saksalaisiin liittyviä ongelmia kuvasi toinen Ranskan ulkoministeri Bidaultin keskustelu Joseph Grewin kanssa toukokuun 19. päivä. Ranskalaiset olivat vapauttaneet noin 2-300 000 puolalaista edetessään Saksaan, ja heidän tulevaisuutensa oli täysin epävarma. Grew epäili, etteivät he välttämättä haluaisi palata Puolaan sen ollessa Neuvostoliiton miehittämä.¹³⁸ Puolalaisten ruokkiminen oli myös hankalaa koko Euroopan kärsiessä ruuan puutteesta. Keskustelussa nousi esiin puolalaisten väliaikainen työllistäminen

¹³⁵ Sähke. FRUS document 647, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, 1945, Volume II (23.11.1945).

¹³⁶ Sähke. FRUS document 647, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, 1945, Volume II (23.11.1945).

¹³⁷ Sähke. FRUS document 647, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, 1945, Volume II (23.11.1945).

¹³⁸ Muistio. FRUS document 672, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume IV (19.5.1945).

hiilikaivoksissa joko Ranskassa tai Saksaa, jotka olivat tyhjillään työvoiman puutteesta johtuen. Tämä ratkaisu olisi käytännössä ollut pakkotyötä ja tämänkaltaisten vaihtoehtojen pohtiminen kuvasti tilanteen vakavuutta. Bidault suhtautui torjuvasti Grewin ehdotukseen puolalaisten väliaikaisesta sijoittamisesta Ranskaan ja totesi, että Ranskassa oli jo valmiiksi suuri määrä puolalaisia, jotka tuottivat ongelmia: *“Already he [Bidault] said there were many Poles in France and that the trouble with them was that they tended to hold together in groups and did not assimilate very well with the French people. Politically, therefore, there might be some hesitation to allow many newcomers. However, he saw the possibility of their use in the coal mines.”*¹³⁹

Bidaultin toteamus puolalaisten sopeutumisongelmista ranskalaiseen yhteiskuntaan heijasteli laajemmin eri väestöryhmiin liittyviä ongelmia Euroopassa; toisaalta valtavia ihmisryhmiä oli ruuan ja suojan tarpeessa, mutta suuret kieli- ja kulttuurierot loivat jännitteitä jo valmiiksi rikkinäisissä yhteiskunnissa. Grewin ja Bidaultin keskustelussa esiin nousseet ristiriidat myös valaisivat osittain sitä, miksi voittajavaltiot päätyivät väestöryhmien pakkosiirtoihin.

Vuonna 1945 pakolaisiin liittyvät asiat eivät kuitenkaan olleet yhdysvaltalaisien uhkakuvien keskiössä useasta syystä. Ensinnäkin yhdysvaltalaiset halusivat odottaa pysyviä rauhansopimuksia ennen pysyviä päätöksiä pakolaisuuteen ja siirtolaisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Lisäksi pakolaisiin liittyviä asioita ei oltu organisoitu tehokkaasti, mikä johti vaikeuksiin määrittää selkeitä toimintatapoja useiden eri organisaatioiden ollessa vastuussa samoista asioista eri alueilla. Humanitaarisiin seikkoihin liittyvistä hallinnollisista uudistuksista käytiin keskusteluja, mutta organisaatioiden ollessa monikansallisia muutokset olivat suhteellisen hitaita.¹⁴⁰

Yhdysvaltalaisien matalaa prioriteettia väestöryhmiin liittyvissä toimita kuvasi sotaministeri Robert Pattersonin sähke marraskuulta 1945 Yhdysvaltojen ulkoministeriöön, jonka alussa hän totesi olevansa hyvin pettynyt Yhdysvaltojen toimintaan: *I am extremely disturbed about*

¹³⁹ Muistio. FRUS document 672, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume IV (19.5.1945).

¹⁴⁰ Muistio. FRUS document 538, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, Volume II (3.7.1945).

*the lack of planning or activity for resettlement of stateless and non-repatriable displaced persons who are now a United States Military responsibility in Germany and Austria.*¹⁴¹

Patterson kuvasi sähköissään hankaluutta määrittää monien saksalaisten pakkosiirtämien väestöryhmien kansallisuutta, mikä teki heidän palauttamisestaan heidän kotimaihinsa hyvin haastavaa. Pattersonin mukaan Yhdysvaltojen asevoimat Saksassa ja Itävallassa olivat pakotetut huolehtimaan eri ihmisryhmistä, koska mikään muu organisaatio ei saanut tarvittavia ratkaisuja tehtyjä. Patterson kuitenkin huomautti resurssien, etenkin ruuan ja asuntojen, niukkuudesta ja totesi, että kun Saksaan alkoi saapua lisää saksalaisväestöä Itä-Euroopasta, tilanne vaatisi paljon nopeampaa ja tehokkaampaa toimintaa: *I feel strongly that drastic action must be taken if this Government is to fulfill its humanitarian obligations toward stateless and non-repatriable persons now within its jurisdiction.*¹⁴² Pattersonin sitaatti kuvasi myös yhdysvaltalaisen näkemystä itsestään humanina Euroopan auttajana, eikä pelkästään suurvaltapoliittisena toimijana.

Edellä mainitut dokumentit kertoivat hankalasta pakolaisiin liittyvästä tilanteesta Euroopassa vuonna 1945, ja etenkin Pattersonin sähkö kertoi myös Yhdysvaltojen hallinnon suhteellisen vähäisestä panostuksesta asiaa kohtaan. Tämä taas kertoo Trumanin hallinnon priorisoinnista, akuutit ulkopoliittiset kiistat ja taloudellinen elvytys nähtiin tärkeimpinä asioina, kuin pakolaisten pysyvä sijoittaminen. Toisin sanoen, vaikka esimerkiksi Pattersonin sähkö kertoi yhdysvaltalaisen huomiosta humanitaarisiin seikkoihin, käytännön toimet jäivät vähäisiksi. On huomioitava, että rauhaan palaaminen Euroopassa vaati Yhdysvalloilta valtavia hallinnollisia ponnistuksia ja resurssien uudelleen organisointia. Tämän seurauksena kaikkiin ulkopoliittisiin tekijöihin ei ollut mahdollista keskittyä niiden vaatimalla huomiolla, vaan ihmisryhmien uudelleen sijoittamisesta tuli enemmän tulevaisuuden kuin vuoden 1945 haaste.

¹⁴¹ FRUS document 564, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, Volume II (29.11.1945).

¹⁴² FRUS document 564, Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, Volume II (29.11.1945).

5.5. Kiihkonationalismi uhkana rauhalle

“The Balkans will continue to be the breeding place of future trouble... Their peoples are intensely race conscious. Their hatreds are bred on centuries of conflict. Their nationalisms, chauvinisms, and political concepts are all extreme. Democracy does not mean the same thing in the Balkans as it does to us, or to England.”

-Joseph Davies, 3.7.1945.¹⁴³

Heikon taloustilanteen ja suurten pakolaisryhmien lisäksi yhdysvaltalaiset näkivät Euroopassa suoria sotilaallisia uhkia. Davies kirjoitti muistiossaan Trumanille heinäkuussa 1945 pienien ja keskisuurten valtioiden nationalismin oleva vakava uhka tulevalle rauhalle. Hän pelkäsi, että nationalistiset ja rasistiset tahot voisivat sekä kyseenalaistaa demokraattiset hallintomuodot että aiheuttaa konflikteja valtioiden välille.¹⁴⁴ Tämä seikka liittyi myös aiemmin mainittuihin taloudellisiin uhkakuviin; mikäli Euroopan valtioista haluttiin pysyvästi demokraattisia, tuli niiden olla sisäisesti tarpeeksi vahvoja, etteivät radikaalit poliittiset toimijat pystyisi niitä horjuttamaan. Tämä edellytti vakaata ja toimivaa eurooppalaista talousjärjestelmää. Davies huomautti historiapolitiittisesti, kuinka pienempien valtioiden nationalismi ja “illuusiot suuruudesta” olivat aiheuttaneet ennenkin suuria konflikteja.¹⁴⁵ Hän ei viitannut suoraan mihinkään tiettyyn konfliktiin, mutta lausahduksen voi tulkita viittaavaan esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan syttymiseen Balkanin tapahtumien myötä. Tätä tulkintaa tukee myös se, että Davies kuvaili Balkanin valtioita myös aiemmin muistiossaan rasistisiksi ja kiihkonationalistisiksi (ks. sitaatti luvun alussa).¹⁴⁶ Balkanin valtioiden sisäiset ja ulkoiset ristiriidat näyttäytyivätkin Trumanin hallinnossa akuuteimpina aseellisina uhkakuvina; Jugoslavia, Kreikka ja Bulgaria kärsivät kaikki sisäisistä levottomuuksista, joiden lisäksi niillä oli rajakiistoja naapurimaidensa kanssa.

¹⁴³ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁴⁴ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁴⁵ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁴⁶ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

Jugoslaviassa oli ollut akselivaltojen miehityksen alusta lähtien verisiä sisäisiä yhteenottoja; saksalaiset olivat asettaneet vuonna 1941 kroatialaisen fasistisen Ustasa-liikkeen laajojen alueiden hallitsijaksi, ja fasistit olivat vainonneet bosnialaisia, serbejä ja juutalaisia. Serbiassa nationalistiset cetnikki-partisaanit olivat myös suorittaneet etnisiä puhdistuksia. Vahvin äärinationalisteja vastustanut toimija Jugoslaviassa olivat olleet Titon johtamat kommunistipartisaanit, jotka olivat saaneet maan hallintaansa saksalaisten vetäytyessä sieltä vuoden 1944 lopulla. Saatuaan Jugoslavian hallintaansa Tito aloitti nopeasti kostotoimenpiteet poliittisia vastustajiaan kohtaan. Titolla oli vielä 1945 Neuvostoliiton tuki ja hänen asemaansa vahvisti Churchillin ja Stalinin epävirallinen ja hätäisesti laadittu sopimus Balkanin etupiirijaosta vuodelta 1944. Churchill ja Stalin olivat jakaneet Balkanin jo ennen Saksan vetäytymistä alueelta etupiireihin; sopimuksen mukaan Neuvostoliitto ei puuttuisi Kreikan sisäisiin asioihin ja vastineeksi britit eivät vastustaisi kommunistista toimintaa muissa Balkanin valtioissa.¹⁴⁷ Yhdysvaltalaiset olivat hyvin tyytymättömiä tähän epämääräiseen Britannian ja Neuvostoliiton keskenään sopivaan menettelyyn, mutta joutuivat käytännössä hyväksymään tilanteen. Davies ilmaisi heinäkuussa 1945, että Balkanin tilanne oli hyvin avoin ja totesi, että etupiirijaon voitiin katsoa rikkovan Jaltan sopimusta: *Apparently some things were done which members of the Allied Control Commission did not approve of. In any event, they were overridden, on the assumption that there was a carry-over of the War Controls. That has induced criticisms of alleged unilateral action and violations of the so-called Declarations of Yalta as to Liberated Europe.*¹⁴⁸ Hän kuitenkin lisäsi, että Jaltan konferenssin tarkat sanamuodot olivat hyvin avoimia tulkinnoille ja siksi Balkanin tilanteeseen oli vaikea puuttua provosoimatta neuvostoliittolaisia.

Kreikassa oli ollut talvella 1944 - 45 aseellisia yhteenottoja kreikkalaisten vasemmistoliikkeiden ja Kreikan hallituksen välillä. Yhteenotot olivat tauonneet aselepoon vuoden 1945 talvella, mutta molempien osapuolien pysyessä aseissa uusien yhteenottojen uhka oli jatkuvasti läsnä. Lisäksi Kreikan taloudellinen tilanne oli Euroopan surkeimpia saksalaisten tuhottua suuren osan maan teollisuutta ja infrastruktuuria heidän vetäytyessään

¹⁴⁷ Judt 2005, 34 - 35; Stone 2014, 22 - 24.

¹⁴⁸ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

maasta.¹⁴⁹ Huolimatta Britannian vankasta tuesta kreikkalaisia uhkasivat sisäisen väkivallan ohella sekä Jugoslavian että Bulgarian kommunistit, jotka havittelivat alueita Pohjois-Kreikasta.¹⁵⁰

Trumanin hallinnossa oltiin huomattavasti ymmärtäväisempiä kreikkalaisia kuin jugoslaaveja kohtaan. Bulgariaa ja Jugoslaviaa koskevissa asiakirjoissa keskityttiin kommunistien toiminnan kyseenalaistamiseen, kun taas Kreikkaa koskevissa teksteissä korostettiin Kreikan tarvitsevan kiireellistä taloudellista ja poliittista tukea.¹⁵¹ Kreikan tapauksessa viitattiin sekä hyviin väleihin historiallisesti että Kreikan rooliin akselivaltojen vastustajana vuodesta 1940 lähtien.¹⁵² Sen sijaan kommunistien hallinnassa olevaa Bulgariaa ja Jugoslaviaa kuvattiin suorastaan aggressiivisiksi riidankylväjiksi. Eroa selitti Kreikan kuuluminen selkeästi länsivaltojen vaikutuspiiriin, mutta mielenkiintoisempaa oli avoimen kriittinen sävy kommunisteja kohtaan Bulgarian ja Jugoslavian tapauksissa. Trumanin hallinnon suhtautuminen neuvostoliittolaisiin kohtaan oli vielä vuonna 1945 pääsääntöisesti varsin positiivinen, joten avoimen torjuva asenne Balkanin kommunisteja kohtaan oli hieman ristiriidassa muun ulkopoliittikan kanssa. Toisaalta asiakirjoista tulee ilmi kommunistien hyvin aggressiivinen retoriikka, esimerkiksi eräässä sähkössä Jugoslavian lehdistön kerrotaan jopa verranneen Kreikan hallitusta suoraan natsien SS-joukkoihin.¹⁵³ Lisäksi ottaen huomioon kuinka Davies kirjoitti hieman myöhemmin Balkanin valtioiden kiihkonationalismista, on loogista, että yhdysvaltalaiset suhtautuivat balkanilaisiin kommunisteihin epäilevämmiin kuin neuvostoliittolaisiin.

Jugoslavian rajakiistat Italian kanssa olivat toinen esimerkki Titon aiheuttamista nationalismiin liittyvistä uhkista. Akselivaltojen joukkojen vetäytyessä Balkanilta vuoden 1945 keväällä Titon johtamat kommunistipartisaanit olivat edenneet monille alueille

¹⁴⁹ Raportti. FRUS document 1071, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (17.7.1945); Leffler 1992, 73 - 75.

¹⁵⁰ Muistio. FRUS document 1076, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II (22.7.1945).

¹⁵¹ Sähke. FRUS document 325, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume V (10.9.1945); FRUS document 442, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (29.6.1945).

¹⁵² Sähke. FRUS document 325, Diplomatic Papers, Europe, 1945, Volume V (10.9.1945); FRUS document 442, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (29.6.1945).

¹⁵³ Sähke. FRUS document 455, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (25.6.1945).

Adrianmeren rannikolla, jotka olivat ennen sotaa kuuluneet Italialle.¹⁵⁴ Titon joukot ryhtyivät nopeasti ajamaan italialaisia pois ja vaatimaan alueita itselleen, mikä aiheutti voimakkaita ulkopoliittisia jännitteitä. Italian ulkoministeri De Gasperi kuvaili syyskuussa 1945 tilannetta yhdysvaltalaisille hyvin draamaattisesti: *“...specially in Istria, Yugoslav propaganda agents are going from one village to the other holding fiery speeches after which they search the houses exacting written adherence to their policy from each individual inhabitant...after the population has refused to adhere, all circulation permits were withheld by the Yugoslav authorities; in the village of Pingvente machine guns were set up and many shots were fired to terrorize the population”*.¹⁵⁵

Väkivallalla uhkailu ei jäänyt Yhdysvalloissa huomioimatta ja sekä yhdysvaltalaiset että britannialaiset vaativat Titoa vetämään joukkonsa sotaa edeltävien Jugoslavian rajojen sisälle, kunnes uusista rajoista saataisiin sovittua. Kun Tito vetosi oikeuteen hallita *“etnisesti Jugoslaviaalaisia”* alueita, länsivallat vastasivat kuivasti, että kansallisuus tulkitaan sotaa edeltävien määritelmien mukaan, kunnes uudet rauhansopimukset saadaan solmittua: *“Objection is taken to reference in Yugoslav note to “Yugoslav nationality” of inhabitants of area. Inhabitants are Slovenes and Italians and are Italian nationals until otherwise decided at peace conference.”*¹⁵⁶ Sitaatti kertoo jälleen nationalismin aiheuttamista vakavista uhkista pysyvää rauhaa kohtaan.

Kuten aiemmin mainitsin, yhdysvaltalaiset pitivät Italiaa luontaisena osana demokraattista länttä sen fasistisesta lähihistoriasta huolimatta, joten he suhtautuivat hyvin torjuvasti jugoslaviaalaisten kommunistien pyrkimyksille siirtää Jugoslavian rajoja länteen. Yhdysvaltalaisia myös huoletti syvästi Titon avoin sotilaallisen voiman käyttö näiden pyrkimysten ajamiseksi. Huomionarvoista on, että yhdysvaltalaisista perspektiiveistä Titon Jugoslavia näytti uhkaavan sekä Italiaa että Kreikkaa eli se aiheutti ongelmia moneen ilmansuuntaan. Kun ottaa huomioon Neuvostoliiton vahvan tuen Titolle vielä vuonna 1945, asetelma heikensi yhdysvaltalaisten luottamusta yhteistyöhön kommunistien kanssa myös yleisellä tasolla eikä vain Balkanilla.

¹⁵⁴ Muistio. FRUS document 1063, Diplomatic Papers, Europe, Volume IV (4.5.1945).

¹⁵⁵ Kirje. FRUS document 1123, Diplomatic Papers, Europe, Volume IV (28.9.1945).

¹⁵⁶ Sähke. FRUS document 1114, Diplomatic Papers, Europe, Volume IV (2.9.1945).

Yhdysvaltalaisissa narratiiveissa Balkanin niemimaa näyttäytyi vaarallisena alueena, joka olisi voinut aiheuttaa syvää vastakkainasettelua suurvaltojen välillä. Erityisen pelottava Trumanin hallinto näki Kreikan ja Jugoslavian mahdollisen konfliktin, sillä se olisi voinut johtaa Britannian ja Neuvostoliiton välirikoon tai jopa avoimeen sotaan. Koska suurvaltojen välinen välirikko oli kaikkein vakavin potentiaalinen uhkakuva, minkä Trumanin hallinto Eurooppaan liitti, Balkanin tilanteeseen suhtauduttiin hyvin vakavasti. Balkanin niemimaan nationalistiset rajakiistat ja valtioiden sisäinen voimakas kommunistinen liikehdintä olivat suora osoitus niistä riskeistä, joiden Davies oli muistiossaan viitannut koskevan pieniä ja keskisuuria Euroopan valtioita.¹⁵⁷ Näin ollen Balkanin ongelmat eivät näyttäytyneet ainoastaan paikallisina kriiseinä, vaan ne kuvastivat myös laajemmin muuhun Eurooppaan liitettyjä uhkakuvia.

Balkanin lisäksi nationalismiin liittyvä akuutti ongelma oli Francon fasistinen Espanja. Vaikka Espanja oli pysynyt puolueettomana toisessa maailmansodassa, se oli ideologisesti lähellä voitettuja akselivaltoja. Lisäksi Franco kieltäytyi hanakasti kaikesta yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. Tämä puolestaan viritti jännitteitä kansainvälisiin suhteisiin sekä Euroopassa että latinalaisessa Amerikassa. Yhdysvaltojen Espanjan suurlähettiläs Armor kuvaili näitä jännitteitä Francolle keskustelussaan marraskuussa 1945: *“...that opposition to his regime in the US, far from lessening, had increased during the past months, and that our Govt, as he must know, was being submitted to ever-increasing pressure to break relations [with Spain], not to mention the South American Republics where, as he knew, certain govts had already broken [relations with Spain] and others were showing a disposition in the same direction.”*¹⁵⁸ Yhdysvaltalaiset toivoivat fasistisesta symboliikasta luopumista ja painottivat myös lehdistön vapauden ja yleisellä tasolla vapaan yhteiskunnallisen kehityksen olevan liittoutuneiden toiveena. Armor raportoi tyytymättömänä Francon toistelleen vanhoja selityksiään yhteiskunnallisten muutosten hitauteen liittyen: *“To all this General Franco replied with a great flow of familiar generalities and digressions”*.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Muistio. FRUS document 181, Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I (3.7.1945).

¹⁵⁸ Sähke. FRUS document 513, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (30.11.1945).

¹⁵⁹ Sähke. FRUS document 513, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (30.11.1945).

Espanjalaisten asenteet yhdysvaltalaisista diplomaattiaa kohtaan herättivät siis syvää turhautumista heidän kanssaan asioineiden parissa ja erityisenä ongelmana mainittiin Franco henkilökohtaisesti. Häntä pidettiin hyvin jääräpäisenä ja ailahtelevana persoonana, jonka kanssa oli vaikea sopia mistään. Armour totesi Francosta: *I wish to stress that General Franco's attitude throughout our talk was one of complete confidence and self-righteousness.*¹⁶⁰ Franco itse vakuutti yhdysvaltalaisilla tekevänsä kaikkensa maan saattamiseen liberaalimpaan tilaan, mutta puolusteli autoritaarista hallintoaan kommunismin uhalla. Huolimatta Yhdysvaltojen kiristyneistä asenteista Neuvostoliittoa ja kommunismia kohtaan vuoden 1945 edetessä Francon selityksiä ei pidetty tyydyttävinä. Tämä kertoo yhdysvaltalaisen torjuvista asenteista Espanjan diktaattoria kohtaan. Laajemmin se myös kuvastaa muissa asiakirjoissa esiintynyttä suurta huolta äärinationalistisista hallitsijoista sodanjälkeisessä Euroopassa. Kun fasistit oli kerran lyöty, heidän ei haluttu nousevan vaikutusvaltaiseen asemaan uudestaan, ja täten Francon itsevarma asema fasistisena diktaattorina turhautti yhdysvaltalaisia.

Lyhyesti tiivistettynä Eurooppa näyttäytyi yhdysvaltalaisissa narratiiveissa pahasti tuhoutuneena apua tarvitsevana maanosana. Jos Euroopan valtiot olisi jätetty hoitamaan itse asiansa kuntoon, olisi toistettu ensimmäisen maailmansodan jälkeiset virheet, ja pahimmillaan tästä olisi seurannut uusi suurvaltojen välinen konflikti. Yhdysvaltalaisen velvollisuutena nähtiin Euroopan talouden elvyttäminen demokraattisen kehityksen turvaamiseksi, ja taloudellisen hyvinvoinnin ja vakaan demokratian nähtiin kulkevan käsi kädessä. Trumanin hallinnon teksteissä välittyi kuva Yhdysvalloista eräänlaisena tasapuolisena erotuomarina pienempien valtioiden kiistoissa, kun taas Britannia ja Neuvostoliitto nähtiin enemmänkin omien blokkien rakentajina (jota Yhdysvallat siis halusi välttää). Varovainen suhtautuminen Neuvostoliittoa kohtaan (ks. luku 3.1.) näkyi siinä, että vaikka monen valtion kommunisteja kritisoitiin hyvinkin suorasanaisesti, tätä kritiikkiä ei usein liitetty suoraan Neuvostoliittoon tai Neuvostoliittoa ei haluttu nähdä ongelmien alkulähteenä.

¹⁶⁰ Sähke. FRUS document 513, Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume V (30.11.1945).

Päätäntö

“These peoples, both Russian and Bulgarian, have respect but for one thing and that is force. Every time we compromise with them and give them anything, we lose. I am afraid we are following policy of appeasement of late Mr. Chamberlain.”

- Maynard Barnes, 4.2.1946.¹⁶¹

Yhdysvalloilla oli toisen maailmansodan päättyessä poikkeuksellisen vahva asema kansainvälisessä politiikassa sen taloudellisen ja osittain myös sotilaallisen ylivallan ansiosta (ks. luku 2.3.). Aiempi tutkimus on korostanut Yhdysvaltojen vahvaa suurvaltapoliittista asemaa kylmän sodan alussa runsaasti ja havaintoni tukevat näiden tutkimusten kuvaa yhdysvaltalaisten itsetietoisuudesta heidän voimastaan suhteessa muihin suurvaltoihin.¹⁶² Yhdysvaltojen hallinnossa tiedostettiin, ettei mikään toinen valtio kykenisi lyhyellä aikavälillä uhkaamaan itse Yhdysvaltoja taloudellisesti tai sotilaallisesti. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että Trumanin hallinnossa ei olisi esiintynyt suuria huolia vasta saavutetun rauhan pysyvyydestä. Yhdysvaltalaiset näkivät hyvin moninaisia ja luonteeltaan erilaisia uhkakuvia, joista osa oli varsin teoreettisia ja osa puolestaan konkretisoitui myöhemmin.

Tutkimuskysymykseni olivat millaisia haasteita ja uhkakuvia Euroopassa nähtiin vuonna 1945 ja miten uhkakuvia muodostettiin? Trumanin hallinnon uhkakuvissa korostuivat Neuvostoliiton arvaamattomuus, pelko Britannian ja Ranskan taantumisesta vanhaan imperialistiseen politiikkaan sekä huoli muun Euroopan kaoottisesta taloudellisesta tilasta ja kiihkonationalismista. Myös kasvava kommunistinen toiminta Neuvostoliiton ulkopuolella nähtiin haasteena Yhdysvalloille, etenkin Balkanin niemimaalla. Uhkakuvat liittyivät vahvasti toisiinsa, esimerkiksi Balkanin valtioiden vahvan nationalismin pelättiin ajavan Britannian ja

¹⁶¹ Jo aiemmin analysoimani sitaatti kuvastaa sekä aineistossani esiintyvää historiapolitiikkaa että kasvavaa tyytymättömyyttä Yhdysvaltojen politiikkaa kohtaan suhteessa Neuvostoliittoon. Sitaatti on täysin ristiriidassa vuoden 1945 kesällä laadittuihin asiakirjoihin, joissa juuri vastakkainasettelu Neuvostoliiton kanssa nähtiin vakavana uhkana rauhalle Euroopassa. Sähke. FRUS document 42, Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI (4.2.1946).

¹⁶² Tutkimuksessani olen hyödyntänyt erityisesti Melvyn P. Lefflerin tutkimuksia kylmän sodan alkuvaiheista. Leffler tulkitsee Trumanin johtaman Yhdysvaltojen olleen äärimmäisen voimakas, mutta ulkopoliitikassa varsin hapuileva ja rooliaan etsivä toimija. Lefflerin pidemmän aikavälin perspektiivi painottaa hänen tutkimuksiaan kommunismia ja Neuvostoliittoa koskeviin seikkoihin. Näin ollen osa yhdysvaltalaisten uhkakuvista mitä vielä vuonna 1945 esiintyi (etenkin Saksaan ja Euroopan pienempiin valtioihin liittyvät uhat) jää hyvin vähälle huomiolle, vaikka ne olivat aikalaisajattelun kannalta hyvin tärkeitä. Leffler 1992.

Neuvostoliiton pahimmillaan avoimeen sotaan. Kyseisessä tapauksessa potentiaalinen konflikti olisi siis saattanut alkaa paikallisesta nationalistisesta selkkauksesta, mihin Britannia olisi reagoinut voimakkaasti, jonka puolestaan Neuvostoliitto olisi tulkinnut aggressioksi itseään kohtaan. Vaikka uhkakuvat siis liitettiin varsinaisissa asiakirjoissa usein kiinteästi tiettyihin valtioihin, ne myös muodostivat keskenään hyvin monimutkaisen ja hankalasti hallittavan kokonaisuuden. Kylmän sodan käynnistyttyä 1940-luvun lopulla Trumanin hallinnon pelot suurvaltojen välirikosta realisoituivat, mutta siitä ei seurannut avointa sotaa suurvaltojen välillä. Pahimmat uhkakuvat uudesta suurvaltojen välisestä sodasta siis jäivät toteutumatta. Muihin Eurooppaan liittyviin haasteisiin Trumanin hallinto sen sijaan reagoi vähintään omasta näkökulmastaan onnistuneesti, kiihkonationalismi ei tehnyt suurista peloista huolimatta paluuta kansainvälisen politiikan keskiöön ja uusilta nationalistisilta selkkauksilta vältyttiin (poikkeuksena voidaan ehkä nähdä Kyproksen sota Kreikan ja Turkin välillä 1960-70-lukujen vaihteessa). Myös pahimmat humanitaariset ja talouteen liittyvät uhkakuvat onnistuttiin välttämään talouden lähtiessä elpymään nopeasti 1940-luvun lopulta alkaen ja Yhdysvaltojen taloudellinen tuki Euroopalle näytteli tässä keskeistä osaa.

Trumanin hallintoa haittasi kattavan ja selkeän kokonaiskuvan puute; Truman oli ulkopoliittisesti hyvin kokematon astuessaan valtaan presidentti Rooseveltin kuoltua. Osa hänen neuvonantajistaan oli hyvinkin kokeneita diplomaatteja, mutta osalla oli yhtä vähän kokemusta kuin itse Trumanilla.¹⁶³ Lisäksi kokeneillakin diplomaateilla oli ajoittain suuria näkemyseroja eurooppalaisista valtioista ja siitä, miten niiden kanssa tulisi toimia. Selkeän ulkopoliittisesti yhtenäisen tulkinnan puute näkyi aineistossa usein esimerkiksi keskenään ristiriitaisina raporteina. Muutamien asiakirjojen laatijat jopa myönsivät suoraan olevansa hämillään vallitsevista ulkopoliittisista tilanteista ja vieraiden valtioiden motiiveista. Ulkopoliitiikan tueksi laadittiin paljon selostavia muistioita, joiden tarkoitus oli ymmärtää muiden valtioiden kulttuuria ja poliittisia agendoja.

Muistioiden sävy oli varsin usein historiapoliittinen. Monet diplomaatit hakivat oikeutusta tulkintoilleen eri valtioista historiallisin esimerkein ja selvästi yleisintä tämä oli Neuvostoliiton tapauksessa. Yleisintä historiapolitiikka oli Neuvostoliittoon kriittisesti suhtautuvien tahojen

¹⁶³ Leffler 1992, 2- 3, 26 - 27, 37 - 39.

laatimissa asiakirjoissa eli historiaa käytettiin ennen kaikkea varoittavana esimerkkinä. Myös Versaillesin rauhansopimukseen ja 1930-luvun Britannian ja Ranskan liennytysoleitiikkaan viitattiin usein kriittisesti. Historiapoleitiikka esiintyi työkaluna, jolla muodostettiin ja perusteltiin näkemyksiä vieraista valtioista, mutta se toimi myös yhdysvaltalaisen omaa identiteettiä muokkaavana tekijänä. Siinä missä Yhdysvallat oli osittain vetäytynyt kansainvälisen poliitiikan keskiöstä ensimmäisen maailmansodan jälkeen, toisen maailmansodan päättyessä Trumanin hallinto näki Yhdysvaltojen aktiivisen roolin elintärkeänä tekijänä tulevan rauhan turvaamiseksi ja demokraattisen kansainvälisen järjestelmän luomiseksi.

Yksityiskohtaisempi visio Yhdysvaltojen roolista muuttui nopeasti: vuoden 1945 keskivaiheilla Trumanin hallinnon valtavirran näkemys oli, että Yhdysvaltojen tulisi toimia reiluna ja tasapuolisena sovittelijana riitaisempien eurooppalaisten valtioiden välillä. Loppusyksystä 1945 ja alkuvuodesta 1946 Trumanin hallinnossa kuitenkin alettiin kääntyä yhä suuremmin kommunisminvastaiselle linjalle. Neuvostoliiton tukema ja organisoima kommunististen puolueiden valtaannousu Bulgariassa, Jugoslaviassa ja Romaniassa, sekä niiden autoritääriinen toiminta ja Yhdysvaltoja mustamaalaava retoriikka, todistivat kommunismia ankarimmin vastustavien tahojen mukaan neuvostoliittolaisten aggressiivisen ja vaarallisen luonteen. Lopulta Truman itsekin alkoi karttaa kompromisseja Neuvostoliiton kanssa ja siirtyä kansainvälisestä yhteistyöstä kommunismin patoamispolitiikkaan.

Kylmän sodan alkuun johtavia tekijöitä ja Neuvostoliittoon liitettyjä uhkakuvia on tutkittu runsaasti, mutta tutkimukset on useimmiten tehty pidemmän aikavälin perspektiivistä. Tämän seurauksena tutkimus on keskittynyt Yhdysvaltojen osalta lähinnä kommunismin leviämisen pelkoon ja Neuvostoliiton geopolitiittisen potentiaalın kasvuun eli niihin uhkakuviin, jotka kylmän sodan syttyessä osittain toteutuivat. Vähemmän huomiota on kiinnitetty siihen, miten näitä uhkakuvia alunperin muodostettiin, etenkin historiapoleitiikkaa hyödyntäen, ja miten tietyt tulkinnat jopa jossain määrin toteuttivat yhdysvaltalaisen aiempia uhkakuvia vuosien 1945 ja 1946 taitteessa. Esimerkiksi George Kennanin äänekkäästi ajama linja kompromissittomasta ulkopoleitiikasta Neuvostoliittoa kohtaan johti osaltaan Joseph Daviesin kesällä 1945 esittämän vakavimman uhkakuvan eli suurvaltojen välirikon toteutumiseen. Ennen loppuvuotta 1945 Trumanin hallinnon valtavirran näkemys oli ollut, että Neuvostoliiton

eristäminen tai eristäytyminen kansainvälisestä yhteistyöstä oli vakavin uhka rauhalla, mutta jo runsaat puoli vuotta myöhemmin Trumanin ja siten hänen hallintonsa linja muuttui jyrkästi. Suurimmat syyt tähän linjanmuutokseen olivat pettymys Itä-Euroopan valtioiden demokraattisen kehityksen puutteeseen ja kommunistien kasvavan hyökkäävä retoriikka länsivaltoja kohtaan. Edellä mainitut seikat johtivat kasvavaan skeptisyyteen siitä, että Neuvostoliiton kanssa voitiin saavuttaa yhdysvaltalaisia tyydyttäviä kompromisseja Euroopan tulevaisuuden suhteen.

Britanniaan ja Ranskaan liittyvät vakavimmat uhkakuvat olivat imperialististen konfliktien paluu ja Ranskan johtajan de Gaullen arvaamaton toiminta. Vaikka Britannia ja Ranska ajautuivat useisiin konflikteihin siirtomaissaan yhdysvaltalaisen pelkojen mukaisesti, nämä konfliktit eivät kuitenkaan eskaloituneet laajemmaksi suurvaltojen väliseksi sodaksi. Toisaalta esimerkiksi vuoden 1956 Suezin kriisi vastasi monilta osin Yhdysvaltojen muodostamia uhkakuvia kymmenen vuotta aiemmin, mutta kyseinenkin konflikti päättyi nopeasti eikä aiheuttanut suurempaa konfliktia.

Merkittävä havainto aineistossa oli muihin valtioihin kuin ”neljään suuren” (Britannia, Neuvostoliitto, Yhdysvallat ja Ranska) liitettyjen eurooppalaisten uhkakuvien määrä ja niihin liittyvät vakavat huolet. Nämä uhkakuvat ovat jääneet usein tutkimuksessa vähemmälle huomiolle sillä ne eivät lopulta realisoituneet. Historiankirjoitus aiheesta on keskittynyt lähinnä eurooppalaisten itse tekemään tutkimukseen kansallisista näkökulmista tai myöhempään eurooppalaiseen yhteistyöhön hiili- ja teräsyhteisön seurauksena ja Yhdysvaltojen lyhyen aikaperspektiivin näkökulma Euroopan pienempiin valtioihin kohdistuen on jäänyt vähemmälle huomiolle. Marshall-apu tulkitaan usein Trumanin hallinnon keinona estää kommunismin leviäminen, mutta on syytä muistaa, että Euroopan taloudellisesta tuesta puhuttiin Trumanin hallinnon sisällä paljon jo vuoden 1945 kesällä ja motiiveissa oli merkittäviä eroja. Taloudellisen tuen ensisijaisena tarkoituksena nähtiin Euroopan humanitaaristen ongelmien ratkaiseminen ja pitkän aikavälin tavoite oli demokratian vahvistaminen ennen kaikkea kiihkonationalismia vastaan. Vaikka kommunistien nousevaan kannatukseen Euroopassa suhtauduttiin jo tuolloin varauksellisesti, se ei ollut ensisijainen motiivi Euroopan talouden elvyttämiseen vielä, kun elvytystä alettiin suunnitella kesällä 1945.

Tärkeää on huomioida, miten onnistuneesti sodan voittajavaltiot pystyivät vähentämään nationalistia jännitteitä Euroopasta; yhdysvaltalaisen pelkäämiä uutta kiihkonationalistien hallintojen vyöryä ei tapahtunut koko kylmän sodan aikana. Saksalaisen ja italialaisen militarismin purkaminen onnistui erittäin hyvin. Saksaa käytetään jopa nykyisin malliesimerkkinä esimerkkinä siitä, miten kansakunta pystyy onnistuneesti uudistamaan identiteettiään ja käsittelemään menneisyyden ongelmia.¹⁶⁴ Vaikka tätä voi helposti erehtyä pitämään itsestäänselvyytenä on muistettava, että sekä läntisten suurvaltojen että Neuvostoliiton suurin potentiaalinen pelko vuonna 1945 oli jälleen kerran tuhkasta nouseva militaristinen ja autoritääriin Saksa. Tämä kehityskulku näytti aikalaisista jopa todennäköiseltä edeltävän 30 vuoden tapahtumat huomioon ottaen. Trumanin hallinto käsitteli Saksaan liittyvää lähihistoriaa varsin taitavasti, sillä ensimmäisen maailmansodan jälkeisiä ratkaisuja pyrittiin tietoisesti välttämään ja siinä myös onnistuttiin pidättäytymällä rankaisevasta politiikasta Saksan kansaa kohtaan ja tukemalla Saksan taloudellista elpymistä.

Tärkeä havainto aineistosta oli Trumanin hallinnon moniäänisyys sen sisäisessä viestinnässä. Diplomaattien näkemykset poikkesivat välillä huomattavasti toisistaan, ja näkemyseroja aiheutti varsinkin Neuvostoliittoon ja Saksaan liittyvät seikat. Hallinnon moniäänisyys huomioon ottaen ei ole yllättävää, että Trumanin virallinen ulkopoliittinen linja muuttui välillä hyvinkin nopeasti. Tämä kuvastaa myös laajemmin sitä, miten instituutiot ovat väistämättä enemmän tai vähemmän henkilökohtaisten näkemysten sävyttämiä. Vaikka Trumanin hallinto koostui lähes kokonaan yhdysvaltalaisista demokraattipuolueen edustajista ja oli siten näennäisesti homogeenin ryhmä, henkilökohtaiset näkemykset ulkopoliitikasta olivat ajoittain jopa täydessä ristiriidassa keskenään.

Eurooppa koskevat uhkakuvat muodostettiin osittain poliittisten tapahtumien etenemisen seurauksena, mutta varsinkin vuoden 1945 kesällä Potsdamin konferenssin ollessa käydessä niitä pyrittiin kartoittamaan historiallisten esimerkkien avulla. Uhkakuvat reflekoivat vahvasti lähihistoriaa 1920 - 1930-lukujen tapahtumien toistuessa useimmin varoittavina esimerkkeinä. Toisaalta historiaa käytettiin myös suhteelliseen neutraaliin sävyyn

¹⁶⁴ Hentilä 9 - 15, 2018.

yhdysvaltalaisen pyrkiessä ymmärtämään muiden kansojen identiteettiä ja toimintatapoja. Rungas historian käsittely oli siis keskeisessä roolissa yhdysvaltalaisen varautuessa tuleviin kriiseihin ja muodostaessa uudelleen omaa rooliaan kansainvälisessä politiikassa. Laajemmin tulkittuna tämä toiminta kuvastaa historianfilosofiaan liittyvää ajatusta siitä, kuinka ihmiset käyttävät yleisesti historiaa vastatakseen nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskeviin kysymyksiin.¹⁶⁵ Vasta vuosien 1945 ja 1946 vaihteessa yhdysvaltalaiset alkoivat kiinnittää huomiota historiallisten tapahtumien sijasta enemmän silloisella hetkellä käynnissä olevaan kehitykseen varsinkin Neuvostoliittoa koskevissa asioissa. Osittain tämä kuvasti eskaloitunutta ulkopoliittista tilannetta, mutta se oli osoitus myös muutoksista Trumanin ja hänen hallintonsa ajattelussa. Kun yhdysvaltalaiset näkemykset Neuvostoliitosta alkoivat yhtenäistyä, ei historiallisille reflektioille ollut enää niin suurta tarvetta kuin aiemmin ja ulkopoliitikassa voitiin keskittyä yhä enemmän konkreettisten tapahtumien reagointiin.

Lyhyesti yhdysvaltalaisen näkemyksiä Eurooppaa koskien sodan päättyessä voidaan kuvata seuraavasti: Vuonna 1945 Trumanin hallinto näki Euroopassa suuria haasteita ja uhkia, mutta koki, että ne olisivat ratkaistavissa diplomatialla. Ilmassa oli peloista huolimatta siis varovaista optimismia. Vuoden 1946 alkaessa Trumanin ja hänen lähipiirinsä tulkinta Euroopan tilanteesta muuttui yhä synkemmäksi ja ongelmien keskiöön nousi selvästi Neuvostoliitto. Muutos näkökulmassa Eurooppaa kohtaan muutti myös yhdysvaltalaisen käsitystä omasta roolistaan. Siinä missä vuoden 1945 kesällä Trumanin hallinto näki Yhdysvallat tasapuolisena "erotuomarina" Euroopan asioissa, vuoden 1946 alussa yhdysvaltalaiset alkoivat kasvavassa määrin omaksua myöhempää kylmän sodan rooliaan Neuvostoliiton ja kommunismin selvänä vastustajana.

¹⁶⁵ Kalela 22 - 28, 2000.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

FRUS- tietokanta:

Diplomatic Papers, 1945, General: The United Nations, Volume I.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v01>

Diplomatic Papers, 1945, General: Political and Economic Matters, Volume II.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v02>

Diplomatic Papers, 1945, European Advisory Commission, Austria, Germany, Volume III.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03>

Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume I. - II.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01>

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv02>

Diplomatic Papers, 1945, Europe, Volume IV. - V.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v04>

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v05>

Diplomatic Papers, 1945, The British Commonwealth, The Far East, Volume VI.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v06>

Diplomatic Papers, 1945, The Near East and Africa, Volume VIII.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v08>

Diplomatic Papers, 1946, General: The United Nations, Volume I.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v01>

Diplomatic Papers, 1946, The British Commonwealth, Western and Central Europe, Volume V.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v05>

Diplomatic Papers, 1946, Eastern Europe: Soviet Union, Volume VI.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06>

Tutkimuskirjallisuus:

Armstrong-Reid, Susan; Murray, David R. (2008). *Armies of Peace: Canada and the UNNRA Years*. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press.

Beevor, Anthony (2012). *Toinen maailmansota* (suom. Sappinen, Jorma Veikko). Helsinki: WSOY 2012.

Biess, Frank; Moeller, Robert G. (2010). *Histories of the Aftermath: The Legacies of the Second World War in Europe*. Berghahn Books.

Blåfield, Antti (toim.) (2016). *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Clarke, I.F. (1994). World War II, or, what did the future hold? *Julkaisussa: Futures: The journal of policy, planning and futures studies*. Vol.26 (3) s. 335-344.

Findling, John E. (1980). *Dictionary of American History*. Greenwood Press.

Freeden, Michael; Steinmertz, Willibald. Introduction. *Conceptual History*. Teoksessa *Conceptual History of European Space*. Koonnut: Freeden, Michael; Sebastian, Javier Fernández Sebastian; Steinmertz, Willibald. New York : Berghahn Books.

Gardner, Lloyd C. (1984). *A Covenant with power: America and World Order from Wilson to Reagan*. New York: Oxford University Press.

Haataja, Lauri; Hentilä, Seppo; Nevakivi, Jukka (1993). *Poliittinen Historia: Johdatus tutkimukseen*. Loimaan kirjapaino.

Hentilä, Seppo (2018). Pitkät Varjot: Muistamisen historia ja politiikka. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Hyvärinen, Matti; Kurunmäki, Jussi; Palonen, Kari; Pulkkinen, Tuija; Stenius, Henrik (2003). Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino.

Judt, Tony (2005). Postwar: A History of Europe Since 1945. Penguin Books.

Kalela, Jorma (2000). Historiantutkimus ja Historia. Helsinki: Gaudeamus.

Karonen, Petri; Kivimäki, Ville (2017). Continued Violence and Troublesome Pasts: Post-war Europe between the Victors after the Second World War. Helsinki: Finnish Literature Society.

Kennedy, Paul (1989). The Rise and fall of the great powers: Economic change and military conflict from 1500 - 2000. London: Fontana Press.

Leffler, Melvyn (1992). A preponderance of power: National security, the Truman administration, and the Cold War. Stanford: Stanford University Press.

Leffler, Melvyn (2007). For the soul of mankind: The United States, Soviet Union and the Cold War. New York: Hill and Wang.

Leffler, Melvyn (2010). The emergence of an American grand strategy, 1945 - 52. Teoksessa The Cambridge history of the Cold War, Volume I. Origins. Koonnut: Leffler, Melvyn; Westad, Odd Arne (2010). Cambridge: Cambridge University Press.

Munslow, Alun (2007). Narrative and history. Palgrave MacMillan.

Painter, David (1999). The Cold War: An International History. Routledge.

Paul, Herman (2015). Key Issues in Historical Theory. Routledge.

Patterson, Thomas G. (1988). Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan. New York: Oxford University Press.

Patterson, Wendy. "Narratives of Events: Labovian narrative analysis and its limitations" teoksessa Andrews, Molly; Squire, Corinne; Tamboukou, Maria (toim.) (2013). Doing Narrative Research (2. painos). Sage Publications.

Pechatnow, Vladimir (2010). The Soviet Union and the world, 1944-1953. Teoksessa The Cambridge history of the Cold War, Volume I. Origins. Koonnut: Leffler, Melvyn; Westad, Odd Arne (2010). Cambridge: Cambridge University Press.

Pikkanen, Ilona (2012). Casting the Ideal Past: a Narratological Close Reading of Eliel Aspelin-Haapkylä's History of the Finnish Theatre Company (1906-1910). Tampere University Press.

Sebastián, Javier Fernández (toim.) (2011). Political Concepts and Time: New Approaches to Conceptual History. Santander: Cantabria University Press.

Stone, Dan (2014). Goodbye to all that? The Story of Europe Since 1945. New York: Oxford University Press.

Weisberger, Bernard (1984). Cold War, Cold Peace: The United States and Russia since 1945. New York: American Heritage.